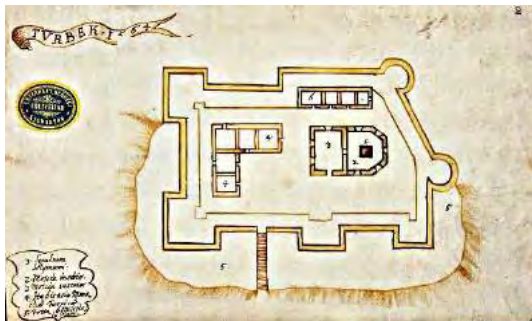


SZULEJMÁN SZULTÁN ERŐDJE

IDŐUTAZÁSOK SZIGETVÁRON

LEANDRO ANGISSOLA SZÁZADOS KÉT RAJZA

ESTERHÁZY PÁL RAJZA TURBÉK ERŐDJÉRŐL



KÖRMENDI ALPÁR

Végső változatnak szánt kutatási beszámoló kézírata.

Képek a címdoldalon:

Felül:

Panoráma-fénykép a Török Magyar Barátság Parkról
2017 tavasz, a szerző felvétele
Éppen horvát turistabusz érkezett

Alsó sor, bal:

Esterházy Pál rajza Turbék erődjéről

alatta:

Részlet Leandro Anguissola térképvázlatáról:

A hely, ahol Szulejmán török császár meghalt

Alsó sor, jobb:

A turbéki erőd alaprajzának rekonstrukciója légifotók alapján

Kapcsolat: alpar.georef925@gmail.com

Minden visszajelzést örömmel fogadok és megválaszolok.

A SZERZŐ ELŐSZAVA

Kedves Olvasó!

Általános tünet, hogy könyvolvasó emberek az előszót átlapozzák, de néha érdemes eltérni a megszokástól. Kétféle előszóval találkozhatunk. Az egyiket a könyv szerkesztője vagy a szakma egy meghívott tekintélye írja. Ilyen előszó valójában idegen test, és többnyire idegesítő, mert közvetett reklám, a kiadó öndicsérete. Hogy ők kizárólag magas színvonalú és egyedi értékkel bíró művekkel foglalkoznak, és a mű, amely előtted van, még az általánosan magas színvonalból is kiemelkedik. Egykori középiskolai tanárom szerint erre illik a mondás: „minden izé közt a leg-, és minden leg- közt az izé”. A másik típusú előszót a szerző írja. Amiben megpróbálja eldadogni, hogy mit akar átadni. Sőt, hogy mi módon akarja átadni. Ez az előszó a második típusba sorolható: a szándékom, hogy bemutassam egy sajátos kutatás főbb eredményeit és több részletét. A téma formálisan egy kis földdarab történetéről szól, aminek jelentőségét az adja, hogy mélyen ágyazódik a magyar és török történelembe. Az egy hektárt közelítő földdarab Szigetvár mellett van, ma úgy ismerjük, hogy a Török Magyar Barátság Parkja. Azonban első írásos említése: „SZULEJMÁN TÖRÖK CSÁSZÁR ERŐDJE”.

A téma aktualitását Szigetvár ostromának és a szultán halálának 450 éves évfordulója adta. Amely évfordulóra készülve „neves intézmények, nagy pénzekért” végeztek kiterjedt kutatást Szigetváron. Az alább ismertetésre kerülő munka minden szempontból független tőlük, vizsgálataink a nehezen behatárolható *Turbékot* (ahol a Pécsi Tudományegyetem kutat) *nem érintették*. Más a terület, mások a módszerek, főképp mások az emberi motivációk: önkéntesek végezték. Ha úgy tetszik: amatőrök. Mielőtt az amatőr jelzőt kisebbítőnek tekintenénk, emlékeztetek a francia *amateur* szó jelentésére: *aki szereti azt művelni, amivel éppen foglalkozik*. Az amatőrreink nagyon jó „profik szakemberek” vagy szakértők a saját területükön; az amatőrség aktuális lényege, hogy ezért a munkáért fizetséget, költségtérítést nem kaptak. Sőt, költöttek (költöttünk) rá – ami ugyan nem volt kevés, de az államilag támogatott turbéki kutatásnak elenyésző töredéke.

A kutatás *interdiszciplináris*, több tudományterület közös metszetébe esik, az önkéntesek lazán összedolgozó csapata többféle szakembert foglal magába. Az irányítást *geofizikus* adta, aki természetszerűen hozta magával a múltját: *fizikai módszerek* alkalmazását a franciául *mal posé*-nak, angolul *ill-posed*-nak nevezett *problémák* megoldásában. [A kifejezés mindkét nyelven *beteg problémát* jelent, fordíthatjuk *rosszul feltett kérdésnek*, azonban a helyzethez jobban illő jelző *a velejéig romlott* jelző.] A geofizikus nem olajat, vizet, épületalapot keres, hanem *anomáliákat* fizikai mennyiségek terében. *MÓDSZERÜNK-BEN ELSŐDLEGES A KÉP: TÉRKÉPEK, RAJZOK, LÉGI- ÉS MŰHOLDKÉPEK ELEMZÉSE*. [A kép fizikai mennyiségek halmaza is!] A képek vizsgálatát kiegészíti a terepbejárás. Harmadlagos az un. történelmi dokumentumok felhasználása, amelyek ugyan néha meghatározó segítséget adtak a képek értelmezéséhez, de előfordult, hogy belevittek „kész átverésbe”.

A terület nem nagy. Azonban a kutatás az interdiszciplináris jelleg miatt szerteágazó, a belső kapcsolata miatt viszont összefüggő, bármilyen szerkesztéssel próbálkozunk, nem lehet megkerülni az átfedéseket. Próbálkoztam a történelmi időrend egyenese, vagy a kutatás menetének spirálja szerint. Végül az alábbi tagolásnál maradtam:

I. Rész – Leandro Anguissola szászári százados két rajza, 1689.

II. Rész – Esterházy Pál rajza Turbék palánkerődjéről, 1664.

Kapcsolódik hozzájuk két rövid történet, amelyek a perifériás látómezőbe estek:

Kitekintés: Budina és Istvánffy a szultán sátorának helyéről az 1566-os ostrom idején;

Függelék a PTE által a Turbék-dombon elindított munkáról.

A munkámban gondosan ügyeltem a természettudományos kutatás alapkövetelményére, hogy megismételhető legyen. Ezzel összhangban, az írásomban figyeltem a természettudományos cikkek tartalmi követelményeire. Formai eltérés az olvashatóságra törekvés, a szövegben elmozdulás a népszerűsítés felé. Ennek jegyében kerültem az idegen szakkifejezések használatát; amitől azonban a tartalom tudományos igényessége nem sérül.

Az irodalomjegyzék nem a források pusztá felsorolása, hanem tájékoztató segítség annak, aki szeretne a témáról többet megtudni.

Tudatosan és rendszeresen elkövettem egy helyesírási hibát: *légifényképet* írtam *légi-fénykép* helyett (vagy légiképet, légifotót, légifelvételt). Értettem ugyan, hogy az összetett szavak egybe- vagy kötőjellel írása arra az elvre épül, hogy két tagot egybe írunk, a harmadikat kötőjellel csatoljuk. Azonban szembe megy az elvvel az a gyakorlat, hogy a *műholdképet*, sőt, a *műholdfényképet* egybeírjuk, holott az utóbbi már négy tagot tartalmaz! Történelmileg, persze, érthető a különbség: amikor hatvan évvel ezelőtt döntöttek a légifénykép / légi-fénykép írásmódjáról, akkor műholdképről még legfeljebb jó fantáziájú írók képzelődtek. Viszont szerettem volna egységes írásképet kialakítani a szövegben, és inkább az újabb szokáshoz igazodtam.

Talán szokatlan, hogy kimarad a tudományos cikkekben elvárt szerénység, amely szerint a szerzőnek illik „láthatatlannak” maradni, ezért önmagáról harmadik személyben beszélni. Az igeragozásban nem annyira önteltségből, mint inkább azért választottam az egyes szám első személyt, hogy a társaimat megkíméljem a lelülyéztéstől, ami várhatóan bekövetkezik a téma „felkent” vagy/és önjelölt szakértőitől.

Végül, meg kell említenem, hogy *miben más ez a jelentés*, mint a témában korábban közreadott írásaim. Röviden összegezve: *a tartalomban*. Elsősorban abban, hogy sikerült kiküszöbölnöm néhány ellentmondást, meghaladnom néhány korábbi kételyt. Hasonlattal élve, a puzzle-nak ugyan most sincs meg minden eleme, de az újonnan talált darabok közelítenek a teljes képhez. Amely kép több részletben markánsan különbözik a korábban vázoltaktól.

Viszont úgy érzem, elértem a lehetőségeim határát. A lényegi továbblépéshez más fizikai természetű adat, geofizikai térképezés és régészeti feltárás kell. A kisebb finomításokhoz is, mint a légi- és műholdképek részletesebb vizsgálata, tekintélyes beruházás lenne szükséges: nagyobb teljesítményű számítógép, professzionális műszaki szoftverek, képek vásárlása. Messze túlmegy a nyugdíjas hobbin. És, hát, plusz van egy, el-nem-hanyagolható emberi tényező: a 74. életévem.

Két új és döntő módosítás került ebbe az összefoglalásba a korábbi írásokhoz képest.

Egyik a szigetvári plébánia 18. századi birtokösszeírásának értelmezése egy 19. századi kataszteri térkép segítségével (I. Rész). A másik, hogy Esterházy Pál Turbék-rajzáról kiderült, hogy valami egészen fatális, és nehezen felfogható hibát tartalmaz.

A két módosítás által okozott terjedelemlnövekedés, és a megváltoztatott szerkezet miatt nem került megismétlésre a korábbi összeállítások anyaga a turbékról, térképekről, történelmi forrásokról. Ha valakit csak Szulejmán szultán szigetvár melletti turbéjének a helye érdekel, azt ennek az írásnak az első és második részében meglegeli. Akit érdekel a szélesebb kerettörténet, bőven ellátva képekkel és térképekkel, annak jó szívvel ajánlom korábbi írásaim elolvasását is, megértő kritikával a modell fejlődése iránt.

Egy technikai megjegyzés:

Gazdálkodni kell a méretekkel, ami kompromisszumokat követel.

Ezt az egybeszerkesztett írást tömöríteni kellett (un. smallpdf), ami a szöveges részt nem befolyásolja, de elkerülhetetlenül rontja a képek finom részleteit.

Van (normál) pdf változat, amelynél a képek minősége nem romlik, de a két rész két külön fájlba kerül, hogy egyenként küldhető legyen a legtöbb levelező programmal.

Kívánságra elküldöm. alpar.georef925@gmail.com

TARTALOMJEGYZÉK

I. Rész: Régi térképek

Bevezetés	1
Elindulás a múltba: Leandro Anguissola császári százados két rajza Nagy-Sziget váráról	3
I.1. A rajzok általános ismertetése, és egy hipotézis arról, hogy miért készültek	3
I.2. A vár és a város térképe	5
I.3. A Szigetvár köré vont blokád vázlata	7
3.1. A rajz jellemzése	8
3.2. Célkitűzés és az első lépések	9
3.3. Az első siker	10
3.4. Sáncok a Biltrovina peremén	11
3.5. Segít a kataszteri térkép és egy birtokösszeírás	13
3.6. Az F ötszög helyének első közelítése	14
3.7. Kutatói tévedések vígjátéka	15
3.8. Amit a műholdképen látunk, de a <i>Vázlaton</i> semmi nyoma sincs	16
3.9. Amit eddig megtudtunk	17
I.4. A fokozatos közelítés második fázisa, a Török-temető vizsgálata	18
4.1. Halmok és legendák	18
4.2. A Török-temető / Töröksír a katonai felméréseken	20
4.3. Kataszteri térképek vizsgálata	21
4.4. A térképészeti fénykép	23
I.5. Szulejmán erődje	26
5.1. A fordítás poli-lemmái, eltérő értelmezések	26
5.2. Egyértelműsítés kataszteri térkép segítségével	27
5.3. Múló évtizedek, változó nevek – ismét a kataszteri térkép	28
5.4. Az „Ott várj rám!” kút	29

II. Rész: Légi- és műholdképek

A szénaboglyában turkáltunk, és az ujjunkba szúrt az elveszett tű: Esterházy Pál Turbék-rajza	31
II.1. A módszer és a véletlen viszonya	31
II.2. A rajz jellemzése	31
II.3. Egy kiszántott épületalap	33
II.4. Hogyan folytassuk?	34
II.5. Geomorfológiáról, vízrajzról röviden	35
II.6. A Mars Hungaricus szövegének és képeinek vizsgálata	37
II.7. Gróf Zrínyi Miklós és az 1664-es téli hadjárat hármas ábrázolása	42
II. 8. Egy 17. századi villámháború első hetének krónikája	43
II.9. Következtetések – Mít várhatunk Esterházy Pál Turbék-rajzától?	45
II.10. Földből-fából épített tipikus erődítmény a 17. században	46
II.11. Rekonstrukció Esterházy rajzához ragaszkodva	47
II.12. Rekonstrukció Esterházy rajzát figyelmen kívül hagyva	48
II.13. Hogyan értelmezhető, ami elhihetetlen?	49
II.14. A vizesárokról	50
II.15. Négyyszögletű turbék	51
II.16. Mekkora lehetett a sírkert?	52
II.17. Gallo Tesch felderítetlen lopása	52
II. 18. Összegezés és a magam mentségére	54
Záró sorok	56
Köszönetek	57
Jegyzetek, digitális cédulák	58

Kitekintés: Hol állt a szultán sátorpalotája?

Budina, az elfeledett szemtanú, és Istvánffy, az elhanyagolt kortárs krónikáíró

Függelék: A PTE kutatásáról, és tanmese a legjobb mesterlövészről

NAGY SZULEJMÁN SZULTÁN ERŐDJE SZIGETVÁRON

Bevezetés.

Mai ismereteink szerint Nagy Szulejmán szultán 1566. szeptember 6-ról 7-re virradó éjjel halt meg a Sziget várát ostromló török táborban. Később egy emlék-sírt (sírkápolna, mauzóleum, türbe) emeltek a tiszteletére, amely nyom nélkül tűnt el. Nem tudjuk, hogy mikor épült, hol épült, sőt, azt sem, hogy hány türbéről beszélhetünk. Hivatalos török feljegyzés nincs, hiszen az 1566-os török állami hírverés szerint a szultán Belgrádnál halt meg október végén. Sajnos, olyan bőven van dezinformálás, legenda, hogy a vázlatos felsorolásuktól is el kell tekintenünk. A feltárt levéltári források gyakorta ellentmondásosnak értékelhetők. Külön problémát jelentenek a jó fantáziájú *Evliya Cselebi* útleírásnak álcázott keleti meséi. Gróf *Esterházy Pál*⁽¹⁾, később herceg és nádor, 1664 januárjában, 28 éves korában, részt vett az un. téli hadjáratban. Az ő hagyatékából került elő rajz egy palánk-erődről, benne türbéről, amelyet Szulejmán emlékére építettek. *Leandro Anguissola*⁽²⁾ bécsi hadmérnök rajzolt egy térképvázlatot 1689 februárjában. A vázlaton sírkert látható, a jelmagyarázat szerint „a hely, ahol Szolimán török császár meghalt”. A hagyomány ötvözi egybe a két rajzot: a türbe ott állt, ahol Szulejmán meghalt. Ha az egyikről tudnánk, hol volt, akkor könnyebben kereshetnénk a másikat, de egyiknek a helyéről sem értenek egyet a kutatók.

Jacques Hadamard munkássága óta tudjuk, matematikai oka van, hogy a türbe helyét egy évszázadon át sikertelenül keresték. A feladat un. *problème mal posé* vagy *ill-posed problem*, amelynek a megoldására olyankor van remény, ha a korábbiakhoz képest *FIZIKAI TARTALMÁBAN ÚJ ISMERET* érhető el. A hangsúly a fizikai tartalom van. Emiatt fordítottam a megszokott sorrenden: nem a levéltári adatokat próbáltam „megfejtetni” tessék-lássék műszaki megoldásokkal, hanem *mért fizikai mennyiségek eloszlását próbáltuk értelmezni az írásos források segítségével*. Elsősorban olyan mennyiségeket, amelyek viszonylag olcsón beszerezhetők. Mint például a földrajzi magasság, amelyből szemléletes *digitális domborzati modell* (DDM), elterjedtebb angol kifejezéssel *digital terrain model* (DTM) alakítható ki. Gyakran megfélekedünk arról, hogy a légifelvételeken a szín fizikai paraméter – a fény hullámhossza. Drágább az olyan fizikai mennyiségek mérése, mint mágneses tér, elektromos fajlagos ellenállás felszíni eloszlása, talajradar; ezekre csak módszertani előkészítés szintjén, kis mintaterületen kerülhetett sor.

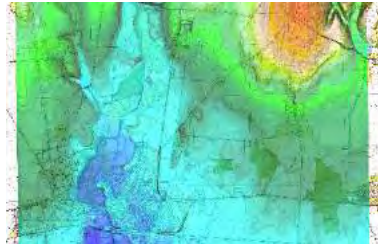


A helynevekben megőrzött néphagyományt figyelembe véve két terület jön szóba: *Turbék* és a *Török-temető*. A *Turbék* szóval jelölt terület nagy, ráadásul a határai időben változtak. Lapályon kezdődik a *Turbéki Temetővel* a városhoz közel, majd a *turbéki Kápolnán* túl, egyre emelkedve, *Turbék-pusztán*, a *turbéki Alsószőlőhegyen* át *Felső-* (vagy *Hátsó-*) *Turbékig* tart, kb. hat kilométer hosszú sávban. A *Török-temető* ehhez képest apró zseb-kendő, az egy hektár (100x100 méter) méretet sem éri el.

Istvánffy Miklós huszonéves fiatalember volt 1566-ban, a szultán halála idején. Jól ismerte a várat és környékét, mert ott kapott katonai kiképzést 1562-1564 között, négy évvel az ostrom előtt. Negyven évvel később írt krónikájában harmadik helyre mutat.

Egyik helyet sem tekintettem kiindulási pontnak a három közül. Nekem a szakmai kihívás az *ill-posed probléma* határainak a kitapogatása volt: *Leandro Anguissola* rajza, és annak megfejtése. [Bizonyosra vettem, hogy megfejtendő.] Nem volt „null-hipotézisem” hanem a *data driven* elvet követtem (nincs rá magyar szavunk). A *data driven módszer lényege, hogy az adatok működtetik, viszik előre a feldolgozást*. A módszer hátránya, hogy esetleg sokáig nem tudunk begyűjteni új adatot, és olyankor áll a kutatás (pl. a Google Earth ritkán frissíti az ingyenes műholdképeket). Lassító tényező, ha az adat és a *kutatói intuíció* nem szinkronizáltan esik be. Megtörténhet, hogy hamis adathoz jutunk, és közeledés helyett távolodunk a céltól. [Megtörtént, nem is egyszer.] A módszer kívülről nézve össze-vissza bolyongásnak tűnik, de belső rendszere van, és az egyetlen módszer, amely hatékony lehet. A kutatás másodlagos jellemzője a rengeteg ismétlés: ha felbukkant egy újabb kép, újabb részlettel, akkor mindig visszamentem a „sor elejére” és ismételten végignéztem az összes korábbi képet. Hogy vajon azokban is rejtve van már az újonnan észrevett információ, de átsiklottam felette, mert korábban nem ahhoz az alakzathoz választottam szűrőt. Az ismételt elemzések módszeréből, következik, hogy az értelmezések időről időre módosultak, néha radikálisan is.

A tájékozódáshoz legfontosabb térképek és képek felsorolása időrendben:

Esterházy Pál rajza, 1664⁽¹⁾L. Anguissola *Vázlata*, 1689⁽²⁾Katonai felmérések⁽³⁾
(illusztrációként 1859-es)Kataszteri térképek⁽⁴⁾
(az 1865-ös részlete)Topográfia térkép és
domborzati modell egyesítve⁽⁵⁾Archív honvédségi felvétel⁽⁶⁾Modern polgári felvétel⁽⁵⁾Google Earth műholdképe⁽⁷⁾Látszólag „kakukktójás”: birtok
összeírás a 18. századból⁽¹⁶⁾

A rajzok és térképek másolatai nem igényelnek különös előkészítést, használhatók úgy, ahogy vannak. A DTM már teljesen más technológiát jelent: a magassági adatrendszerből több jellemző mennyiség származtatható, pl. lejtőszög. A légi- és műholdképek Baudelaire megfogalmazásának megfelelő „jó képek”. A költőként jobban ismert esztéta szerint akkor jó a kép, ha egyetlen képben sok kép van. Utóbbi az esetünkben szó szerint teljesül: egy légikép időrendben egymásra rétegezett lenyomatok sorozata. Amikor a képeket un. hamis színekben jelenítjük meg, akkor fizikai értelemben azt a hullámhosszat keressük, amelyen a vizsgálni kívánt struktúra (időbeli réteg) a legjobban látszik. Nem úgy színezzük, mint gyerekkorban az üres kifestőkönyvbe, hanem a képi információt szűrjük a színek absztrakt terében.

Az ottomán kor sík- vagy dombvidéki erődjének többsége mocsárban álló, un. vízi-vár volt, földből és fából épült. Ha sikerült felgyújtani, a fának nem maradt nyoma. A földből épült sáncokat utóbb szét-túrták, szintén nyomuk veszett. Az árok az egyetlen emberi beavatkozás, amelynek nyoma maradt akkor is, ha betemették, akkor is, ha természetesen töltődött fel. Az árkok jelentőségét fokozza, hogy velük jelezték a birtokhatárokat, és hogy vízlevezető árkok kísérték az utakat, ezáltal közvetve kölcsönösen jelzik egymást.

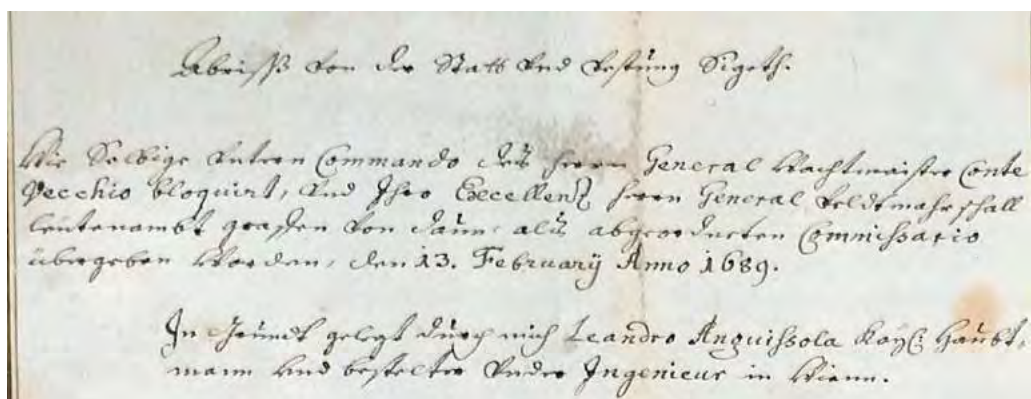
A szöveges források fontos segítséget adtak a képek megértéséhez. Meg kellett ismerni és érteni a hadviselés sajátosságait az 1664-es téli hadjárat idején. Ehhez a legjobb kiindulás gróf Zrínyi Miklósnak a *Tábori kis tracta*⁽⁸⁾ és a *Vitéz hadnagy*⁽⁹⁾ című írása. Esterházy Pál *Mars Hungaricus*⁽¹¹⁾ című kéziratának kétnyelvű kritikai kiadása naplószerű részleteket tartalmaz a hadjáratról. Viszont az utóbbinál részletesebb az *Irenico Polemographiae...* vagy *Theatri Europaei...*⁽¹⁰⁾ beszámolója. Tájékozódni kellett Anguissola 1689-es küldetéséről. Továbbá elkerülhetetlen volt valamennyit tanulni a 16-18. század erősítési technológiájáról, annak magyar és török sajátosságairól, a térképezés módszereiről, az akkori hadmérnök munkájáról. A szakirodalom bőséges, legtöbbször egy olasz nyelvű kéziratához fordultam, amelynek szerzője ismeretlen és nincs címe. Jobb híján az *Ars Militaris*⁽¹¹⁾ nevet adtam neki, hogy röviden hivatkozhatassak rá idézésnél.

I.1. ELINDULÁS A MÚLTBA:**LEANDRO ANGUISSOLA CSÁSZÁRI SZÁZADOS KÉT RAJZA SZIGET VÁRÁRÓL, 1689**

Időrendben Esterházy Pál rajza ugyan megelőzi Anguissoláét, azonban nem lehet vele semmilyen helyazonosítást, lokalizálást kezdeni. Mi több, a *Mars Hungaricus*-nak a rajzhoz tartozó szövege kifejezetten félrevezető. Anguissola egyik rajzának értelmezésébe számos kutatónak beletört a bicskája, de emiatt a témának irodalma van. Önkritikával kell bevallanom, és kritikával említenem, hogy magam és a tisztelt kutatók megtakaríthatunk volna az ide-oda lödörgést a zsákutcákban, HA ELOLVASSUK a FEJLÉCET, mielőtt nekiesünk az értelmezésnek nevezett tévelygésnek. Közös mentségünkre az szól, hogy aki 1950 és 1990 között került magyar iskolába, az többnyire nem tanult németül; és ha mégis, akkor „kelet-németül”. Viszont kézzel írt *gót betűkkel* biztosan nem akarták elriasztani a nyelvtanulástól.

I.1.1. A rajzok általános leírása, és egy hipotézis arról, hogy miért készültek

A két rajzot a bécsi Staatsarchiv-ban (korábban Kriegersarchiv-ban) őrzik. A *Sziget Váráról és Városáról* készült *Térkép* az keltezése 1689. február 20. A *Vázlat Sziget Vára és Városa Köré Vont Ostromzárról* a *Térképnél* egy héttel korábbra, 1689. február 13-ra keltezett és méretét 55x75 cm-re becsültem (mérőszalag híján arasszal). A rendkívül durva szálas kincstári papír régen foszlásnak indult; azonban szerencsénkre, egykori levéltárosok időben vászonra ragasztották, kasírozták. Ezzel ugyan elvesztek az olyan kiegészítő információk, amelyeket a rajzok hátára szoktak feljegyezni, de maguk a rajzok megmaradtak. A papír durva szerkezete miatt a rajzokról készített fényképeken könnyű optikai képződményeket, *artefact*-okat előállítani, ami értelmezési tévedéseknek lett már kiinduló pontja. A tény, hogy a rajzokat kézbe vehettem, tapinthatam, a részleteket vizuálisan vizsgálhattam, számomra nagyon fontos lett a későbbiekben. A *Térkép* befejezett, a *Vázlat* pedig látszólag befejezetlen. Valójában olyan, mint a vázlatok többsége; nem a földrajzi térben, hanem egy elvont térben, *az információ terében* próbál arányos lenni: azt nagyítja fel, ami a rajzolónak fontos a képen. Emellett vannak radirozási nyomok; az utak ceruzával előrajzolt vonala eltér a tintával kihúzottól; valamint vannak felülragasztások. Majd kitérünk a részletekre, előbb azonban a fejléceket nézzük, és a történelmi környezetet.



Abriss von der Stadt und Vestung Sigeth. Wie selbige untern Commando dem Herrn General Wachmeister Conte Vecchio bloquirt, und für Excellenz Herrn General Landmarschall Leutenamnt Graffen von Daun als abgeordneten Comissario übergeben worden. den 13 Februaris Anno 1689.

In grunde gelegt durch mich Leandro Anguissola kayl Hauptmann und bestelten unter Ingenieur in Wienn

Vázlat Sziget városáról és erődjéről. Miként tartották ostromzár alatt báró Vecchio ezredes parancsnoksága alatt, és került átadásra őexcellenciája gróf Daun altábornagyra kirendelt császári biztosnak.
Kelt 1689 február 13-án.

Készítettem: Leandro Anguissola császári százados és kinevezett helyettes mérnök Bécsben.

[A 17. századi katonai rendfokozatoknak, mint pl. General Landmarschall Leutenenant, a mai megfeleltetésével nem vagyok tisztában. Azt, hogy Vecchi ezredes, és Daun altábornagy volt, mások írásaiból vettem át. Anguissola „Hauptmann” fordítása könnyű és egyértelmű.]



Schloß und Statt Sigeth. So aus befehl des General Feld Marschall Lieutenant Grafen von Daun durch mich Leandro Anguissola kays Hauptmann und bestelten unter Ingenieur in Wienn mit allem Fleiß nach dem Maßstab abgemessen und in Grunde gelegt worden, den 20 Februaris Anno 1689

Sziget vára és városa. Úgy, ahogyan gróf Daun altábornagy parancsára minden igyekezettel, lépték szerint elkészítettem, Leandro Anguissola császári százados és Bécs kinevezett helyettes mérnöke. Kelt 1689. február 20.

Kitérő: Anguissola rajzait megelőző események.



1689. február 13. nevezetes dátum, amelyet minden szigetvári ismer: aznap hagyták el a várat a törökök. Távlati előzmény, hogy a magyar király – aki „másodállásban” német-római császár is – és a török szultán közötti nagy összecsapásokra gyakorta a Duna völgyén vonultak fel a seregek. Így tett 1529-ben Szulejmán szultán. A Duna vonalán indult meg a császáriak támadása, 1683 októberében már Esztergomig jutottak. Buda visszafoglalása 1684-ben még nem sikerült, hanem 1686-ban. A támadás lendülete akkora volt, hogy 1688-ban elfoglalták Belgrádot, sőt, egy időre lenyomultak Nis városán túl. Egykor fontos török helyőrségek, mint Kanizsa, Eger, Sziget mintegy magányos szigetté váltak az ellenséges birodalom tengerében. Nem volt választásuk, előbb-utóbb meg kellett adni magukat.

Itt nem térhetünk ki az izgalmas történet részleteire, hogy miért ment Bécsből császári megbízott Sziget várának átvételére lóhalálában és farkasordító hidegben; miért nem volt elég egy parancs elküldése a szigeti ostromzár parancsnokának, Vecchi grófnak. Sziget átvételét nevezhetjük „sebészi pontossággal végrehajtott katonai és diplomáciai akciónak”. Az akciót *Rüdiger von Starhemberg* gróf vezette, aki 1683-ban sikerrel megvédte Bécset Kara Musztafa pasától, és attól kezdve Lipót császár abszolút bizalmi embere. A rajzok fejlécében említett Daun gróf császári megbízott, és az aláíró mérnök-százados Anguissola pedig Starhemberg bizalmi emberei voltak egy kényes küldetésben, ahol nem hibázhattak.

1689 január végére Bécsbe várták az isztambuli török küldöttséget béketárgyalásokra, a törökök számára nagyon kedvezőtlen hadi helyzetben. A rendkívüli hideg és hó miatt az érkezés ideje bizonytalan volt. A törökök február 8-án érkeztek meg, az érdemi tárgyalások egy héttel később kezdődtek. A kártyázás nyelvén szólva, a bécsi udvar váratlanul „ütőkártyát húzott” azzal, hogy Sziget parancsnoka bejelentette a vár átadásának szándékát. A szigeti török küldöttség január 22-én érkezett Bécsbe, és 24-re már írásba foglalva állt a megállapodás a részletekről. Bécsben a törökök minden kérését elfogadták, garantálták. A császári udvarnak fontos volt a sietség, és hogy a két török küldöttség véletlenül se tudjon egymásról. Az akció sikerült, Hasszán aga február 7-én ért vissza Szigetre a számukra jó hírrel, egy nappal az isztambuli küldöttség bécsi megérkezése előtt.

Nekünk most *Leandro Anguissola* jelenléte az érdekes.

Jóllehet, az ő századosi rangja eltölpül Daun altábornagy rangja mellett, a polgári rangjának – Bécs kinevezett helyettes mérnöke – óriási presztízse van. Akkoriban Bécsben volt *Ober-Ingenieur* és *Unter-Ingenieur*; a főmérnök és helyettese. Ők ketten valójában a Habsburg Birodalom keleti (nem-spanyol) felének a főépítészei voltak. Anguissola 1684-ben ott volt Buda sikertelen ostrománál, amiről rajzot is készített. Majd 1686-ban Buda visszafoglalása után ismét oda küldték, hogy a helyreállítási munkákat irányítsa. 1689-ben egy fontos munkát szakított meg a szigetvári küldetéssel: a Duna szabályozását a gyorsan fejlődő Bécs körül. A küldetésben szerepet játszott a 38 éves életkora; az *Ober-Ingenieur* mintegy húsz évvel volt idősebb nála. Anguissola százados feltehetően ugyanabban a katonai különítményben érkezett Szigetre, amelyik a török küldöttség védelmét biztosította az ellenséges területen áthaladva. Anguissolának egy hete volt a vár és környéke dokumentálására, 12-én érkezett Daun gróf.

Korántsem lettem a Magyar Királyság területén egykor volt török várak ismerője. Ám, nekem úgy tűnt, hogy a törökök az elfoglalt várakat éppen csak annyira pofozták helyre, hogy használhassák; Sziget várának nagy átépítése ritka kivétel. A várak láncolatát kisebb erődökkel egészítették ki egy lokálisan fontos objektum védelmében: *Barcs* drávai átkelő, *Dárda* az eszéki hídfő, *Turbék* Szulejmán türbéje. Ezzel a gyakorlattal konzerváltak egy olyan 15-16. századi technikai szintet, amit az európai hadviselés a 17. század végére már jelentősen meghaladott. Esterházy Pál 1664-ben írta a törököktől éppen visszavett Berzence és Babócsa váráról, hogy „korszerűnek semmiképpen nem nevezhető”.

Leírva sehol nem találtam, de a folyamatok elemzése, és a szereplők miatt meggyőződésem, hogy

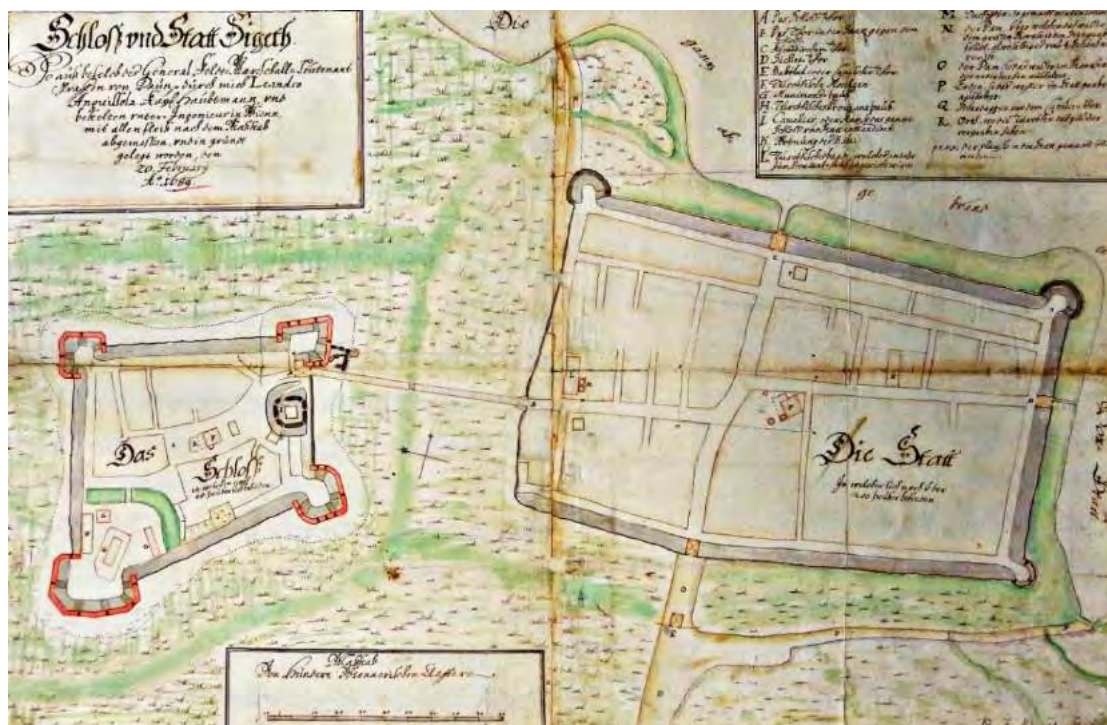
ANGUISSOLÁNAK, MINT BÉCS HELYETTES MÉRNÖKÉNEK, ELSŐDLEGES FELADATA AZ VOLT, HOGY SZEMREVÉTELEZÉS UTÁN AZONNALI JAVASLATOT TEGYEN A VISSZAVETT VÁR KORSZERŰSÍTÉSÉRE, A HALASZTHATATLAN ÁTALAKÍTÁSOKRA!

[Amit néhány évtized alatt véghez is vittek. A sors fintora, hogy mire a korszerűsítést befejezték, a várra már semmi szükség nem volt, de ezt az 1689. februári hadi helyzetben nem lehetett előre sejteni.]

Emellett *másodlagos volt az ostromzár dokumentálása!* Arra elég volt egy *skicc*, nem kellett *térkép*.

I.2. A vár és a város térképe, 1689. február 20.

Jóllehet, ez készült később, mégis előre vesszük, mert segít a *Vázlat* megértésében. Valódi térkép, ellátva tájolással és léptékkal. A várat utóbb átépítették, emiatt a városra fókuszálunk. Anguissola rajzát összehasonlítottam mai topográfiai térképpel, légi- és műholdképpel, DTM-el (digitális domborzati modell).



A rajzba írt szövegek szerint a várban 45, a városban több mint 200 ház volt (sokkal kevesebbet, mint a nagytomdó Evlija Cselebi). A város rajza és a jelmagyarázat közé tördelt szöveg: *Die ganz abgebrannte Vor Statt = a teljesen felégetett előváros* (a szigetvári szóhasználatban Újváros). Anguissola valószínűleg csak a köépületeket tüntette fel. Négy dzsámít látunk: (1) a várban, Szulejmán dzsámija, (2) Ali pasáé a város közepén – annak átalakításával készült a Szent Rókus templom, (3) a pécsi kapu közelében – átalakítva, mint Szent Antal templom, (4) a Vár utca vége felé – nem maradt nyoma. 'K' a pasa háza, 'L' a fürdő, 'M' a sütőház.



A főutak kereszteződésénél állt Ali pasa dzsámija, a sarkán minaret. Előtte a nyolcszög jelzi Ali pasa türbéjét, a kis téglalap a márvány csorgó-kutat. Ma a szigetvári türbét hallva mindenki Szulejmánra gondol, pedig – jól láthatóan – több türbe volt. Anguissola a jelmagyarázatban javasolta, hogy az *s, t, u, x* sarokpontokkal jelzett területet alakítsák át üres térnek – a török épületeket tüntessék el!

A térkép kvantitatív vizsgálatára a *Map Analyst*⁽¹²⁾-et vettem elő. A szoftver lényege, hogy a régi (történelmi) és az új (referencia) térképen pontpárokat rendelünk egymáshoz, a pontpárok halmazán különböző algoritmusokkal kiegyenlítő-számítást végzünk. Ha a referencia térkép a geodra illesztett, akkor (és csak akkor) a feldolgozás során a régi térképet ténylegesen *georeferáljuk*.



Középen Anguissola térképe Sziget városáról, balra a FÖMI tízezres topográfiai térképének részlete, jobbra FÖMI ortofotó 2000. [ortofotó = fénykép, amelyen a fényképezőgép torzításait javították]

A *Map Analyst* elvileg vektorokkal jelzi a pontok pozíciójának az eltérését; azonban az illesztés annyira jó, hogy a vektorok ponttá zsugorodtak. A város területén a régi és a mai térkép az utcazélesség szintjén egyezik. A városkapun kívül, az egykori töltésen (Széchenyi utca) a pontok az utca szélére esnek. Lehet felmérési eltérés, de inkább lehet, hogy az utókor városépítészete keskenyebbre vette az 1689-ben sokkal szélesebb utat és árkot, miután a tavat lecsapolták.



A törökkori Sziget rajza, mai műholdkép és digitális domborzati modell (DTM) egyesítésére másolva.

A fenti ábrán helyenként mintegy 4-6 méteres torzítást hajtottam végre Anguissola *Térképén* azért, hogy az egykori utcák pontosan essenek egybe a mai Rákóczi, Zárda és Vár utcákkal. Beillesztettem az Újvárost. Az egymás fölé helyezett rajzok szerinti a déli városfal a mai Tinódi Zeneiskola és a Zrínyi Gimnázium udvarán húzódott. Az eredmény az eljárás kb. 5 méteres pontosságán belül egybeesik Bertók Gábor és Hancz Erika 2010-es régészeti feltárásaival⁽¹³⁾. Az ábra egyik érdekessége, hogy a 17. századi metszetektől eltérően, az Újváros nagyon kicsi volt a város méreteihez képest. Inkább előretolt védelmi vonalnak látszik, mint szükséges lakóterületnek. Az egykori Újvárost határoló árok egy szakasza a mai vasútállomással szemben lévő kis park alatt volt. Ha ott valami közmű vagy egyéb építés miatt földmunkák lesznek, érdemes régészt megbízni a felügyelettel.

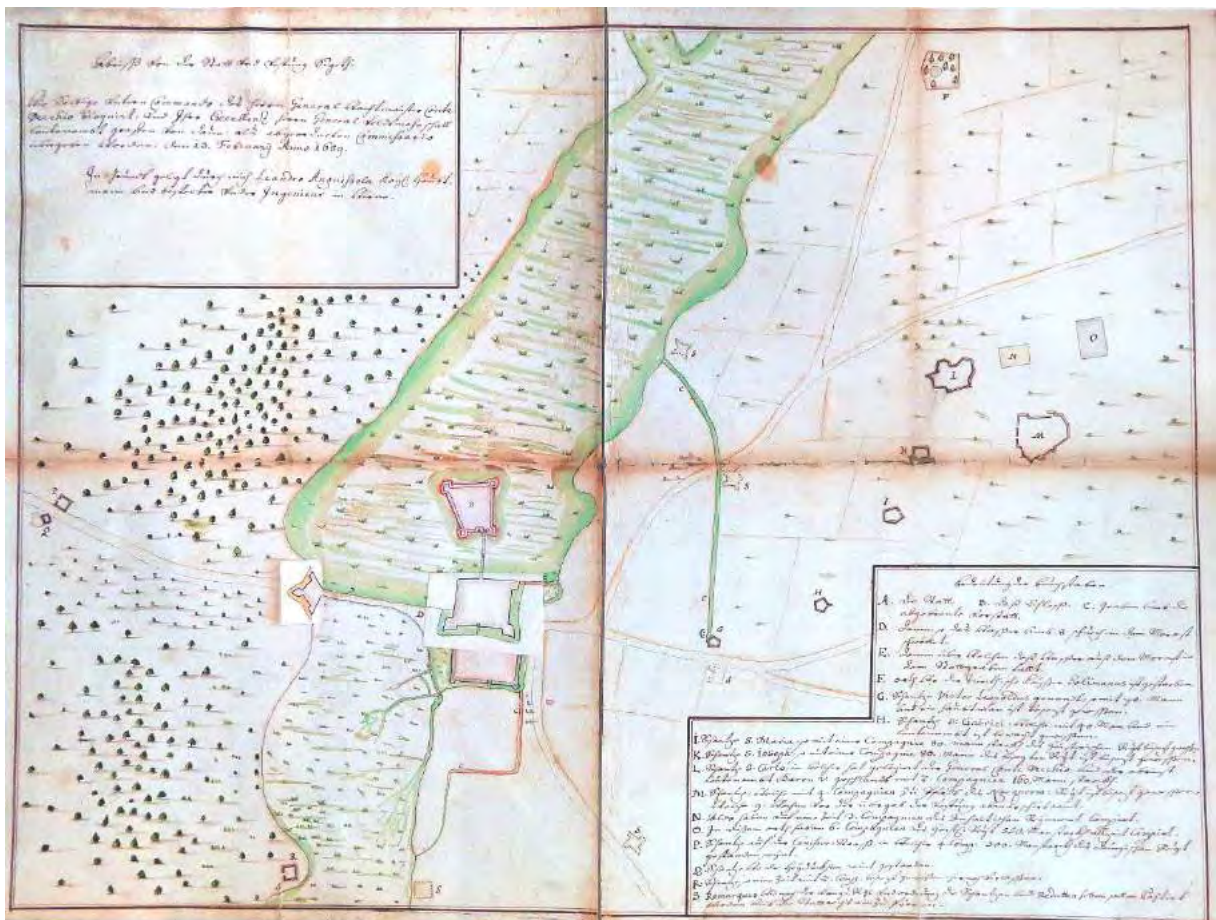
A térképek összehasonlító elemzése több érdekességet is felszínre dobott.



Anguissola térképét az 1865-ös kataszteri térképre másolva azt látjuk, hogy a mai Belváros 1865-ben kisebb volt, mint a törökkorban. A város határa a Déli-kapu Étterem közelében volt, jóval belül a törökök Siklósi-kapuján. A három zöld négyzet a három dzsámít jelzi, a piros pont Ali pasa türbujét, a lila téglalap a fürdőt. A fürdő alapterületén elfért volna az összes dzsámi, nem csoda, ha büszkék voltak rá. Mellesleg, a civilizált keresztények nem fürödtek, raktárnak használták az épületet.

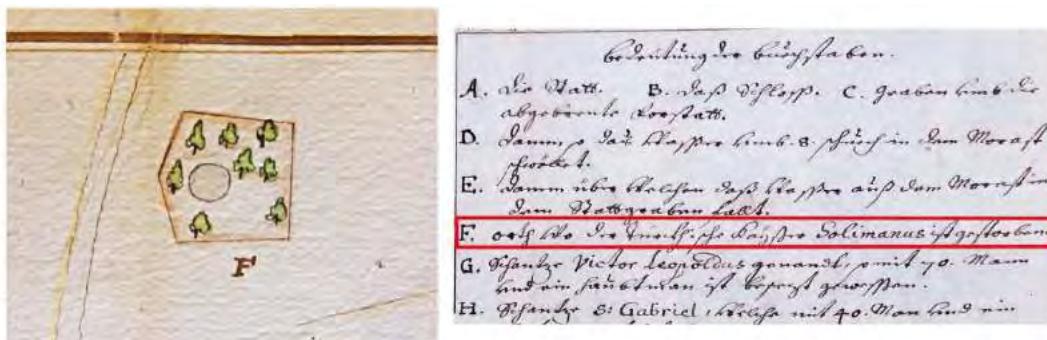
A *Map Analyst* felfedi a *Térkép* tájolásának 11 fokos elfordulását (a rács és a nyílak szöge). Ez nem rajzolási vagy mérési hiba! 1700 körül 10-12 fok volt a nyugati irányú mágneses deklináció. Közvetve megtudtuk, hogy Anguissola mágneses iránytűvel térképezett! (Netán köd miatt nem látta a Napot?)

I.3. A Szigetvár köré vont blokád vázlatja, 1689. február 13.



I.3.1. A rajz jellemzése szemrevételezés és kézbevétel alapján

A vázlat jelentőségét a jobboldali lap felső részén látható ötszög adja:



A kb. 2x2 cm nagyságú „F” képrészlethez tartozó jelmagyarázat: *Orth wo der Türckischer Kayser Solimanus ist gestorben = a hely, ahol Szulejmán török császár meghalt.*

Vegyük észre, hogy a kettős vonallal, tintával kihúzott út rajza és a kiradírozott, ceruzás előkép kissé eltér. A durva szerkezetű, nedvszívó papírrban a barna tinta az évszázadok folyamán tovább szivárgott (migrált), és helyenként ködszerűen elmosódott sávokat (halo) hozott létre.

A legfeltűnőbb javítás a város képének felülragasztása:



A baloldali változat látható a Vázlatról készített fényképeken. Középen az, amikor a rajzot a kezünkbe vehetjük, és felhajthatjuk a ragasztott lapocskát. Jobboldalon a valószínű rekonstrukció.

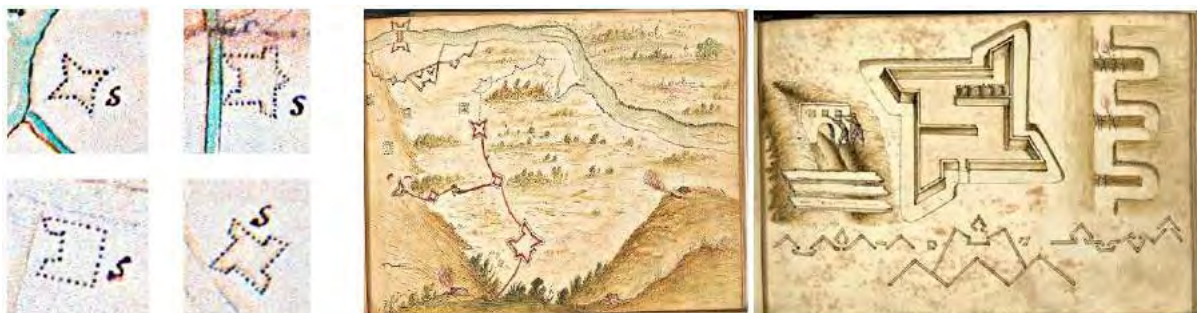
A város és a vár területe azért üres, mert azok 1689. február 13-i hivatalos átadása előtt Anguissola oda nem léphetett be, formálisan még ostromállapot volt. Február 13. a *Vázlat* befejezésének dátuma, a megelőző napokban a vár és a város körül térképezhetett. A törökök a kivonulásra készültek, nem lőttek rá. A 'C'-vel jelzett vonal a jelmagyarázat szerint a felégetett elővárost körülvevő árok. A kis piros téglalap, a helyzete alapján az, amit ma Török-háznak neveznek. A vizesárok és az út között temető volt.



Egyértelmű, hogy Anguissola elrontotta a *Vázlatot* a ragasztással. Valószínűleg a kor egyik ábrázolási vitájával találkozunk: a katonák mást akartak látni, mint a „geométerek” láttatni. Az 1680-as évtized legtöbbször ábrázolt eseménye Bécs 1683-as ostroma volt. A katonai vezetés a saját érdemeit akarta megörökíteni, kifogásolták, hogy az ábráról hiányzanak Bécs elővárosai, *miként a mellékelt képen*⁽¹⁴⁾. A térképészek azzal érveltek, hogy ők nem tudták felmérni azt, ami valaha volt, de már nincs, mint Bécs elővárosai; vagy mint Anguissola rajzán Sziget felégetett Újvárosa. Anguissola százados február 7-én

érkezett Szigetre, másnap nekiállt térképezni. Daun altábornagy február 12-én délután érkezett ugyanoda. Lehet, hogy ránézett a *Vázlatra*, és utasította a századosot, hogy egészítse ki az Újvárossal. A százados úgy hajtott végre a parancsot, hogy egyidejűleg a saját ellenvéleményét is dokumentálta.

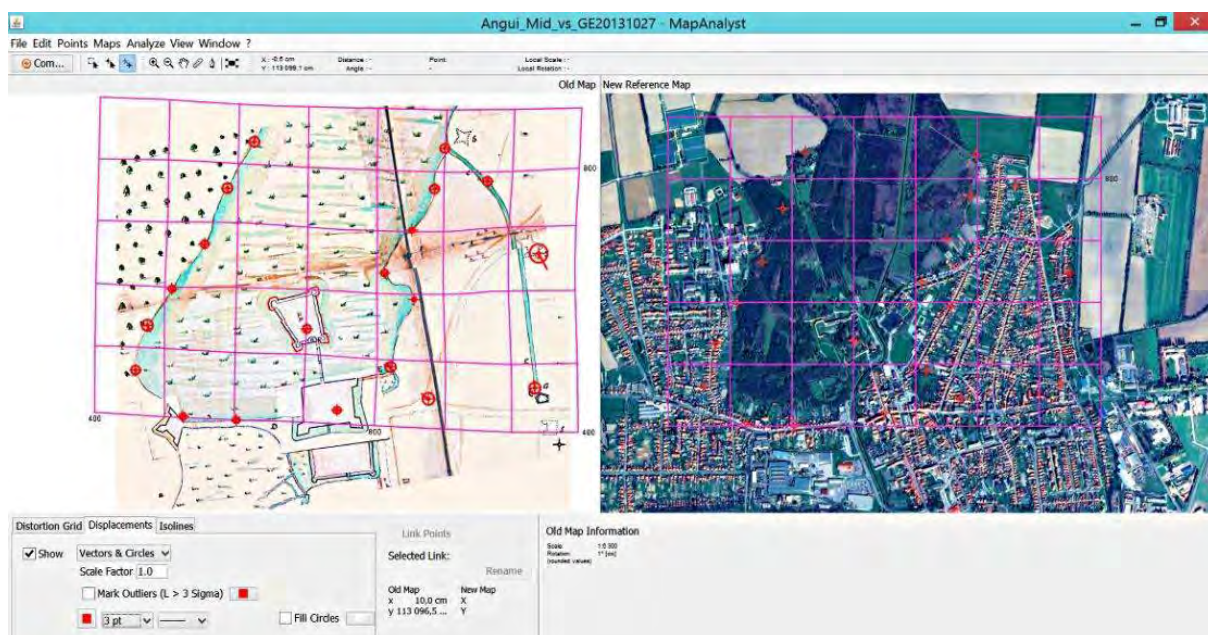
A *Vázlat* 'A'-tól 'R'-ig jelöléssel egyedi és nagyobb méretű objektumokat tüntet fel, majd objektumok csoportját 'S'-el: őrállásokat, posztokat. Feltételezhetően abban különböztek a sáncolt táboroktól, hogy nem lakott bennük a katonaság, hanem kirendelt szolgálatot látott el váltásban. Az őrsztruktúrák szorosabb belső övet formálnak, kívül lazább és egyenetlen volt a sáncok övezete. A posztok a kor bevált mintái szerint készültek, találunk hasonlókat a 17. század erősítési feljegyzéseiben, szakkönyveiben.



Őrsztruktúrák, ellenőrzési pontok szimbóluma Anguissola *Vázlat*áról, rajzok az *Ars Militaris* kéziratból. Méretük és az árkok sekély kialakítása miatt kicsi az esélye, hogy a posztoknak nyomuk maradt.

I.3.2. A célkitűzés és az első lépések

A célkitűzés a *Vázlat* minél több részletét azonosítani mai térképen, és eljutni az F ötszög lokalizálásáig. A stratégia természetes: az egyszerűtől a bonyolult felé haladni. A vár felismerése nem okoz nehézséget. Az előzőekben részletesen vizsgáltuk a város helyzetét, azonosítottuk határait. Az Almás völgyének határa kisebb emberi beavatkozásoktól eltekintve ma is ugyanaz, mint 300 éve. Ha visszaállítanánk a duzzasztógátat, a tó ugyanott alakulna ki, mint egykor. A virtuális elárasztás számítógéppel megoldható. A vár udvarának tengerszint feletti (tszf) magassága 115 méter. Hogy a víz ne folyjon be a várba, szintje, és a tó partja 114 m-en lehetett. A 114 m-es szintvonallal elég pontunk van a *Map Analyst* alkalmazására.



A *Vázlat* középső részének és a Google Earth 2013-as képének összehasonlítása.

A *Map Analyst* tájolást és léptéket rendel a régi térképhez. A *Vázlatot* elforgattam tíz fokkal, hogy a deklinációt korrigáljam. Az elforgatás kevés volt, az algoritmus további 1 fokot jelez. A műholdképnek hozzávetőleges léptéke van, emiatt az 1:6300 arány nagyvonalú átlagbecslés, nem érvényes a *Vázlat* minden részére, de nem áll messze a valóságtól. A szoftver az eltéréseket három módon ábrázolja: a koordináta-háló (négyzetrács) torzulásával, hibavektorokkal és hibakörökkel. Említettem, hogy a város térképének elemzésekor a hibavektorok és körök ábrázolhatatlanul kicsik voltak. A *Vázlat* esetén már ábrázolhatók, de még viszonylag kicsik. Jobban kitűnik a négyzetrács torzulása. Beigazolódott a feltevés, hogy a patak völgy határai nem, vagy alig változtak.

I.3.3. Az első siker: 'S' ellenőrző őrhely és 'R' sánc a várostól délre



Angissola szerint az Újvárost körülvevő árok hosszú szakasz után, jellegzetes ággal csatlakozott abba az árokba, amely nyugati oldalról kerülte a várost. Ennek az összefolyásnak a közelében volt az 'S' poszt. Tőle nyugatra, az Almás egyik ága által körülvett földnyelven az 'R' sánc.

A Google Earth 2012-es és 2014-es képén határozottan kirajzolódik az összefolyás helye a vasútállomástól délre. (A fényképen a piros háztető a Penny Market.) Sokkal halványabban, de jól érzékelhető a mocsárba benyúló földnyelv.



Ha szintvonalas topográfiai térképet kombinálunk műholdképpel, akkor látszik, hogy a földnyelv mintegy másfél-két méterrel, az 'S' poszt fél méterrel emelkedett a mocsár szintje fölé.

Az 'S' poszt helyét egyetlen, 1954-es honvédségi légifotón lehetett biztonsággal felismerni. Az alakzat nem feltűnő, és a nagyítást növelve elmosódik, ezért a nyers kép mellé tettem az értelmezett képet.



Kép, hullámhossz módosítása után. Szerencsénk volt, hogy a kép készítésének idején a területet nem szabdalják parcellákra. A területen később üzemi út épült, ma már nem találunk semmit.



A jó fényviszonyok közt készült képen észlelhető a bejárat előtti 'V' alakú védősánc is. A méretek becsléséhez: az őrsoszt területe akkora, mint a Penny Market, az állomással szemben.

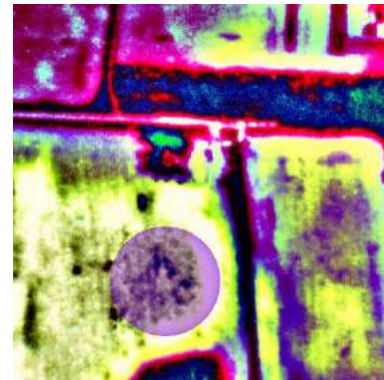
Az 'R' sánc helyét illetően volt egy sejtésem a topográfiai, domborzati adatokból. Valamint volt egy indikáció az 1. katonai felmérés térképlapjáról: aki a reambulációt végezte, ceruzával berajzolta a fél sáncot, és mellé írt egy 's' betűt. Azonban csak 2015 vége felé került fel a Google Earth-re egy olyan kép, amellyel elkezdhettem a lokalizációt. Mint említettem, ha felbukkant egy új kép, egy új információ, akkor újra elövettem a területre vonatkozó összes korábbi, és ellenőriztem őket. Így találtam egy 1984-es honvédségi, un. magas-repülésű (kb. 1:30 000 méretaránynak megfelelő) képen fontos, megerősítő részletet.



Az 1787-es első. katonai felmérés részlete. Körrel jeleztem az utólag rajzolt sáncot. (A lejjebb beírt téglalap felett '5' áll.)



A 2015-ös műholdképen van egy, az 1787-es térkép ceruzás rajzához hasonló, ék alakú szerkezet.



Az 1984-es magas-repülésű felvétel részlete hullámhossz szerint szűrve. Az egykori sánc őr-tornyainak a nyoma is látszik.

I.3.4. Sáncok a Biltrovina peremén, a várostól északkeletre

A délszláv (bosnyák?) eredetű nevek többféleképp fordíthatók; a Biltrovina egyik jelentése zombékos, vizes rét. A területen ma hatalmas, egybe szántott táblák vannak, csak a névvel emlékeztet a 20. század közepéig (a tsz-esítésig) fennálló viszonyokra. Nem volt olyan kiinduló pont, mint a déli 'R' sánc és 'S' ellenőrző poszt esetében. A terület vizsgálatához pusztán technikai okból kezdtem: egyedül a Biltrovina legelőjén, összefüggő táblájában lehetett valamennyi reménnyel keresgélni, mivel az archív légi képeken a keskeny parcellás szerkezet máshol letakarja, hogy mit rejt a föld. A várakozást fokozta, hogy Szigetvárról és annak közelebbi környezetéről alacsonyan-repült, nagyon jó felbontású képeket készített a honvéd térképészet 1954-ben; elsőrendű anyag volt az elemzéshez.



Három felvételből egybeszerkesztett, áttekintő kép. A széleken fellépő optikai torzítások, és a hatvan éves papírképek megnyúlása miatt az illesztésben előfordulnak 3-5 métert kitevő hibák.

Közelítés a részletekhez:



A szürkeárnyalatos kép felbontása olyan jó, hogy látszanak a legelésző marhák. És látszik három vonalas szerkezet.



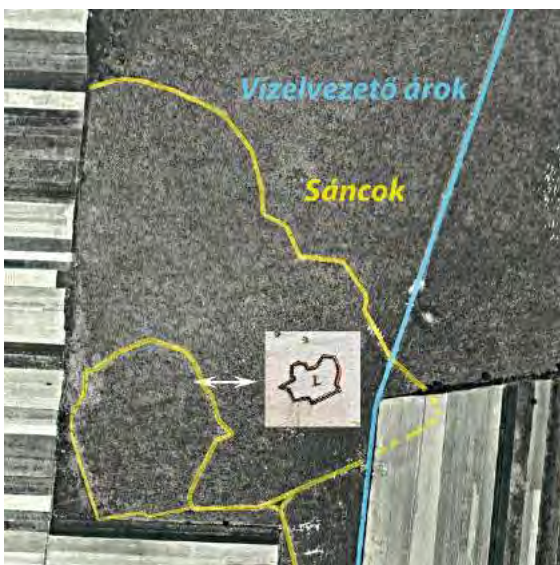
A vonalak értelmezése: 20. századi vízvezető árok, birtokhatár-árok 1865-ből, az 1688-as blokádt sáncárcái.



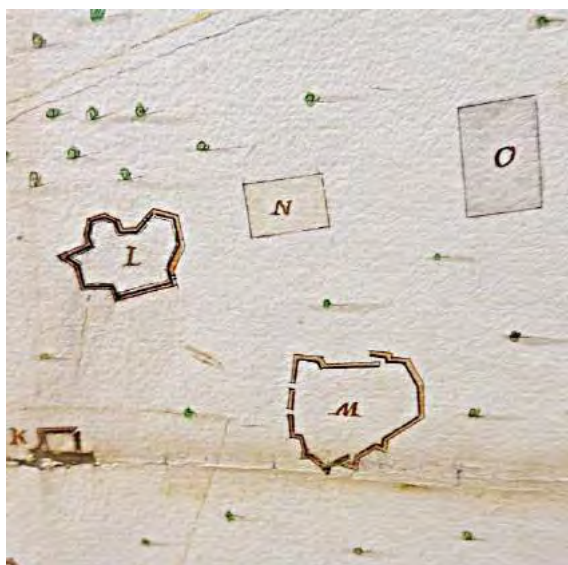
1865-ös kataszteri térkép, a légi-fotóra másolva. Árok jelölte a birtokhatárokat. Ha adva volt patak vagy árok, felhasználták a birtoktest kialakításához is.

Az árokrendszer meglepetést okozott, hiszen Anguissola *Vázlata* semmilyen utalást sem tesz rá. Az *Ars Militaris* rajzainak segítségével ismertem fel, hogy minek részei a változatos szögekben található, egyenes szakaszokból álló vonalak. A kataszteri térkép pedig megmutatta, hogyan záródott a körbe árkolt terület a nyugati oldalon, ahol az egykori sáncárcokat már eltüntette a mezőgazdasági használat.

A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtára lehetőséget biztosított, hogy kiválasztott légifényképeket szkenneljek nagy pontsűrűséggel. 2400 dpi pontsűrűség látszólag túlzás, hiszen a digitális képpontok mérete kisebb az eredeti fényképet alkotó ezüstszemcsék méreténél. Azonban a feldolgozás során pontcsoportokkal kell dolgozni, emiatt szükséges vagy előnyös az ún. túl-mintavételezés (*over-sampling*).



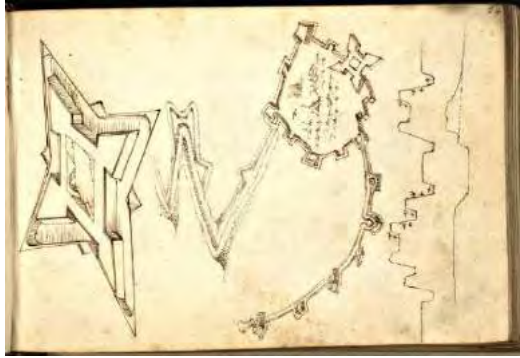
Az árkok okozta meglepetésnél is nagyobb volt, amikor halványan és elmosódva, de mégis egyértelműen fel lehetett ismerni az 'L' sáncot – azt a tábornak, ahol Gabriele Vecchi parancsnok lakott.



Az 'M' sánc a parcellázott terület alatt volt, nincs esély a nyomozására a mellékelt fényképen. Csalódás volt, hogy a kép semmilyen átalakítása sem hozta elő az 'N' és 'O' sáncok nyomát.

Amennyire hasznos (és ajánlott) elolvasni a fejlécet induláskor, ugyanannyira hasznos újraolvasni a jelmagyarázatot a kétséges helyzetekben. Kezdetben azt gondoltam, hogy 'N' és 'O' alakzat befejezésére Anguissolának nem volt ideje, hiszen feszített tempóban dolgozott. Azonban a jelmagyarázat „gót rúnái” megindokolják a különbséget: 'N' és 'O' megnevezése nem sánc, hanem *tábor*. A minőségi különbség, hogy a tábornak legfeljebb ideiglenes kerítés – pl. szekerek – vette körbe, de nem földhányás és árok. Emiatt a tábornak nem maradt nyoma. Viszont megtudtam a jelmagyarázatból, hogy ott tartották a lovakat. A ménes egyben tartásához jobb a karám, mint az árok (amelyben a lovak eltörhetik a lábukat).

Illusztrációk az *Ars Militaris*-ból:



Erődítményrendszer, sáncokkal.
Évszázadok múlva is maradhat nyoma.



Nagy tábor, kerítéssel.
Nyoma veszik egy évtizeden belül.

I.3.5. A részletek megerősítésében segít a kataszteri térkép és egy régi birtok összeírás

Kitnics Máté⁽¹⁵⁾ fedezte fel a plébánián a *Protocollum Parochiae Magnum Sigethana...*^(16.1) kézzel írt, latin iratgyűjteményt. Benne a második irat *Conscriptio...*, összeírás a szigetvári plébánia birtokairól. Korábbi feljegyzésnek a könyvbe másolása, emiatt a valós dátuma nem állapítható meg. Fischer Vendel plébánosra hivatkozik, aki 1714-1737 között volt Szigetváron. A 4 oldalnyi írás három tételt tartalmaz: (1) a plébánia birtokai az adott időszakban, (2) elidegenített birtokok (amelyek többsége a városé lett), (3) a városon belüli udvarok és kertek. A *Conscriptio* latin szövegében előfordulnak német és délszláv szavak. A bekezdések számozása részenként újra kezdődik, és előfordul számozás a bekezdésen belül. [A *Conscriptio* és kataszteri térkép összevetése megérne egy önálló tanulmányt. Amire itt nincs hely, de a *Szulejmán szultán erődje* szakasznál ismételtelen előveszem.] Itt mindössze egy, szorosan Anguissola *Vázlatához* tartozó részletet mutatok be. Az alábbi idézetet az első részből (a plébánia birtokai) vettem, és kihagytam belőle a földterületek rúdiban és ölben megadott méretét.



(1) *Schantz seu menia Turcica in Turuweg in quo insemnatur kukoricza in diversis terris ad dirutem fontem est pars terra arabilis ...* [„Sánc”-nak nevezett török erődítmény Turbékön, szántható földdarab a szétbontott forrásig, több különböző föld, amelybe kukoricát vetnek.]

(2) *Altera pars terra intra castrum et menia, civitatem versus.* [Második rész a tábor és árok között, a város felé.]

(3) *3 pars orientem versus.* [Harmadik rész kelet felé.]

(4) *Quarta ad ipsam viam extra Schantz.* [Negyedik a (sánc)árkon kívül, az útig.]

(5) *Quinta est ipsum castrum, quod tamen a potiori non insemnatur, quia (nedum?) ad vepretas.* [Ötödik maga a tábor, melyet inkább mégsem vetnek, mert bozótos.]

Az (5), (3) és (2) részlet jól azonosítható. (4) esetében egy régi becefei útra utal. (1)-nél kétséges bár, de valószínű, hogy amit a *Conscriptio* elbontott forrásként/kútforrásként említ, az azonos az 1865-ös térképen lévő kúttal. Az 1965-ös légiképen látszik a gémeskút túlfolyása, a kút valójában kis vízhozamú forrás.

A szavak jelentése változott. A 19. századi német-magyar szótárban a *Schantz* = *harcgát*; nagyon szemléletes nyelvújítási kísérlet, de nem terjedt el a köznyelvben. Hanem átvettük a sánc kifejezést, ami védelmi célból emelt földhányás plusz árok egymás mellett. A légkép egyértelművé teszi, hogy a *Schantz*-ot ebben az esetben *ároknak* kell fordítanom, mert a földhányás már eltűnt. A zűrzavart inkább a „*menia Turcica*” = *török erődítmény* jelenti. Mert azok az árok és földhányások Vecchi árkai – ebben minden vitát kizár az ’L’ sánc azonosítása. Szabó Géza régész szerint a néphagyományban őrzött helynevekben a „török” gyakran a „rég” szinonimája; azaz török sáncok = régi sáncok. Emellett a sánc szó jelentheti egy település részletét. Szigetváron belül máig van Sánc utca, a közeli Hobol 1775-ös térképén⁽¹⁷⁾ van „Schantz” határrész, pedig ott hadi létesítmények nem voltak.

I.3.6. Az 'F' ötszög helyének első közelítése

Anguissola *Vázlatának* nyugati részéről röviden annyit, hogy a 'P' sánc a mai kenyérgyár helyén volt. 'Q' pedig átellenesen szemben, a 6-os (barcsi) út déli oldala és a kanizsai temető közt, ma is beépítetlen – tehát még kutatható! – füves területen. [Ábrájukat a hellyel való gazdálkodás, laptördelés miatt tettem a 16. oldalra.] A *Vázlat* – műfajának megfelelően – számos részletet nem tartalmaz, amit a légi- és műholdképek elárulnak.

Hiába volt mögöttem a – néha váratlan – siker a nyugati, déli és keleti sáncok helyének azonosításában, a közben begyűjtött tanulságok óvatosságra intettek. Nem tudjuk, milyen szerkezeti elemeket rejt az ötszög szimbólum. Ha csak kerítés, akkor reménytelen a keresése; ezt az 'N' és 'O' tábornál láttuk. Ha volt árok, akkor van remény. A közvetett keresésben fontos elem az út és a vízpart. De az utak azonosításának megbízhatatlanságáról előbb írtam. A vízparttal sem biztatóbb a helyzet, hiszen Anguissola a befagyott, behavazott tómedret mérhette fel, ami nem szükségszerűen azonos a 300 évvel későbbi nyári légifotókon látható parttal. Megelőlegezem az eredményt: az 'F' ötszög hozzávetőleges helyét viszonylag könnyű megtalálni. [Egy röpké év elég volt hozzá.] Hanem a részletekhez hosszú, kacsaringós út vezetett. Utóbbiról külön számolok be az „Szulejmán szultán sáncai, II. Részben” a Török-temető képeinek és Esterházy Pál rajzának értelmezésével.

Sok lépésben, sokszor megismételt közelítés során igyekeztem megtalálni azt a részt, ahol az út és a part egyidejű illesztése a legszorosabb volt.

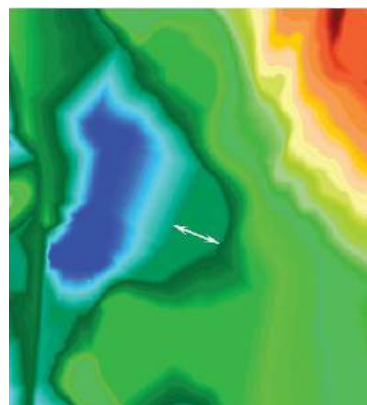


A régi földutak látszanak légi-fotókon.

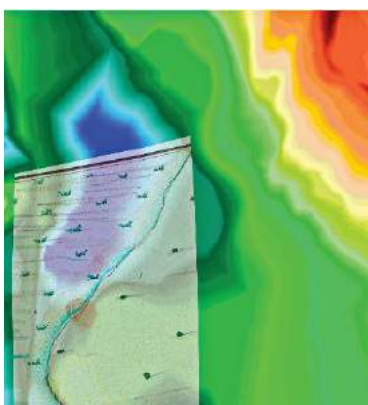
(Hancz Erika felvétele)



Az utakat felrajzolták a régi kataszteri térképekre.



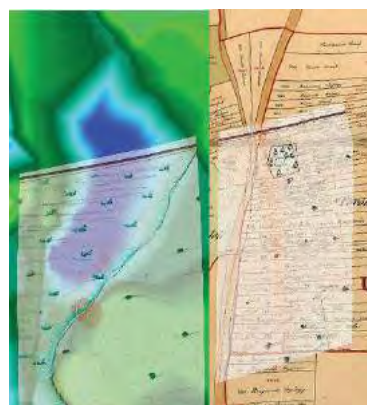
A partnak a vízállástól függő határaitól a DTM tájékoztat. A fehér nyíl jelzi a -tól -ig zónát.



A *Vázlaton* látható partvonalat illeszttem a DTM-hez.



A *Vázlaton* látható utat illeszttem a kataszteri térkép útjához.



Végül egybe szerkesztem a két hátteret.

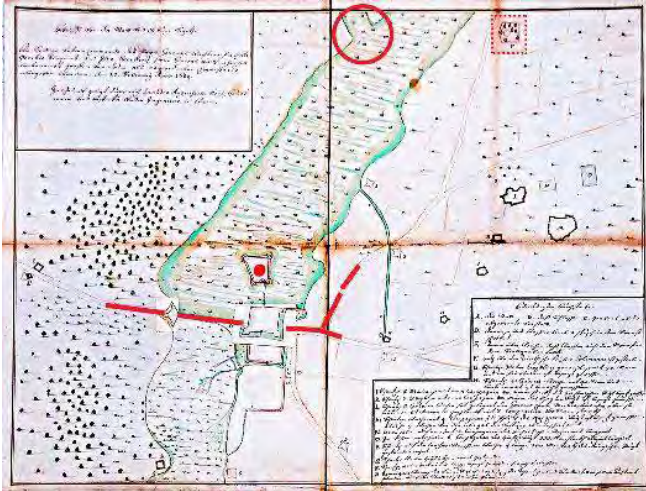
Az út illesztése kifejezetten szoros. A partvonal illesztésében több lazaság van, mivel a partvonal a vízállástól függ, és rekonstruálása szélesebb sávon belül lehetséges.

Miután egybe dolgoztam a DTM-et és a kataszteri térképet, tudhattam, hol kell keresni az 'F' ötszöget: a történelmi Török-temető területén, legújabb nevén a Török Magyar Barátság Parkban.

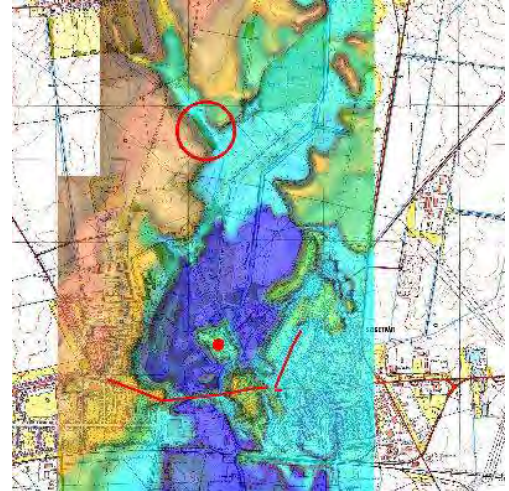
I.3.7. Kutatói tévedések vígjátéka

Az 'F' ötszög előbb bemutatott lokalizálását nem fejezhetjük be ilyen könnyen. Ugyanis van egy zavaró kiöblösödés a mocsár vagy tó szemközti (jobb) partján, amit nem hallgathatunk el. Amikor Anguissola *Vázlatát* mai térképpel vagy műholdképpel hasonlítják össze, akkor a könnyen párosítható elemek:

(1) a vár (piros pont a képen), (2) a duzzasztógát, és annak meghosszabbításában az utak (piros vonal, mai Széchenyi utca), (3) a feltűnő kiöblösödés, melyet a Basali-határpatak torkolataként azonosítanak:

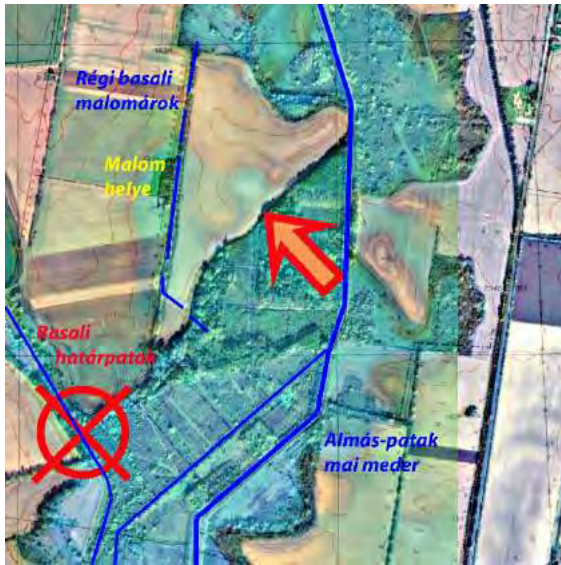


A három legkönnyebben azonosítható térképelem.

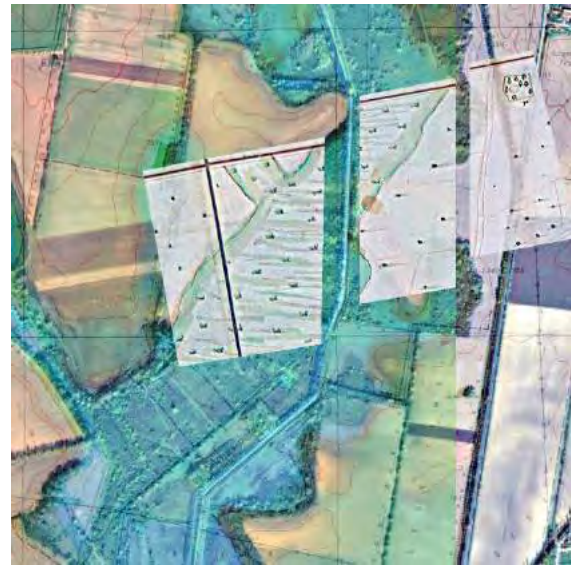


(Hibás) megfeleltetés térképen és DTM-en.

Az első katonai felmérés, a DTM, a légifényképek együttes tanulmányozása megmutatja, hogy *a nem a Basali határpatakhoz, hanem az ALMÁS-PATAK EGYIK RÉGI ÁGÁHOZ TARTOZOTT a KIÖBLÖSÖDÉS:*



A térképrészleten nyíl mutat a kiöblösödésre.



A *Vázlat* értelmezése három szeletben.



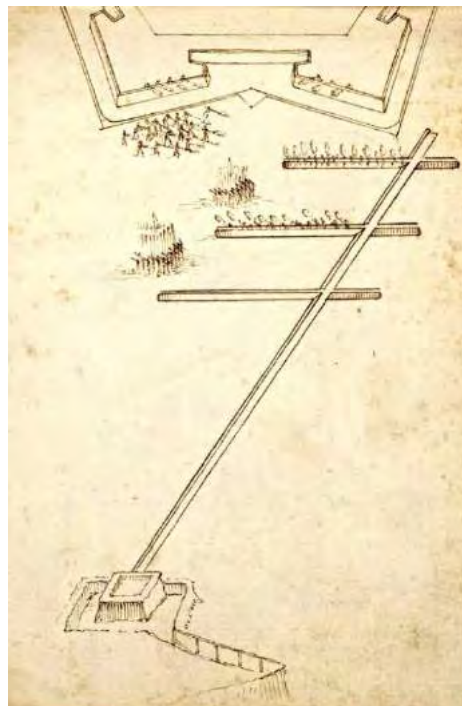
A kiöblösödés és a határpatak torkolatának korábbi azonosítására példaként bemutatom a Pécsi Tudományegyetem Szülejmán Kutató-csoportja által publikált rekonstrukciót⁽¹⁸⁾, Anguissola *Vázlatát* a 2. katonai felmérés lapjára másolták, döntött torzítással. A téves azonosítás természetesen téves következtetésre vezetett. Szerénytelenül állítom, hogy az értelmezésem jobb, mint az övék. Az elterelt Almás-patak és a Basali határpatak összetévesztése miatt nem sikerültek korábban az illesztési kísérletek. A saját megoldásomra ellenetesként fel szokták tenni a hitetlenkedő kérdést: De, hát, miért nem rajzolta be Anguissola a határpatakat? A válasz könnyű: azt a helyet a fejléc szövegmezeje már lefoglalta a rajzon!

I.3.8. Két kiegészítés:

Amit műholdképen látunk, de a *Vázlaton* semmi nyoma nincs



Vecchi 1688-as sáncaitól délre, azokhoz illeszkedve, csorbult fogazatú fésűre hasonlító rajzolat látszik; a „fésű nyele” sejtethető a temető képén is. (A kép közepén szabályosan elrendezett pötytyők az elektromos távvezetékek oszlopai.)



Ismét az *Ars Militaris* segít az értelmezésben: a 17. századi harcászati gyakorlatban létezett a hosszú árokra ferdén rácsatlakozó rövidebb, pár-huzamos árkok sorozata.

Vecchi ezredes sáncrendszere tehát jóval kiterjedtebb volt, mint gondolták, gondoltam. Mégis igaz, hogy Anguissola *Vázlata* befejezetlen. Sok képelemző munka képes volna feltárni részleteket. Annyit biztonsággal állíthatok, hogy a harcászati árkok miatt az utak rendszere egészen más volt, mint ahogyan ma látjuk őket.

Vesztegensünk pár mondatot a kétféle képre: a fésűs szerkezet alig, vagy nehezen jeleníthető meg a légi képeken, de a műholdképek többségén előhívható. A fizikai ok, hogy a geodéziai felvételek közel merőlegesek, viszont a műholdképeken a kamera sokkal alacsonyabb szögben látta a területet.

„P” és „Q” sáncok a blokádn nyugati oldalán



Az 1688-as „P” sánc fölé épült a kenyérgyár.

Meglepő volt, hogy a „Q” sánc még kinyomozható a FÖMI ortofotó 2000-en (baloldali kép). Az eredmény azért jelentős, mert az **EGYETLEN SÁNC 1688-1689-ből, amit civilizációs változások nem töröltek el (még)!** Talajradarral pontosítható, régészeti feltárással megismerhető.

I.3.9. AMIT MEGTUDTUNK:



Az objektumok iránya jól közelíti a valóságot, de az ábrázolásuk és a köztük lévő távolságok nem méret-helyesek.

[Emiatt *Vázlat* vagy *skicc* (német :*Skizze*, olasz: *schizzo*, angol: *sketch*); méretarányosan a sáncok és a sírkert rajza 2-5 mm nagyságú lett volna, elvesztek volna a részletek.]

Biztonsággal azonosítható a város ('A'), vár ('B'), a duzzasztó töltés, és a tó partvonalának jelentős hossza; valamint a 'K' 'L' 'P' 'Q' 'R' sáncok helye, továbbá a déli 'S' őrállás.

Bizonytalanabban, de körvonalazható az 'M' sánc, és sejthető az 'N' és az 'O' jelzésű táborok helye.

Végül kiemelve a legfontosabbat:

**AZONOSÍTANI TUDTAM AZ ÖTSZÖGLETŰ 'F' SÍRKERTET BEFOGLALÓ HELYET,
A TÖRÖK-TEMETŐ KÖRNYÉKÉT!**

A folytatás a pontosításra törekszik: letapogatni a sírkert határait, és a benne jelzett halmot.

I.4. A FOKOZATOS KÖZELÍTÉS MÁSODIK FÁZISA:

A TÖRÖK-TEMETŐ VIZSGÁLATA

I.4.1. Halmok és legendák – a megtévesztések vígjátéka

A kör, ami halmot jelentett a 17. századi térképeken, ismétlődik a második és a harmadik katonai felmérésen (1859 illetve 1888). Egy bizonyos halom léte legalább két évszázadot átfogóan dokumentált, tehát azt a régi halmot kell megtalálni a Török-temető környékén. A katonai felmérések mellett egy későbbi szöveges dokumentáció is fennmaradt, amelyet Kováts Valéria⁽¹⁹⁾ régész készített 1971-ben. Az ásatásának a leírása mindössze tíz (!) gépelt sor, és szerepel benne „a mesterséges földhányással létrehozott domb” a Török-temetőben. Tehát a halom 1971-ben megvolt, de a rövid leírás nem szól annak méretéről és helyéről. Azoknak a szigetváriaknak a szóbeli tanúságtételére támaszkodhatunk, akik ismerték a területet a Török Magyar Barátság Park építése előtt. A kortárs visszaemlékezéseknek két állítása közös:

(1) az egész terület hepehupás, részben bozótos volt, (2) volt egy alacsony halom is. Akadt, aki bizonytalanul említette, hogy beton földmérési jel, háromszögelési pont volt a halmon.

Sajnos, halomból több van, mint szeretnénk. Kénytelen voltam vizsgálni a keletkezésüket egyenként.



1689



1859



1888

Egy halom három jelzése.



Három halmot mutat az egykori temetőben a drón-felvétel⁽²⁰⁾.

halom-1: a szobrok talapzata

Horváth László szigetvári vállalkozónak meghatározó része volt a Park építésében, és munkája elismeréseként tiszteletbeli konzuli kinevezést kapott. Elmondása szerint a halomra kerültek a szobrok (első változatban csak a szultán szobra). A talapzat kialakításához a halmot formálni, méreteit csökkenteni, az oldalait felfalazni kellett, hogy elbírja a szobrot. A formálás során lefaragott földdel a hepehupás felszínt töltötték fel.

Az archív képek vizsgálata később pontosította a visszaemlékezés állításait: a lábazathoz meghagyott rész fele sincs az eredeti halomnak, és a kitermelt föld egy részéből épült a műút mellett a *halom-2*.



A lefaragott, és falak közé zárt halom, 1993. (Szigetvári Digitális Archívumból)



Felújítás után, 2017 március. (saját felvételem)

halom-2 : prehisztorikus halomsír – egy ártatlan átverés, avagy régen is így születtek a legendák?!

Amikor a 2013-as terepbejáráskor elsétáltunk a kővel rögzített oldalnál, Szabó Géza szakvezető régész büszkén rámutatott:

Ez itt egy prehisztorikus halomsír! Megásták!
[Nagyon meggyőző volt.]



Később a kíváncsiság bűnébe esve, egyszer megkerültem a halmot, és utána kételkedni kezdtem: *Miként lehetséges, hogy a 30 éves nyárfák át-fűrták a legalább 3000 éves halmot? Nem tűnt fel a régészeknek, mikor – úgymond – megásták?*



A 2016-os felújításkor elbontották a kő támfalat, törmelék és föld ráhordásával füves rézsút hoztak létre. [Köszönet az ismeretlen tízéves kislány szüleinek, hogy modellként állhatott, a méretek összehasonlításáért.]



A füvesítéshez további földet töltöttek a 30 éves nyárfákra. ***Szó sincs prehisztorikus föld-építményről! A „halomsír” 1994-ben készült, és 2016-ban (már) tatarozták. Mellesleg, a halom régészeti kutatásáról nincs dokumentáció.***

Így keletkezik a legenda, újabban *városi legenda*.

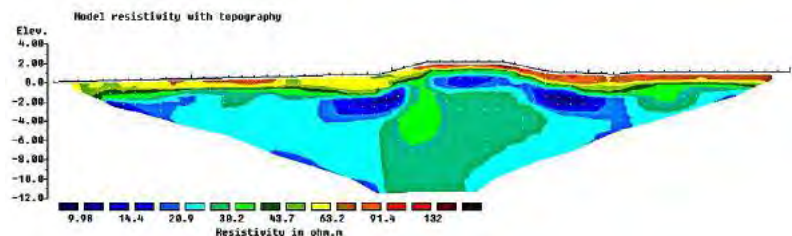
Lám, még a kortárs kutató „szakvéleményével” szemben is ajánlott az óvatos ellenőrzés; nemhogy azzal, amit évszázadokkal előbb „bögyatás bennszülöttek” mondtak el egy „nadrágos idegen” írni tudónak!

halom-3 : kb. 70 cm magas kiemelkedés a fák alatt, a Park északi peremén

A helyiek emlékezete nem tud róla semmit. Geofizikai méréssel⁽²⁰⁾ tapogattuk le a szerkezetét.



A geofizikai szelvény a szántás és a gyepterület határán haladt.



A fajlagos elektromos ellenállás eloszlása és értelmezése: a felső talajréteg (gyep, szántás, barna/sárga színnel) nagy ellenállású; alatta vastag jól vezető agyag (világoskék); a töltés két oldalán árok (sötétkék), a töltésben függőleges beágyazás (zöld) nyoma látszik.

A feladat megoldása *elvileg egyszerű* – mint oly sokszor, ebben a kutatásban. Ha megvan a halom, föléje kell másolni az ötszöget! Azonban az elv a gyakorlatban hasznavethetetlennek bizonyult. Mindhárom halom fölé odamásoltam az 'F' sírkertet a légi- és úrfotókon. Nagyítottam, zsugorítottam, ide-oda forgattam. Vajúdtak a szoftverek, de nem születtek olyan kombinációt, amit ne utasítottam volna el valamilyen ellentmondás vagy hiányosság miatt.

I.4.2. Török-temető/Töröksír a katonai felmérésekben

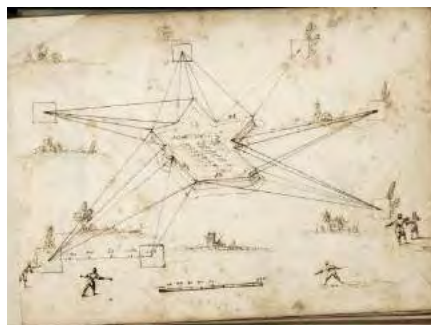
– a méretarányok és az ábrázolhatóság zsákutcája

A katonai felméréseknek van léptéke és tájolása, a rajtuk ábrázolt objektumok *elvileg biztonsággal* átvihetők mai topográfiai térképre. Sőt, a grafikai másolásnál pontosabb digitális eszközünk is van hozzá, a *Map Analyst*. Ez a megoldási kísérlet a gyakorlatban a régi térképek ábrázolási pontosságán bukott el. Az első katonai felmérés (1784) nem tüntet fel kerítést vagy halmot. A második felmérés szigetvári lapjait 1859-ben mérte és rajzolta Alexander Baron Tiers százados. Később biztosan kiegészítették, mert szerepel rajta az 1867-ben épült Pécs - Barcs vasút. A Török-temető közel van két térképlap illesztéséhez, ami rontja az elemzés pontosságát, és megnöveli a munkát: több illesztést kell a *Map Analyst*-tel lefuttatni. A digitális összehasonlításokban a temető mintegy száz méterrel keletre, a mai 67-es út másik oldalára kerül. A *mapire.eu* oldalról *print_screen*-nel lemásolható és összeragasztgatható részletek hosszúsági skálát nem tartalmaznak. Azonban van teljes térképlapot mutató képünk, és azon skála, amely szerint a Török-temető négyszögének hosszabb oldala kerekítve 100 lépés (német: *Schritte*), azaz 75 méter. A lapon a rajzolt négyszög valódi mérete 3 - 3.5 milliméter.

Kitérő a térképkészítésről és pontosságról.



A térkép a környezet arányosan lekicsinyített rajza. Elkészítésének módja az ókortól a 20. század elejéig lényegében nem változott: *kézzel rajzolták*. A terepi felszerelés egyszerű: egy vízszintesbe állítható deszkalapra tett papír, egy réssel és szállal ellátott vonalzó, az ún. *dioptra* az irányzáshoz. A szabad szemmel (német: *Augenmass*) végzett észlelést a 19. század végén váltotta fel a távcsöves vonalzó.



A terepen több felállásban felvett lapokat szerkesztették és rajzolták egybe. Az egybeszerkesztés volt a pontosság szempontjából legkényesebb munkafázis.

A *Map Analyst*-tel hosszan araszolgatva a második felmérésen, azt találtam, hogy az elemi lapok kb. 200x200 méteres területeket ábrázolhattak – ugyanis ekkora egységek szinte hibátlanul illeszthetők a mai térképre. Könnyen elképzelhető, hogy a szabad szemmel végzett észlelés 100-100 méterre terjedt ki. [Közvetve megérthetjük, hogy miért tartott a második felmérés hatvan évig: a Habsburg Császárság teljes területét 200x200 méteres darabokban kellett leképezni.] A harmadik felmérésben a hasonlóan letapogatható négyzetek mérete kb. 800x800 méter, ami arra utal, hogy már távcsöves vonalzóval dolgoztak. A *Map Analyst*-tel rekonstruálható elemi lapok egymáshoz képest 1-2 fok elfordulást mutathatnak. Jóllehet 50 m eltérés vagy 2 foknyi hiba ma a számítógép képernyőjén ijesztően felnagyítható, valójában csodálattal kell adóznunk a régi korok hadi térképészeinek munkájukat illetően.

A harmadik katonai felmérés sokkal pontosabb, mint a második. Bár a birtokunkban lévő térképlap peremén nyomtatott figyelmeztetés van: „*az utólagosan felszerkesztett km-hálózat a térképen szereplő háromszögelési pontok össz-rendezőivel szemben 70 méteres eltérést is mutathat*” – nem találtam hasonló mértékű eltérést a szigetvári területen. Egy tanulmány⁽²¹⁾ vizsgálta a harmadik felmérés pontosságát templomtornyok bevonásával, amelyek helyzete az elmúlt száz évben nem változott. Azt találták, hogy mai térképhez viszonyítva az eltérések átlaga 23 méter. A huszonötzres méretarányú térkép lapon 25 méter = 1 milliméter. Ha a templomot másfél-két mm-es kör jelzi, akkor a „statistikus lötyögés” (szaknyelven: szórás) nem haladja meg az ábrázolási kör méretét, azaz nincs jelentősége.

Sokáig megfedkeztem az ábrázolhatóság és méretarány *lokális* problémájáról, mert a harmadik felmérésen a Szigetvártól északra eső terület *átfogó elemzése* a *Map Analyst*-tel a pontosságot illetően nagyon megnyugtatóra sikerült. Azonban később megkerülhetlenné lett, hogy foglalkozzam azzal a kérdéssel: „vajon akkora volt a Türkengrab, mint a térképről leolvasható?”.



A *Türkengrab/Töröksír*.
A valódi mérete 6 mm. A kétoldali sűrű vonalkázás töltést, a rövid vonalkázás terepdőlést, jelent.



A *Töröksír* az 1965-ös légifotón.
A régi parcella-határok barázdái is követhetők a szántásban, de ott nem mutatható ki árok, töltés nyoma.



A *Töröksír* másfélszer nagyobb, mint a Barátság Park.

A jó térkép pontos, ami nem teljesen azonos a méretarányos fogalmával. Ha vesszük az 1:25 000-es harmadik katonai felmérést, akkor azon a vasút jele 1 mm széles vonal, de tudjuk, hogy a sínek köze nem 25 méter, és nem 30 méter széles óriás mozdonyok járnak rajtuk. A templom 2 mm-es kör, de ha elindulunk a turbéki kápolnához, az út mellett nem 50 m átmérőjű kerek siló megpillantását várjuk.

Azt állítom, hogy általánosságban,

ami a térképlapon 1 cm-nél kisebb jel, az nem méretarányos ábrázolás, hanem térképészeti szimbólum!

A *Türkengrab* rajza 6 mm = 150 m, ellentmondásban van a légi- vagy műholdképekkel. Az egykori haditérképész kétszer nagyobbra rajzolta a *Türkengrab*-ot, mint amekkora volt. Az ok egyszerű: mérethelyesen 3 mm-en kellett volna ábrázolnia, ami szabadkézi rajzzal lehetetlen.

Ugyan a harmadik felmérés lehet általánosságban nagyon pontos, de a *Türkengrab* ábrázolása éppen úgy nem méretarányos, mint az 'F' sírkert Anguissola *Vázlatán*. Nagy szerencsénk, hogy mindkét hadmérnök a részleteket fontosabbnak tartotta, mint a méretarányt.



I.4.3. Kataszteri térképek vizsgálata – a segítségükkel jöttünk ki a méretarány-zsákutcából

Az elvileg egyszerű megoldás a gyakorlatban meghiúsult a katonai felmérések pontossági és ábrázolási korlátain. A harmadik felmérés méretaránya 1:25 000, a másodiké 1:28 800. Az utóbbi, méterben szokatlan arány a bécsi öl és a bécsi hüvelyk használatából adódik. A kataszteri térképek méretaránya 1:2880, ami azt jelenti, hogy az ábrázolt objektumok a második felméréshez viszonyítva tízszer, a harmadikhoz viszonyítva nyolcszor nagyobbak. A temető várható mérete a kataszteri térképen 3 - 3.5 cm, ugyanakkor Anguissola 'F' ötszöge kb. 2 - 2.5 cm, grafikus összehasonlításuk biztonsággal elvégezhető.

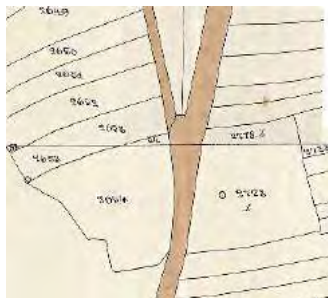
Várakozásunkat amiatt kell visszafogni, hogy a katonai és a kataszteri térképek célja és tartalma eltérő. Katonai szempontból elsődlegesek a terepviszonyok, utak/vasutak, vízfolyások, kutak, nagy épületek. A kataszteri térképek célja az adó kivetése, a birtokméretek kerülnek fókuszba; a terepviszonyokat ritkán tüntetik fel. A határárkok *közvetve* nyújthatnak információt régi objektumokról, amint azt a korábbi részben, az 1688-as sáncárkok és 1865-ös birtokhatárok egybeesésével bemutattam.



Interneten elérhető a Magyar Országos (újabban Nemzeti) Levéltár szigetvári kataszteri térképe 1855-ből és 1865-ből.

Az 1855-ös kataszteri térkép csak a nagyobb egységeket, táblákat tünteti fel, az egyéni parcellákat nem. Az elnevezés *Felső Temető*. A Török-temető név tíz évvel később jelent meg hivatalos térképen.

A keleti és déli oldalon a kettős vonal árkot jelez. Utóbbi nem mond ellent a 3. katonai felmérésen ugyanoda rajzolt töltéseknek, hanem kiegészíti azt. A sáncok árok és töltés együttesét jelentették; a hadmérnöknek a töltés, a birtokhatárt felmérő mérnöknek az árok volt fontos.



Az 1865-ös színezetlen térkép feltünteti az egyedi parcellahatárokat, és háromszögletési pontokat. Továbbá tartalmaz illesztő pontokat az egyes lapok sarkain. A színezett változat, szerencsétlen módon, éppen a vizsgálni kívánt területen rongyolódott el, de a színezetlen rajzzal kombinálva az egykori határok méter pontossággal átvihetők mai térképre.

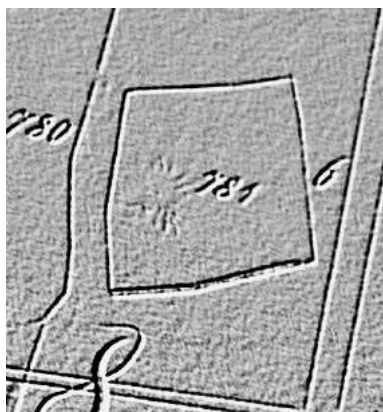
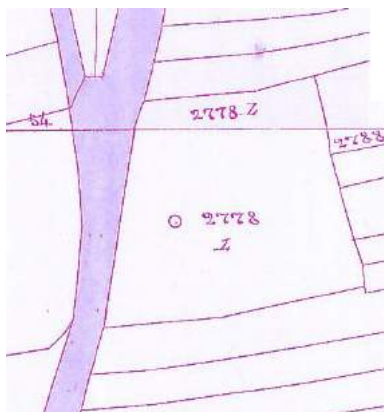
Érdekessége a térképnek, hogy műveltek olyan területet, amely ma vizenyős rét. A 19. század közepe és első fele lényegesen szárazabb volt, mint a jelenlegi időszak. A közhiedelemmel ellentétben, a szárazság többnyire hideggel jár együtt; 150-200 éve ott élni sokkal kellemetlenebb volt, mint ma.



Kitanics Máté⁽²²⁾ a Somogy-megyei Levéltárban kutatott fel 1869-ben és 1892-ben készített térképeket a. Az 1869-es hiányos és szakadt, de még olvasható. (*Kitanics Máté felvételei.*)

Az 1892-es lapon már látszik a téglagyár, a kémény. A temető sokszögétől nyugatra a piros vonal a tervezett vasút. Nyolc évvel később épült meg, és a nyomvonala kissé eltért a tervtől.

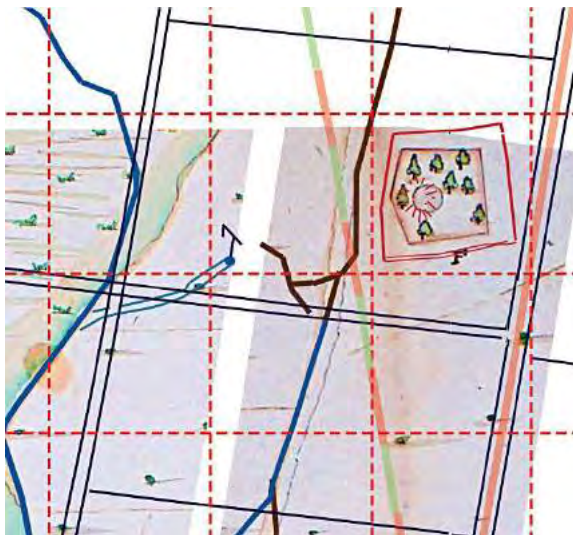
Az 1869-es térképen nagy változást figyelhetünk meg az 1865-öshöz képest: kitűzték a kaposvári (67-es) főút nyomvonalát, teljesen átalakították a parcellák rendszerét. A temetőnél csak a déli oldalon jelez árkot, a keletin nem. Ez az egyetlen olyan kataszteri térkép, amely feltünteti a halmot a temetőben!



Török-temető az 1865-ös lapon. A terület tulajdonosa Szigetvár mezőváros. 'L' = lelegelő, jelzi a felhasználást. A kör jelentése háromszögletési pont.

1869-es részlet. Jobboldalon új út van. A régi út helyére épült a vasút harminc évvel később. Délen új árkot ástak. *Az elmosódott vonalkázás halmot jelez!*

A két rajz egymásra másolva. Az út és a temető közötti sáv értéktelen senki-földje lett. A temető keleti határa ettől kezdve szimbolikus, jelzése pontatlan.

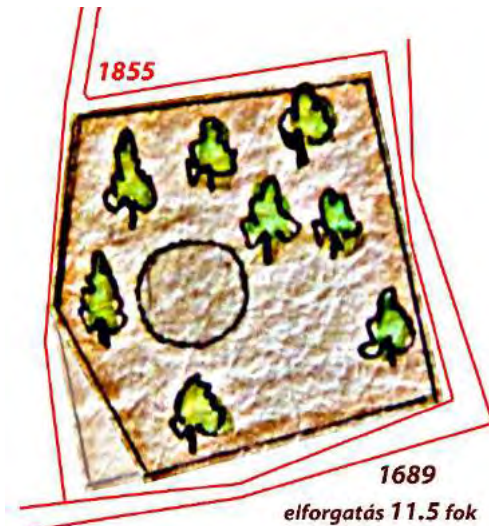


Az 1869-es kataszteri térképen látható út és partvonal segítségével pontosítani tudjuk Anguissola Vázlata 'F' ötszögének a környékét. A két rajzon a halom jelölése részben átfedi egymást.

[100 méteres négyzetrács segít a méretek becslésében. Halványan feltüntettem a régi vasutat.]

Hangsúlyoznom kell, hogy kijutottunk a zsákutcából:

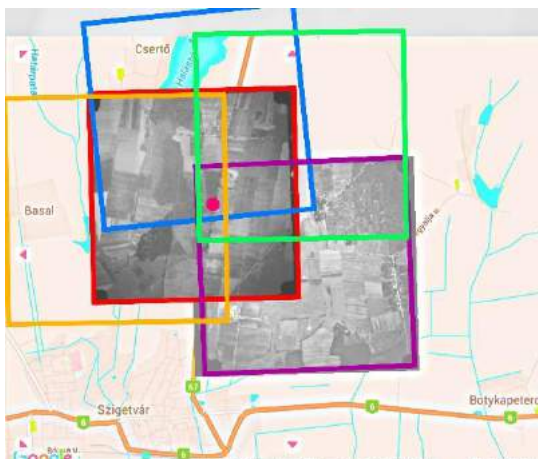
Megvan az ötszögletű 'F' sírkert helye és közelítő mérete! További pontosítást a légifotók adhatnak.



Az 'F' ötszög alakartóan a kataszteri térképre másolva. A sírkert mérete legfeljebb akkora lehetett, hogy elfért a későbbi temető határai közt. A bal alsó sarokban halványítva jeleztem, hogy milyen lenne, ha a Vázlatot a térképhez torzítjuk. A megközelítőleg 11 fok elfordítás összefügghet a mágneses deklinációval.

I.4.4. Rajzolt térkép után mit mutat a térképészeti fénykép?

A térképészeti légifelvétel készítésekor a repülőgép párhuzamos vonalak mentén repül oda-vissza. A honvéd térképészetnek az, a kis magasságból, kedvező meteorológiai és növényzeti viszonyoknál felvett 1954-es képsorozata, amely sikert hozott az Anguissola Vázlat sáncainak azonosításában, sajnos, Pata és Basal között véget ért, nem repültek be a Török-temető fölé. Utóbb pedig a honvédség csak ún. magas-repülésű felvételeket készített, 1964-ben és 1984-ben. A polgári térképészeti légi-fényképezés 1957 után kezdődött Magyarországon. Szigetvár környékéről 1965-ből vannak az első felvételek. A '60-as évek elején hatalmas birtokszerkezeti váltás zajlott a magyar mezőgazdaságban: az erőszakos kollektivizálás. Utóbbi együtt járt technológiai váltással, nagyfokú gépesítéssel. Az ökrösszekeret, lovas kocsit, állattal vont ekét, boronát felváltotta a traktor, kombájn. A gépesítés közvetve kedvezőtlenül hatott a vizsgálataimra. Ugyanis a Török-temető, mint városi köztulajdon, minden időben gazda nélküli átjárót jelentett a környező szántóföldekre. Az ökrösszekerek vagy lovas kocsik keskeny keréknyoma ősztől tavaszig eltűnt, de a sáros-agyagos területen átgázoló nehéz gépek évekig meglátszó, és a mélyebb struktúrákat elfedő nyomokat hagytak, lerontva az egyébként kevés légi-fotó értékelhetőségét.



A képen a piros pont a Török-temető, színes négyzetek az egyedi archív légiképek határai.

A FÖMI-nek két képsorozata van, melyen még részben látható, hogy milyen volt a Török-temető 1994, a Török Magyar Barátság Parkjának építése előtt.

Az 1965-ös sorozat észak-dél irányú, öt képet tartalmaz. Az ötből négy jól elemezhető, az ötödik kissé sérült, éppen a temetőnél. Mivel az egyik csaknem merőleges, a többi pedig ferdeszögben készült, a szürke árnyalatok eltérése segít a halom letapogatásában.

Az 1979-es képsorozat nyugat-kelet irányú, a negatívok már nagyon lebomlottak. Érdekessége, hogy az 1971-es régészeti feltáró árkok még részben követhetők rajtuk.

Illusztráció, hogy miből indultam ki, és hogyan „fejtettem meg”.



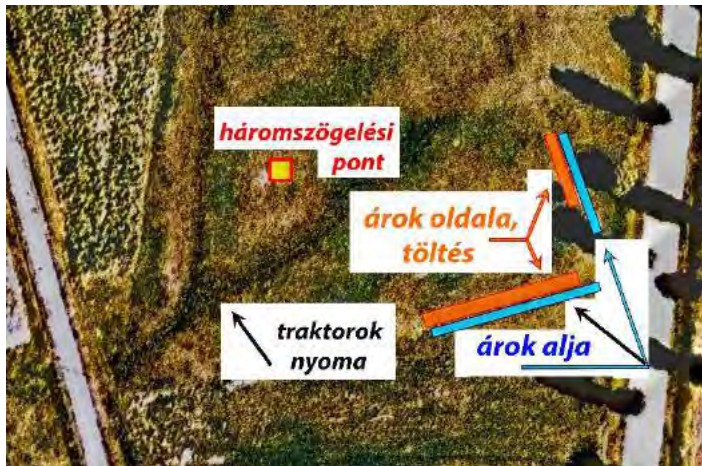
Áttekintő kép magas-repüléssel.
(Honvéd Térképészet)



Alacsony-repüléssű felvétel erősen nagyított részlete,
árok, sáncok, traktorok által vágott nyomokkal.



Alacsony repülés + spektrális szűrés.



Mi micsoda? A fenti kép néhány elemének értelmezése.

A légifotón nagyon jól azonosíthatók az 1855-ös kataszteri térképen bejelölt árok. A keleti és a déli oldalon látszik a töltés az árok belső oldalán. A töltés a kataszteri térkép rajzolójának érdektelen volt. Azonban a Magyar Királyság 25 ezres térképének haditérképésze feltűntette, mint terepakadályt.

Rengeteg közbenső ábrát kihagyva mutatom, hogyan helyezhető el a sírkert ábrája a Török-temetőben:



A fotók segítségével azonosítható elemek:
(1) kék vonal: vízelvezető árok;
(2) narancssárga: a töltés pereme;



Ugyanaz a Barátság Park fotójára másolva.
A sírkert legnagyobb kiterjedése kb. 65x65 méter lehetett.



A Honvéd Térképészet tízezres térképéről átmásoltam a magassági szintvonalakat a sírkert beillesztett ábrájára.

A tengerszint feletti 118 m-es vonal jól mutatja, hogy a területet emberi tevékenység alakította: feltöltés és beásás egyaránt volt.

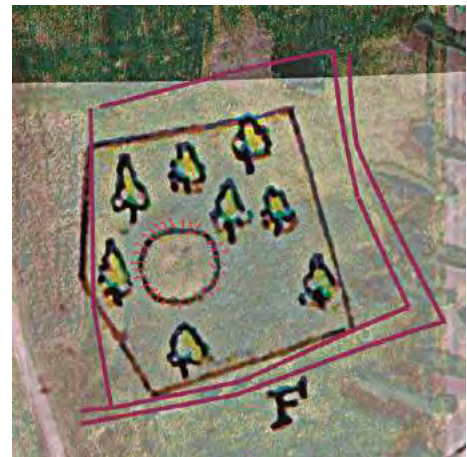
A „fogazott” barna vonalak széles halmot fognak közre, amin belül „lötyögve” elfér az Anguissola által skiccelt halom. Mivel a terület kb. 1x1 cm a térképlapon, az ábrázolás nem lehetett pontosabb, ezért csak mint indikáció, vehető figyelembe.

[Mellesleg: a polgári tízezres térkép nem ennyire részletes, csak szimbólummal jelzi a Barátság Parkot; a szintvonalak osztásköze más, és a lapos területen a 117.5 m-es lefutása lényegesen eltér a 118-astól.]

Miután a légifotók segítségével volt eléggé jól közelítő képünk a (később eldózerolt) halomról, természetesen elvégeztem a próbát: mi történik, ha fedésbe hozzuk az Anguissola rajz körével?

A vélt és talált halom fedésbe hozása elrontja a Török-temető és a sírkert határainak korábban feltételezett egybeesését.

Mondhatjuk, hogy ne törődjünk az eltéréssel, hiszen csak egy vázlatunk van! Ellene vethetjük: azon a bizonyos Vázlaton éppen a részletek nagyon pontosak, lásd Vecchi táborát!



A modellezés tud olyan megoldást, amelyben megmarad a káposzta, és jóllakik a kecske: változtassunk az arányokon! Teljesül a feltétel, hogy az F ötszögletű sírkert a Török-temető határain belül volt, és teljesül az a feltétel, hogy az Anguissola-vázlaton jelzett halom fedésbe kerül a terepen észlelt halommal. Ráadásul a Vázlaton jelzett út is a „helyére kerül” a térképen.

[Bár a korrigált modellhez pusztán elvi meggondolásból is eljuthattam volna, őszinteségi rohamomban bevallom, hogy nem így történt. Ez már egy visszacsatolás a II. Részből, Esterházy Pál Turbék-rajzának hosszas vizsgálata után.]



Összefoglaló önértékelés:

Archív kataszteri térképek és légiképek segítségével rekonstruáltam az Anguissola-rajz ötszögletű sírkertjének a helyét, körvonalait, benne a halmot.

Két döntő műszaki feltétele volt a megoldásnak:

- (1) részletes légifotók készültek Szigetvár környékéről 1954-ben és 1965-ben,
- (2) elérhetővé váltak jó feldolgozó szoftverek a 21. század elején.

Igazoltam a *data driven* elv hatásosságát az *ill-posed problémák* megoldásában.

Itt akár ki is szállhattam volna a témából, hiszen ennyi volt a magam elé tűzött szakmai cél. Azonban az adatfolyam hirtelen kanyart vett, a képződött örvény pedig, mintegy balesetként, berántott engem, és sodort tovább, egyáltalán nem tervezett, de végül izgalmasnak talált vizsgálatok felé. Utóbbiak ugyan *ill-posed problémaként* még Anguissola Vázlatánál is sokkal „betegebbek” voltak, de a folytatás izgalmasságát nem annyira a szakmai szempontok, mint inkább a történelmi események megközelítése adta.

I.5. SZULEJMÁN SZULTÁN ERŐDJE

Abba, a nemhogy váratlan, hanem szinte hihetetlen szerencsés helyzetbe pottyantunk, hogy *a sírkertnek* nemcsak a helyét, hanem *a nevét* is megtudtuk a szigetvári plébánián. Nem az anyakönyvből, hanem az 1700-as évek elején felvett birtokösszeírásból: **MENIA SOLIMANI IMPERATORIS TURCICI**.

Egyetlen gondunk, hogyan tegyük át latinból magyarra. A válasz látszólag egyszerű: „Elő a szótárt!” A valóság ennél bonyolultabb, legalább fél tucat szótárt kell elővenni.

I.5.1 A *menia* fordításának *poli-lemmái* [Nem *di-lemma*, mert kettőnél többől kell választanunk.]

A korábban említett *Conscriptio*... a második irat a *Protocollum Parochiae* kötetben, és nincs keltezve. Hozzávetőlegesen elhelyezhetjük az időben, mert az előtte lévő irat Vecchi 1701-ben kiadott utasításának a másolata, az utána lévő a plébánia elszámolása 1725-ben. Fischer Vendelt 1714-ben helyezték Szigetre. Németh Bélától tudjuk, hogy elődje nem akart elmenni, nem adta át a kulcsokat. Fischer a katonasággal törette be a templomajtót, hogy misézhesen. Feltételezem, számos egyéb teendője akadt, mire neki ülhett a *Protocollum* megírásának. Ennyi adatból az összeírás 1718-1720 közé időzíthető.

A „*menia*” szó többször előfordul. Említettem, hogy az iratot Kitnics Máté fedezete fel 2013-ban, és foglalkozott annak a 9. számú bekezdéssel: „*Schantz seu menia Turcica in Turuweg*... Viszont kevés figyelmet fordított a 8. számú bekezdésben olvasható *menia Solimani Imperatoris Turcici*... kifejezésre. A *menia* eltérő fordításai nagyon eltérő értelmezésekre vezetnek a földrajzi térben. A fordítás annyiban rokona az *ill-posed* problémáknak, hogy fizikailag más információval, térképpel lett megoldható végül.

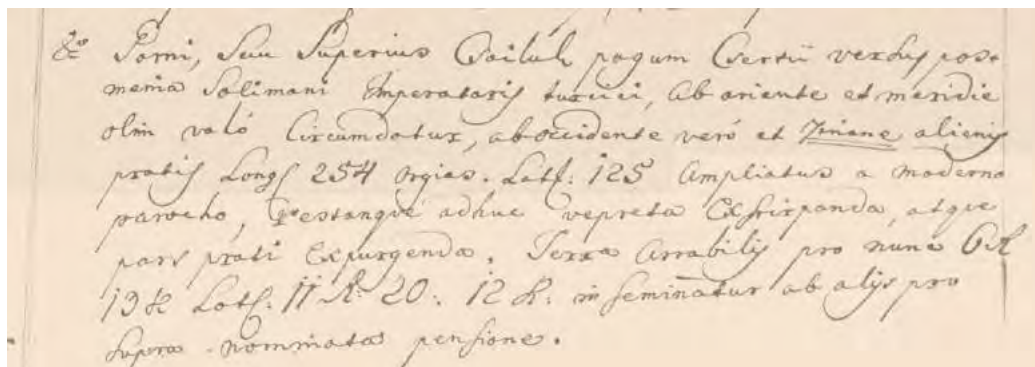
Török-Sziget városában magyarok nem lakhattak. 1689 márciusában a kivonuló törökök egy üres várost hagytak hátra, amelybe eleinte délszláv (rác, horvát) betelepülők érkeztek, és új városrészbe költöztek a keresztyén hitre tért bosnyákok. Fischer Vendel plébános cseh anyanyelvű volt, valószínűleg megértették egymást a szláv ajkú lakosokkal. Az egyértelmű földösszeírás érdekében a hivatalos latin szövegbe beletette azokat az elnevezéseket, amelyeket a helyiek adtak, értettek, és ezért viszonyítási pontként használhattak. A helyi plusz a latin megnevezés használatával pontosítónak szánt ismétléseket hozott létre, amelyeket a „*seu*”=„*vagy*” szócskával jelzett. A „*Schantz seu menia Turcica in Turuweg*...” mondatban német beszúrás a *Schantz*, ami lehet területrész neve, lehet erődítmény, védőmű. Kitnics Máté megtartotta a német+latin kombinált ismétlést, és behozta a *moenia* a szinonimái közül a falakat: „*sánc vagy török falak* Turbékon”. Ezáltal lehetősége nyílt, hogy a lapályról a Turbék-domb tetejére tegye a helyszínt, mert ott találtak épületalapokat. Tőle eltérően, a német + latin kombinációt a hely pontosításának vettem, és úgy írtam át magyarra, hogy „*sáncnak nevezett török erődítmény Turbékon*”. Amit azonosítottam a Biltrovinán látható árokrendszerrel; benne Gabriele Vecchi jól felismerhető táborával. A két helyszín között nem elhanyagolható a távolság: legalább két kilométer! Ennyit tesz a fordítás.

A latin nyelvnek más a logikája, mint a magyarnak, a *moenia* szónak csak többes száma van [az épület több falból, a kerítés több elemből áll], de magyarban többnyire egyes számban célszerű fordítani. A szótárak szerint *moenia* az ókorban is inkább irodalmi szóalak; köznyelvi változata *munia* vagy *murus*. Általánosságban valamilyen védelmi vonal, ami körbevesz egy területet: *a város kerítése, erődítés*. Azonban pl. *moenibus ligneis se defendere* = *hajókkal körbevenni, úgy védeni magát*. Ahol bőségesen volt kő, ott a *moenia* = *városfal*. Kő hiányában *fakerítés, árok és földhányás*, vagy ezek kombinációja. Funkciója szerint *erődítmény* vagy röviden *erőd*. Irodalmi szóalkotás, és mivel a latin írásbeliség az egyházban és közigazgatásban élt tovább, idővel tapadt hozzá egyfajta „vallási mellékíz” (*religious quality*); érthető, hogy Fischer plébános előszeretettel használta. Egyszer ugyan megrézfált bennünket azzal, hogy Vecchi táborát és sáncait *török erődítménynek* nevezte, de azáltal, hogy írt Szulejmán erődjéről, felvilágosította a reményt, hogy Turbék 1664-ben felégetett, *valóban török erődjének* a nyomai megtalálhatók. És ez, a nagy horderejű döntés, ismét a fordításon, értelmezésen múlik! Türelmedet kérem, Kedves Olvasó, azért kell kínlódnunk a latin szavak értelmezésével, nehogy kiöntsük a gyereket a fürdővízzel.

Utóbbi miatt érdekesek még számunkra a *moenia* latin szinonimái: *munimentum* és *castellum*. Mindkét szó jelentése *erőd, erődítmény*. [Német: *Befestigung, Schutzbau*; francia: *rempart, retranchement*, angol: *rampart, entrenchment*. A *munimentum* ugyanarról a töről ered, mint a *munia* vagy *moenia*.] Az I. Lipót uralkodását áttekintő latin könyvek egyikében Turbék úgy szerepel, mint *munimentum*. Esterházy Pál a *Mars Hungaricus*-ban a *castellum* szót találta megfelelőnek, amikor Turbékról írt. Ők ketten ugyanarról az objektumról írtak, két különböző, de azonos jelentésű szóval. Ha a *menia*-t fordíthatjuk *erődnek*, akkor **Fischer plébános** a harmadik tudósító Turbék török erődjéről, harmadik szóalakkal, viszont ő **az egyetlen, aki használható helymegjelölést adott!**

I.5.2 Hol volt Szulejmán szultán erődje? – A térkép segítségével egyértelmű a megfeleltetés

A pontosító ismétlések közt számos szláv kifejezést találunk. A Conscriptio 8. számú bekezdése szerint:



„Gorni seu Superior Csoiluk pagum Csertü versus post MENIA SOLIMANI IMPERATORIS TURCICI, ab oriente et meridie olim valo circumdatur, ab occidente vero et 7trione alienis pratis Longs 254 orgias. Lats 125.”

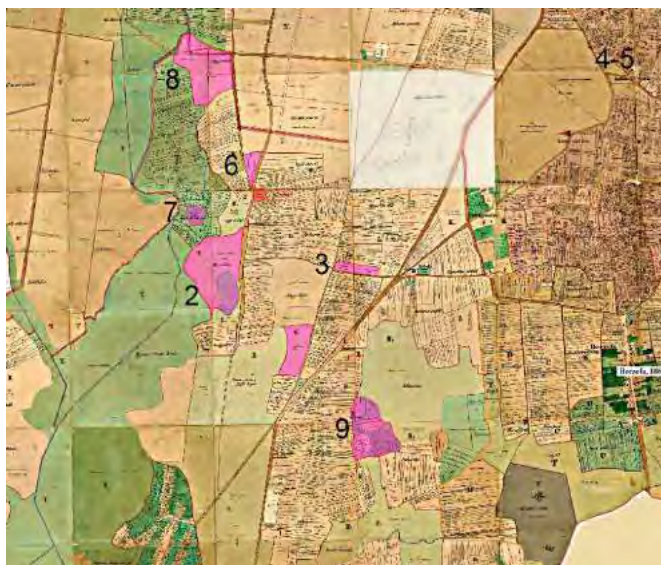
[Van a szövegben egy cseles rövidítés: 7trione = septemtrione, a jelentése északról, észak felől. A valo a vallum ragozott alakja, hiányzó „l” betűvel.]

Felső Csoluk Csertő falu irányában. SZULEJMÁN TÖRÖK CSÁSZÁR ERŐDJE után, amelyet keletről és délről korábban palánk vett körül [vagy: karókkal kerítettek körbe], nyugatról és északról más rétekekkel határos. Hosszúsága 254 öl, szélessége 125 öl.

A „csoiluk” vagy „csoluk” nem található a szótárban, az értelmezésében Szigetvártól délre eső birtokok leírása és a térkép volt a segítségünkre: a magyar *berek* megfelelője. A többnyelvű lakosságnak megfelelően élt (és maig él) egymás mellett a többféle elnevezés – pl. Nagy Csoluk a Felső Bereknél van.



Fischer Vendel azonosítási támpontokat adott, pl. a hoboli középső malom. A plébánia földjei (lila) és a felső malom Sziget és Hobol kataszteri térképén. Alul az első katonai felmérés csíkja (ott hiányos a kataszteri térkép), rajta a középső malom.



A plébánia földjei a várostól északra.
A számozás a Conscriptio bekezdéseinek felel meg.

A 2-es a Középső Csoiluk, a 8-as a Felső Csoiluk.
Pirossal „Szolimán török császár erődje” = Török-temető.

9-es a „török sánc Turbéknál” (Vecchi 1688-as sáncai).
A 4 és 5 szőlő kicsi, ebben a léptékben nem ábrázolható.
A 6 és 7-es parcella bérlői, majd tulajdonosai a Kovacsics illetve Kovács család.

[A helyek azonosításában az egyes személyek nevének is van jelentősége. Azt olvassuk a Conscriptio-ban az egyik parcelláról, hogy hosszú évek óta Kovacsics Markó és Benics Tamás bérlői. Az 1865-ös kataszteri térképen ugyanannak a birtokosa Kovacsics.]

A „csoiluk/csoluk”-ból három szerepel Fischer szövegében és három van a térképeken, de az osztályozás szempontja eltérő. A térképeken méret szerint van *Csoluk*, *Kis Csoluk*, *Nagy Csoluk*. Fischer listájában pedig elhelyezkedés szerint: *Felső*, *Középső* és *Alsó Csoiluk*. Azonban a megfeleltetés teljes biztonsággal megoldható:

Felső (Gorni) Csoiluk	=	Csoluk
Középső (Szredni) Csoiluk	=	Kis + Nagy Csoluk
Alsó (Dolni) Csoiluk	=	a várostól délre, régi térképen a neve: Alsó Berek

A *Felső Csoluk Szulejmán erődje* után volt, a Felső Csoluk helyének ismeretében azonosítható, hogy

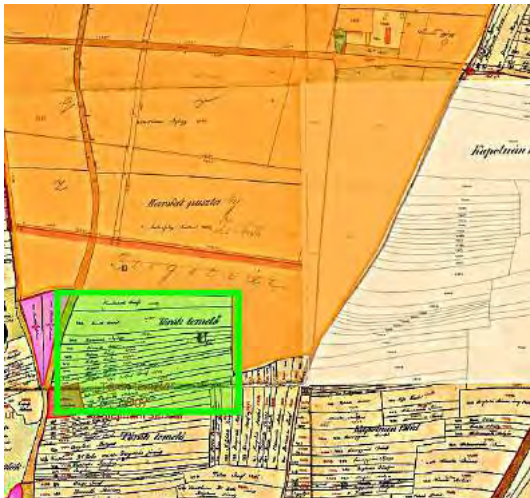
SZULEJMÁN ERŐDJE a későbbi Török-temetőben volt, amiről viszont éppen előbb láttuk, hogy egybeesett Anguissola Vázlatának ötszögletű sírkertjével!

Kéry János⁽³²⁾ szerint Fazil Ahmed pasa a vasvári békekötés után Budán időzve rendelte el a kert építését. A törökök kapcsolata végleg megszakadt vele az 1688-as ostromzár idején. Fischer Vendel leírta, hogy 1720 körül a déli és keleti oldalon megvolt a kerítés. Az 1965-ös légifotón a déli árok és töltés jól kivehető. Kováts Valéria régész 1971-ben lerajzolta a töltéseket, árkokat; kár, hogy a rajzok eltűntek.

I.5.3. Múlnak az évtizedek, változnak a nevek

Kitanics Máté többször idézett írásában bemutatta egy szántóföld adásvételi szerződését 1789-ből: „Alabb megirt adom Tudtára mindeniknek az kiket illeti, hogy Mai Napon betsületes Szigethi Molvai Tamásnak és az eő Successorinak az én Török Sántasz mellett lévő Egy és három fertálybul ...áló [a szó olvasata bizonytalan] Szántó-Földemet: melynek szomszédja Nap Kelletrül T. Meltzer Uraságh Földje, Nap Nyugatrul az Kaposi út, Északrul Babocsai Józseff földje és Nap Nyugatrul Szigethi Mátyás: /Készen le olvasott Negyven ött Forintokon id est á floreni 45 eladtam légyen. Datum Szigethvár 19^a Jan. 1789. Birisits Péter manu propria”

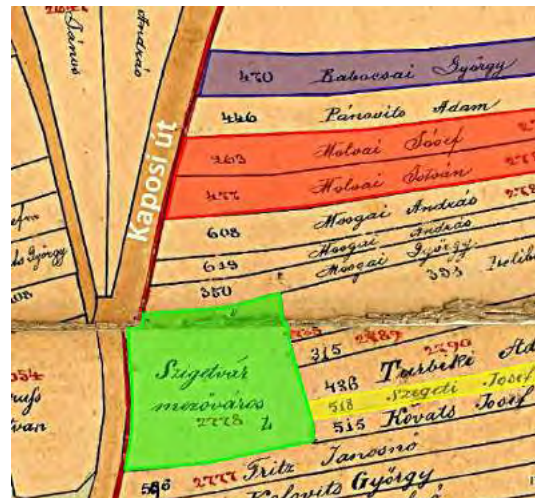
Ismét segít az 1865-ös kataszteri térkép:



Áttekintő kép a területről.

A zöld téglalapban van az eladott föld. Északról és keletről egybefüggő nagybirtok veszi körül (a narancsszínnel); ami az 1865-ös térképen éppen a Vermes családtól megy át a Szitovszky család kezébe [áthúzott régi és följe irt új tulajdonos]. Lexikoni adatok szerint a 18. században a báró Melczer családé volt Zsibót, Turbék (a pusztá és a teljes szőlőhegy), valamint Hársfa-pusztá. A terület 1789-ben még lehetett Melczer birtok. [Lilával a plébánia 1720 körüli birtokai.]

Amit 1720 körül „Szulejmán erődje” néven jegyzett fel Fischer Vendel, az 1790 körül „Török Sántc” néven élt a helyi köztudatban, ami lépés a későbbi Török-temető elnevezés felé. Amely temetőt 1994-ig keleten és délen töltés + árok [=sántc!] határolt, a sarkain bástyaszerűen kiemelkedő halmok voltak.

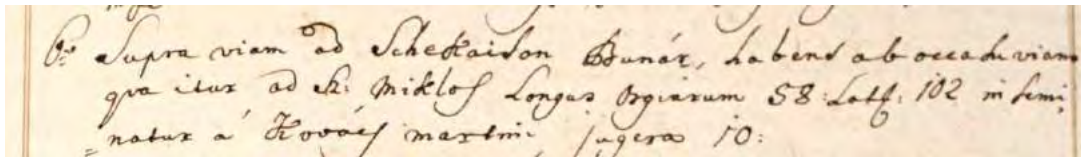


Nagyított részlet.

Pirossal az 1789-ben tulajdont szerző Molvai Tamás örökösének földje. Északra Babocsai föld kékkel, nyugatra a Kaposi út. Keletre nagybirtok, akkor a Melczer családé. Délre a Szigeti család földje sárgával. Egyetlen ellentmondásos részlet, hogy a hirdetményben: a Szigeti család földje a szöveg szerint nyugatra van, de ott már jelezve volt a Kaposi út, viszont az égtájak felsorolásából kimaradt dél. A terület a **zölddel jelzett „Török Sántasz”** közelében [mellett] van.

I.5.4. Szomorú merengés néhai Szulejmán elpusztult erődje közelében, egy szép nevű kút ürügyén

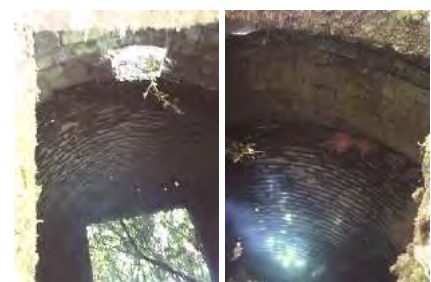
Fischer Vendel plébános cseh anyanyelvű, valószínűleg keveset (sem) tudott magyarul, de megértették egymást a horvát, rác, bosnyák lakosokkal, talán ezért örökítette meg a helyi szláv elnevezéseket.



Supra viam ad Schekaidon Bunár, habens ab occasu viam qua itur ad Sz Miklos... ..in seminatur a Kovács Martin...

A Scsekaidon Bunár-hoz vezető út felett, és nyugati oldalról a Szent Miklósra vezető úttal határolva... Kovács Márton műveli...

Schekaidon Bunár [ejtsd: scsekajdon] költőien szép név: „**Ott várj rám!**”-kút. (Kitanics M. fordítása.) Valójában foglalt forrás, és a neve alapján elváló szerelmesek kútjának gondolhatjuk. Századokon át használták, kevéssé romantikus alkalmazásban, csordakútnak. Megvan még, és az enyészetnek hagyva pusztul. Talán egyszer valaki belebotlik a legalább háromszáz éves balladába, amitől a kút a nevét kapta.



Azonosítások az 1865-ös kataszteri térképen.

Amit Kovács Márton még bérelt 1710-ben a plébániától, annak Kovács János és Kovács Andrásnő (!) 1865-ben már a tulajdonosai.

Így múlik el a világ hiábavalósága. Az „**Ott várj rám!**” kútból lett egy szétrontott kútfej. Illőbb mai neve: „**Várjon téged ott egy vaddisznó!**”

„Alszanak kint az utak, utak mentén a kutak”

Kút és út szorosan összekapcsolódott, amíg állatok vonták a szállítóeszközöket; akárcsak ma az autók és a „benzinkút”. Az utak azonosítása, a diplomácia nyelvén mondva, nem egyszerű, néha nagyon kétséges. Régen csak földút volt, és Pécsre, Kaposvárra, pláne a szomszédos falvakba, több út vezetett. Volt a lapályon, volt a dombokon. Egyiken nyáron jártak, másikon télen. Volt, amin lovas kocsival, másikon ökrös szekérrel. Például, a fenti ábrán az út Y alakban szétválik a Török-temetőnél. A sötét színnel jelölt ág a lapályon halad, és Szent Miklós pusztáig tart. A másik felkapaszkodik a dombokra egy vízmosásban, és úgy tart Kaposvárra. A közös szakasz neve lehet kaposvári, mozsgói, vagy szentmiklósi út. Az elágazástól egyértelmű, hogy melyik-melyik. A Turbékra vezető utak azonosítása összetettebb feladat. Egészen más utakon jártak a hódoltság idején, a visszavétel után az első kápolna építése előtt, majd a kőtemplom építése (1753) után. Majd az út vonalvezetése újra változott 1868 után. A légi- és műholdképeken sokszor ki tudjuk jelölni az utak vonalát, de nincsenek felcímkézve, hogy melyik évszázadra érvényesek. Mindenek ellenére, az utak rekonstrukciója jórészt elvégezhető, de nem fér bele ebbe az írásba. Csupán egy fontos kapcsolatot említek: volt út és árok a Török-temető és a Turbék-hegy tetejére épített török település (kaszaba) közt. Majd megváltoztak a klimatikus, a vízrajzi, és a társadalmi viszonyok, a Török-temetőhöz már a vár/város irányából vezetett/vezet út.

Egy pillanatra átugrunk a közel-múltba, 2017-be.

Általában igyekeztem behelyezni a régi korok rekonstruált alakzatait a mai földrajzi térbe. Ez most csak afféle kelet-európai szinten sikerül. A Török Magyar Barátság Parkját 2016-ban úgy „civilizálták” hogy nem is hasonlít korábbi önmagára, amiről jó légi- és műholdképeink voltak. A műholdképet a Google Earth még nem frissítette. Kértem drón-felvételt attól a kormányzati irodától (TÍKA), amelyről tudtam, hogy van nekik. Válaszra sem méltattak. Végül a *Nara Építéstudió* honlapján találtam egy felvételt, amely a Park köztes állapotát mutatja, és arra jó, hogy nagyjából elképzeljük: mi merre volt. Ugyancsak az ő honlapjukon látható a terv [amitől a megvalósítás kissé eltért, a látogatóközpont és vizesblokk (még?) nem épült meg]. Ezt a két hátteret használhattam.



Az Anguissola által vázolt ötszögletű sírkert a bejáratral kiegészítve, vonalkázás jelzi a halmot.



A sírkertet megelőző palánk-erőd, benne a halmon Szulejmán szultán türbéje.

II. A SZÉNABOGLYÁBAN TURKÁLTUNK, ÉS UJJUNKBA SZÚRT AZ ELVESZETT TŰ – ESTERHÁZY PÁL TURBÉK-RAJZÁNAK MEGFEJTÉSE

II.1. A módszer és a véletlen viszonya

Leandro Anguissola Sziget várát és városát ábrázoló *Térképének* georeferálását szinte „célegyenest előre” tempóban lehetett véghezvinni. Egyik oldalon adott volt egy 1689-ben készült térkép, városfalakkal, árkokkal, utcaserkezettel, templomokkal. A városfalak ugyan eltűntek, az árkokat megváltoztatták, de a belvárosi utcaserkezet és a templomok helye nem változott. Másik oldalon van modern topográfiai térképünk, térképészeti ortofotónk, vannak műholdképeink. Ezekhez jön a *Map Analyst* szoftver, amellyel az eltérő korú térképek és képek kvantitatív módon összekapcsolhatók.

A blokádnak vagy ostromzár sáncairól készült *Vázlat* megfejtését már „látszólagos bolyongásnak” neveztem, de annak is tudományos módszere volt, a *data driven* elv. [Használhatjuk az ostromzár szót, mert a cél a vár visszaszerzése volt, ami nem ágyúzással és rohamokkal, hanem kiéheztetéssel ment végbe.] Az 1688-1689-es hadi objektumok helyét ugyan letakarta a város, és letarolta a mezőgazdasági művelésbe vont területek terjeszkedése, de az archív légifényképek megőrizték annyi nyomot, hogy a *Vázlat* szerkezete megfejtethető, Szulejmán sírkertjének a helye azonosítható volt.

Azonban az Esterházy-rajzhoz nem lehetett módszert felépíteni. Legfeljebb néhány laza hipotézist adni. Múlt az idő, lassan gyűltek az adatok. A *Protocollum parochiae...* és benne a *Conscriptio...* megőrizte, hogy azt a birtoktestet, amelyen a sírkert állt, *moenia*-nak nevezték, tehát ott lehet erőd után kapirgálni. Azonban a *Conscriptio*, mivel szöveg, viszonylag későn bukkant fel a főként képekből álló adatfolyamban. Másrészt, ha volt is ott erőd, semmi nem indokolja, hogy azonnal Esterházy rajzára asszociáljunk. Módszer híján az Esterházy Pál által ábrázolt Turbék erőd helye nem kereshető. A remény mindössze annyi volt, hogy *ha véletlenül felbukkan*, talán felismerem. És egyszer csak elkezdett felbukkanni, de elmosódottan és nagyon ellentmondásos módon. Mivel nem tételeztem fel kapcsolatot Anguissola és Esterházy rajza között, már az is megrázó élmény volt, amikor foltszerűen elém esett. Gyanakodva, lassan fogadtam el, mert a légifényképekből kiszűrhető foltok értelmezése nem olyan egyértelmű, mint – mondjuk – az „L” sánc volt a *Vázlaton*. Továbbá, a *Mars Hungaricus* Turbék-ról írt része azt sugallja, hogy Esterházy nem járt ott, mégis készített róla rajzot; tehát egyszerre kellett a fényképeket és a történetileg lehetségest vizsgálni. Nincs egyértelmű megoldás, hanem kisebb és nagyobb valószínűségű modellekről beszélhetünk. A legvalószínűbbet csaknem egy évig magam is elutasítottam.

Mert úgy tűnik, hogy *Esterházy valamit fatálisan összekevert a rajzaiban*.

Kis történet még a véletlenről: egy kiállítás képei.

Nem, nem Muszorgszkij meglehetősen ismert zongora-ciklusáról lesz szó, hanem valódi képekről.

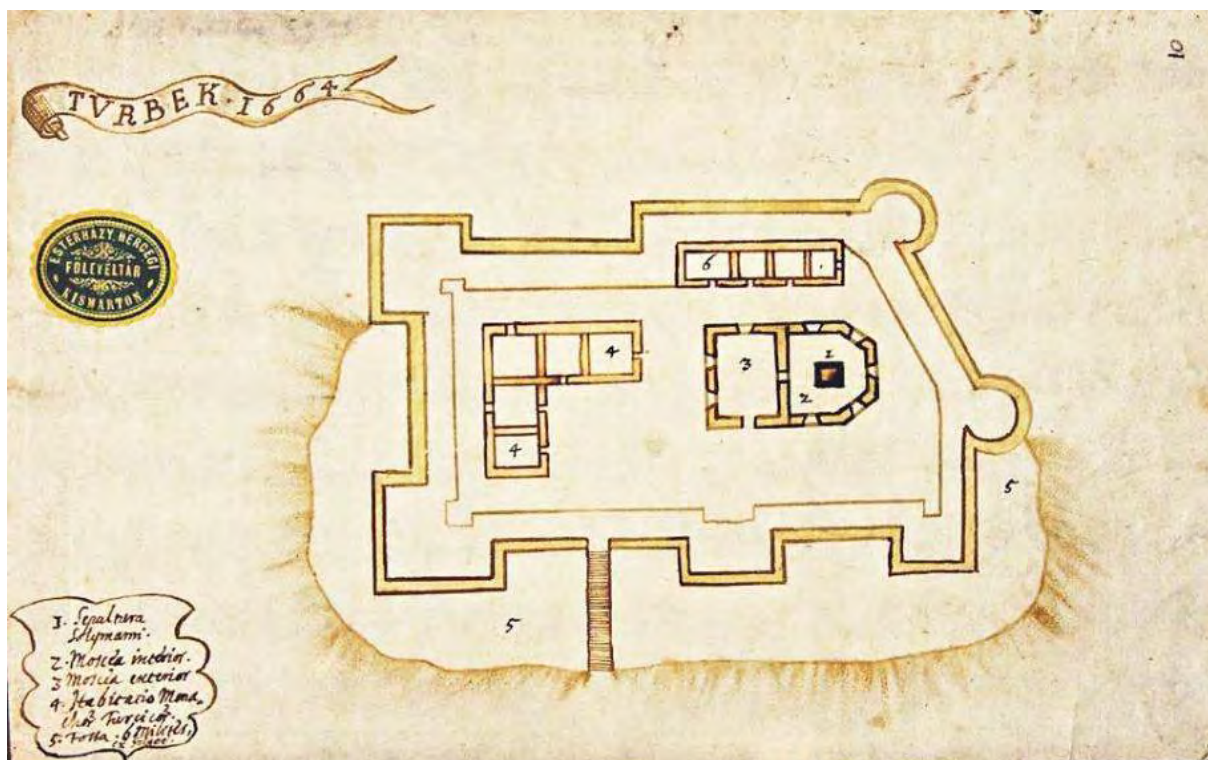
Barátaimmal felkerestük Ország Lili időszakos kiállítását. Nem szeretnék skatulyázási vitába keveredni senkivel, nekem Ország Lili munkássága jórészt szürrealista festészetet jelent. A geofizikai térképek nagyon közeli rokonai a szürrealista képeknek – bár, ha játszunk a szavakkal, a felszín alatti hatókat mutató geofizikai térképeket jobb lenne *szub-realista* képeknek nevezni.

A **véletlenek** egyik esete, hogy már bent voltunk, amikor a kiállítás fő kurátora tárlatvezetést kezdett. Mellékesen elmondta, hogy Ország Lili megdöbbenve nézte a saját képeit az első kiállításán, a falakon. Ő, ugyanis olyan kicsi lakást kapott a szocializmus építésének hőskorában, hogy csak a padlón tudott festeni! Mindig felülről látta a készülő képeit, soha sem szemben, egészen az első kiállításáig.

Innét jött az ötlet: fordítsuk meg az ő, kényszerben gyökerező, sorrendjét. Mi közel függőlegesre állított képernyőn dolgozunk; vajon mit látnánk, ha vízszintesre állítva, felülről néznénk? A lapos monitort hanyatt döntve a padlón, mellé térdelve, fölülről rámeredve, jobb kézben az ecset helyett az egérrel, folytattam az elemzést. És tényleg mást láttam, mint korábban.

II.2. A rajz jellemzése szemrevételezés és kézbevétele után

A Magyar Országos Levéltárban őrzik. A netről több méretben és felbontásban letölthető. Azonban szükségesnek tartottam kézbe venni, a hátoldalát megnézni. A rajz közelítőleg A4-es méretű (19.5x31 cm). A papír fehér, a róla készített képek sárgás színe látszólagos, a fotózáshoz használt izzólámpák fénye miatt van. Szövege finom, állaga jó; Anguissola szálas kincstári papírjához mérve főúrian elegáns. Kissé hullámos a széleken, és gombostű szúrta lyukak vannak rajta. A címsor felett radiózás nyoma; későbbi, ceruzás levéltári megjegyzést távolíthattak el. A 350 évnyi raktári tárolásokból adódóan van néhány benyomódás, ránc, ami merőleges megvilágításban nem vagy alig látszik, de ferde fényforrással megvilágítva zavaróan kiemelkedik. Az anyag és a rajz finomságából következik, hogy nem erőltetett menetben haladó sereg közepén, hanem arisztokratikus körülmények között, bizonyosan utólag készült.



Festéssel színezett tollrajz. A hátoldalon a türbe rajza jobban átüt, mint a többi vonal. A szarkofág kis négyzete félig átszakadt, annyira elázott a többszöri tollvonástól. A rajzon a türbe és a tekke közötti halvány folt nem a papír elváltozása az évszázados tárolás hatására. Nem is baleset során odaesett festékpötty. Hanem Esterházy ábrázolt valamit ugyanolyan arany színnel, mint amivel a falakat és árkot festette, majd megpróbálta a festékfoltot vizes ecsettel felszedni, elhalványítani.



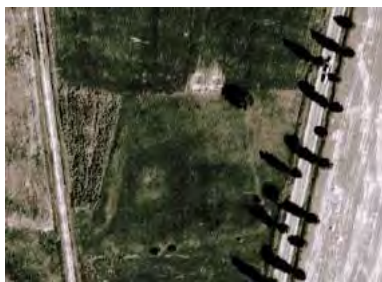
A folt jobban látható a negatívon. Erős nagyítás és szűrés után úgy tűnik, mintha elkezdett volna hat-szöget rajzolni, amit áthúzott négyzetre, majd kitörölte az egészet. Az épületek közti helyzete és másfél méter szélesre becsült mérete alapján kútnak vélem.

A „Turbék 1664” című rajz nem különálló alkotás, hanem egy sorozat része, amelyet a *Mars Hungaricus* kéziratának illusztrálására szánt a szerzője. Az Esterházy levéltárban 11 rajzot találtak a kézírata mellett, amelyből öt kapcsolódik az 1664 januári téli hadjárathoz. A többi 1664 más hadi eseményeihez, illetve van köztük, ami nem Esterházy alkotása. A hadjárat során Berzence, Babócsa és Segesd várát a törökök szabad elvonulás fejében átadták a csaknem hússzoros túlerőnek. Barcs, Turbék, Dárda, Baranyavár és Sásd kis erődjének török őrsége elmenekült, és az üresen talált helyeket felgyújtották a keresztyén csapatok. Esterházy két várról: *Berzencéről*, *Segesdről*, és három palánk-erődről (palánkáról) *Barcsról*, *Turbékről* és *Dárdáról* készített rajzot. A *Mars Hungaricus* Turbékkal foglalkozik viszonylag hosszan, Szulejmán síremléke miatt.

A szöveg szerint „TurBegum” „castellum” a vártól nyugatra, fél mérföldre volt. – És ezzel a mondattal máris belezuhantunk a tévedések káoszába. Mert a fél mérföld (ami ebben az esetben 4 km) ugyan igaz, de az teljesen kizárt, hogy a vártól nyugatra! [A nyugati irány másoknak is feltűnt, és nagy galibát okoztak azzal, ahogyan kezelték. Az esetet később részletezem.]

Ráadásul nemcsak a szövegek, hanem a képek is kavarták a tohuvabohut. Igen csábító, széles zsákutcák kínálták magukat. Az első volt egy szétszántott épületalap képe, amihez később társult egy tetszetős kisvárosi legenda. A tévedésekről és az önámítással elkövetett hibákról több tucatnyi oldalt lehetne értelmesen megtölteni, ha a kutatás menetéről kellene beszámolni. Azonban éppen csak rávillantok egy-egy részletre, mint amikor fényképezésnél a vakuval kimerevítjük a mozdulatsor egy pillanatát.

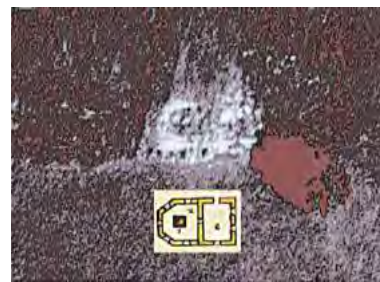
II. 3. Egy kiszántott épületalap, amelyből a kutatás fordulópontja lett



1965-ben a mélyszántás felszínre hozott egy épületalapot.



Erős nagyításban a szerkezete is sejtethető.



A megoldás ennyire egyszerű lenne? Na, ne!



Az Esterházy rajz türbéje alak és méret tekintetében egyaránt jól illeszkedik az alapra.



Persze, kipróbáltam tükrözve. Majd változatos elforgatásokban.

Sajnos, sem az első, sem a tükrözött, sem a forgatott változatok egyikéhez sem lehetett a rajz vonalaihoz illeszkedő alakot kiszűrni a légiképekből. Egyetlen értelmezést sem lehetett alátámasztani.

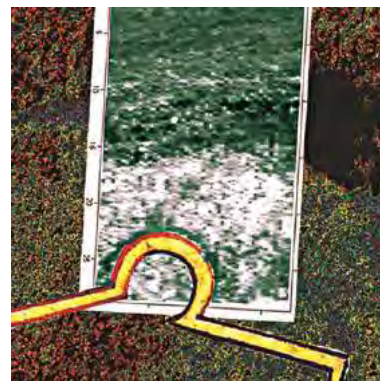
Elővettük a talajradart, hátha maradt valami a titokzatos alapból az 1965-ös mélyszántás szintje alatt. Az eredmény szembe ment minden várakozásunkkal.



Sárga téglalap a radarozás, a két piros vonal az elektromos fajlagos ellenállás mérés helye.



A radar nem mutat semmit az ötven éve szétszántott alap helyén, de ellipszis alakot másutt.



Az ellipsziszbe jól, talán már túl jól, illeszthető az Esterházy-rajz egyik rondellája!



Az Esterházy-rajz első illesztése Török-temető légifényképére.

Ez volt az a kísérlet, ami után elszabadult a káosz, amely már rendeződni látszott az Anguissola-féle sírkert lokalizálásával. Nyilvánvaló lett, hogy ha valahol érdemes keresni Turbék erődjének a nyomát, akkor a Török-temetőben. Márpedig, ha van esély ott megtalálni, azt nem szabad elszalasztani, bele kell vágni a keresésbe. Ugyanakkor első rápillantásra látszott, hogy Esterházy rajzának csak a részleteihez illeszkedő foltokat lehet kiszűrni a légifotókból, a rajz egészéhez nem.

A rom helyét illetően, az a szigetvári néphagyomány bukkant elő, hogy ott a helyi bosnyákok kápolnája állt. Gyönyörű (ál)összefüggéseket, teljesen hihető modellt, új népmesét lehetett belőle kerekíteni. Őszintén, mélyen elszomorodtam, mikor a „fake news” mintapéldájának bizonyult.

Mert 2017 tavaszán váratlanul felszínre kerültek az épületalap újabb darabjai, csupa 20. századi beton. Az 1964-es magas-repüléssel felvett légifotón látszik ott valami, de értelmezhetetlenül elmosódott.

II. 4. Hogyan folytassuk?

Míg Anguissola császári százados és Bécs kinevezett helyettes mérnöke a hadi építészet második számú szaktekintélye volt Habsburg Birodalom keleti (nem-spanyol) felében, addig Esterházy Pál fiatal tábornok tanuló volt a hadviselésben, és műkedvelő a terepi vázlatok felvételében. Anguissola keltezte és tartalmas fejléccel látta el a két rajzot, Esterházynál mindezek hiányzanak. Pusztán a rajzok külalakjából következtethetünk arra, hogy nem a helyszínen, hanem utólag készültek, és céljuk inkább a *Mars Hungaricus* szebbé tétele lehetett, mint az események dokumentálása.

Anguissola két rajza nem vet fel kétségeket. Azoknál a problémát a háromszáz év változásainak visszafejtése jelentette, amelyek között a legsúlyosabb az volt, hogy megkülönböztessük a Basali-határpatakat az Almás-patak egyik régi medrétől.

Anguissola két rajzával ellentétben, Esterházy Turbék-rajzának vannak harcászati okból nyilvánvaló lehetetlenségei, és vannak kétséges részei.

Kétséges a szögletes bástyák léte, mert nem jellemző a 16. századi építkezésre.

Az erőd belső elrendezése olyan nem lehetett, ahogyan a rajz mutatja. Kizárt, hogy a katonák körlete a bejáratától a lehető legtávolabb legyen. Mi több, szorosan a türbe mögött! A türbe 10-12 magas volt [ami az alaprajzból nem látszik], és az Esterházy-rajz szerinti elrendezésben teljesen eltakarta volna azt a területet, amelyet a katonáknak védeni kellett.

Ugyancsak kizárt, hogy az erődöt egy fél vizesárok védje, a másik oldalon nyitott legyen. Olyan vizesárok, ami nem zár körbe, akkor van értelme, ha a nyitott oldalon természetes védelem adott, pl. folyó

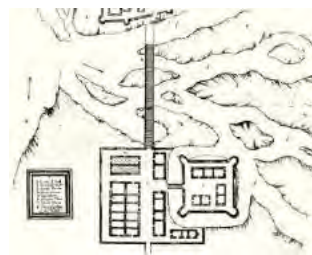
Hasonlítsuk össze Esterházy négy rajzát:



Berzence, zárt vizesárok



Barcs, folyóval zárul



Dárda, folyóval zárul



Ilyen ároknak nincs hadászati értelme.



Irodalmi példa⁽¹⁾ mocsárhoz kapcsolt vizesárokra.



Vajon lehetett ilyesmi?

[Kérdés: kimutatható-e tó vagy mocsár a Török-temető nyugati oldalán?]

A kétségek súlyozására, és súlyának csökkentésére az alábbi taktikát választottam:

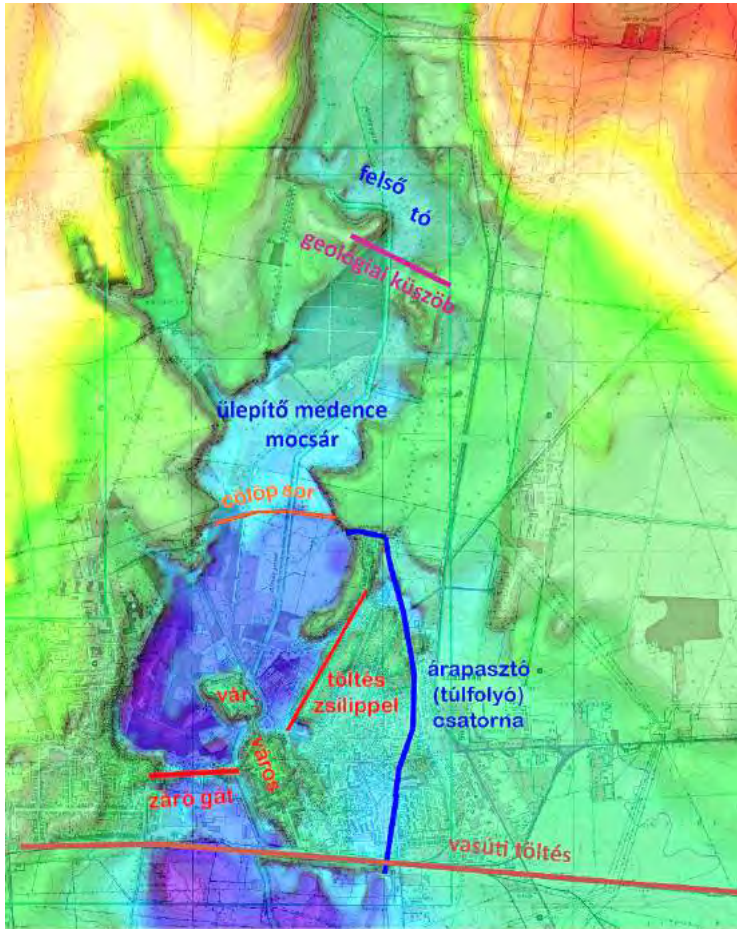
Először maradok a „szilárd talajon” a szakmai (geofizikus + hidrológus) tapasztalatomnál, és vázolom a geomorfológiát, helyi vízrajzot. Például, az előző kérdésre, hogy kimutatható-e tó/mocsár, a válasz könnyen megelölegezhető: IGEN – hiszen a maradványa máig ott van; elég egy terepbejárást végezni.

Ezt követően átmegyünk az „ingoványos részre” és belemerülünk a közvetett, irodalomból kinyerhető ismeretekbe. Kezdem a *Mars Hungaricus* szövegének a vizsgálatával – hiszen annak melléklete a rajz. Folytatom Esterházy négy rajzának rövid összevetésével. Ezt követi az 1664-es téli hadjárat első tíz napjának története, napokra lebontva. Megtudjuk belőle, hogy Esterházy láthatta-e Turbékot egyáltalán.

Ennyi előkészítés után térek rá a rekonstrukcióra. Összeszedem a biztonsággal elfogadható elemeket, és megnevezem azokat, amelyek egyáltalán nem találhatók. Megmutatom, hogyan lehet belőlük Esterházy rajzához ragaszkodva, erőszakosan, ellentmondásos vagy téves modellt építeni. Illetve szelíden (*data driven elv!*) egy elfogadhatóbbat. Végül összekapcsolom az erőd helyét a sírkerttel.

II.5. Geomorfológiáról, vízrajzról röviden

A palánkerődöt övező vizesárok vizsgálatát nem tudjuk megoldani önmagában, hanem csak az Almás-patak völgyének geomorfológiai-vízrajzi áttekintésével.



Szigetvár környékének topográfiai térképe a tározóépítés főbb elemeivel.

(Délien a vasúti töltés megváltoztatta a környezetet, feltűntettem, hogy elkerüljük a DTM hibás értelmezését.)

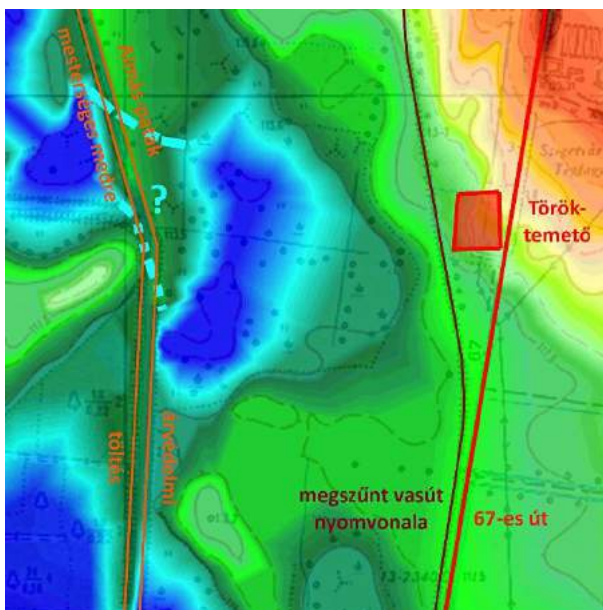
Az Almás-patak völgye nagyon lapos. A régi szigetvári vasút Csertőig 5 km, emelkedése 5 m, 1 ezrelék. Az 1 ezrelék is átlag, helyi változásokkal. Az Almás több, erősen kanyargó ágban folyt. Légiképeken három régi ág könnyen felismerhető. Ásott mederből van több mint fél tucat.

A vár és a város köré mesterséges tavat építettek. A mesterséges tározó nem nélkülözheti (1) a záró gátat, (2) az árapasztó túlfolyót, (3) feliszapolódás elleni ülepítőt. Őseink ezeket mind megépítették, a törökök fenn tartották és kiegészítették szűrő cölöpsorral.

Bár mindig úgy emlegetik, hogy „A TÓ”, valójában legalább négy nagy és több kisebb tó volt, amit kanyargó patakágak kötöttek össze.

A várudvar tengerszint feletti (tszf) magassága 115-116 méter. Az ábrán a késsel jelölt vízszint 114 m tszf, ami még 1 m-el a kapu alatt volt. A tó mélysége 1-3 méter. Északon van egy 116-118 m tszf természetes küszöb, mögötte a felső tó létezett. Területének nagy része a lecsapolás után vizenyős rét maradt. Nagy esők után a felső tó helyén ma is feltör a belvíz az egykori patakmedrek és árkok környezetében.

Fokozatosan nagyítjuk a képet.



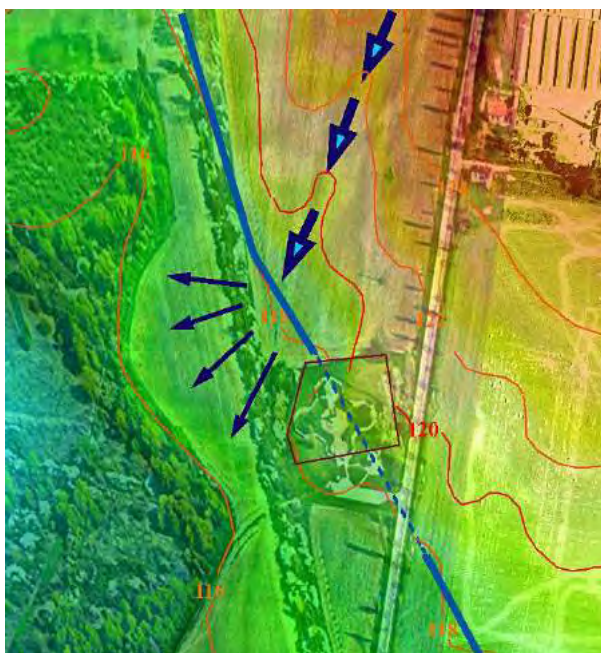
1x1 km-es terület, amelyik magába foglalja a Török-temetőt és az egykori felső tó medencéjének mintegy felét.

A kép digitális domborzati modell (DTM), ami a FÖMI 5x5 m-es hálózatban megadott magasságadataiból készült. A színezéssel érzékeltethető a tómeder egykor valószínű határa (sötétzöld). A Török-temető nem közvetlenül a tó partján volt.

Az Almás-patak medrét legutoljára 1979-ben módosították, amikor elkészült a csertői tározó. Az Almást töltések közé szorították az ábrázolt szakaszon. Az érzékeny magassági adatokban az árvédelmi töltések értelemszerűen megjelennek. Emiatt viszont torzul a szintvonalas térkép. Lehet, hogy a kérdőjellel jelzett szakaszon összefüggő mély rész (tó) volt, amit töltéssel vágott ketté a vízrendezés 1979-ben.

A műholdképre félig áttetszően rátettem a DTM-et, feltűntettem a Török-temető határát, a szintvonalakat 2 m-es magasság közzel. Látszik a Barátság Park kerítése (2016-ban bontották el.)

Jól követhető a terület geomorfológiája. Látszik egy keskeny völgy, vízmosás (a vastag nyilak hívják fel rá a figyelmet). Látszik a vízenyős láperdő, amit a 116 m tszf szintvonal határol. A partján van egy delta alakú hordalékkúp, ami a vízmosásból lehordott törmelékből épült (a vékony nyilak mutatják). Ilyen szerkezet állóvíz partján jöhet létre. Az egykori part jól rekonstruálható: nagyjából a 118 m tszf vonalával esik egybe (vastag kék vonal, ami a Park planírozott területén nem követhető). Ha a völgyet 118 m tszf magasságig borítaná víz, akkor a várban és a városban a földszintes házaknak csak a teteje állna ki belőle. Tehát az a tó, amelyben a hordalékkúp létrejött, évezredekkel korábban létezett, nem az ottomán korban.



Tovább nagyítjuk a képet, a 118m tszf szintvonalra fókuszálva.

A Honvéd Térképészet szintvonalas térképe 1994 előtti állapotot mutat, amikor még nem épült meg a Barátság Park. A fekete vonalakon a „fogás” a terep dőlésének irányát mutatja: baloldalon árkot, középen halmot jelölnek.

A 118-as szintvonal lefutása és a fekete vonallal jelzett halom mutatja, hogy a területet feltöltötték, amit Kováts Valéria leírt a régészeti feltárási árkok alapján. Az időszak sem vitatható: a földmunkát tényleg a hódítás korában végezték.

Viszont a szándék értelmezhető több módon. Szerintem feltöltéssel nem a tó vagy mocsár kiöntése ellen védekeztek, mert azt nem kellett. Hanem el kellett helyezni azt a földet, amit a vizesárok ásása miatt emeltek ki.

A tó vagy mocsár (mocsaras tó) léte nem volt kérdéses a geomorfológia alapján. Problémát az okozott, hogy a Török-temető 50-60 méterre található tőle. A légifényképekből nem lehet olyan szinten rekonstruálni az egykori állapotokat, hogy magyarázatot adhassak: miért nem építették a palánkát közelebb a tóhoz, a természetes hordalékkúp peremére. Viszont megállapítható a kapcsolat a vizesárok és a mocsaras tó között. Bármennyire meglepő, a vizesárok két szakasza terepi bejárással ma is észlelhető, annak ellenére, hogy a területet felforgatta az emberi tevékenység. [A Kiegészítés után út épült, ami máig megvan, most 67-es főút. Vasút épült 1900-ban, amit felszámoltak 1976 után. Ma a helyén bozótos, elvadult sáv van.] Azt a hiányzó árokszakaszt, amit terepi bejárással ma már nem lehet kideríteni, mintegy 60%-ban össze lehet gerezlyézni az archív légifényképek segítségével.

A vízrajz fontos, ám elhanyagolt része a kutak vizsgálata. A Barátság Parktól kb. 100 méterre lévő egykori csordakút (amiről az I. Rész végén volt szó) ma is időszakos forrás. A Biltrovinán betemetett egykori csordakút (amiről az I. Rész közepén volt szó) a légifényképek szerint forrás volt. Szintén forrás volt az elhagyott Sztrácsvai kút, ma vaddisznók dagonyája. A három felsorolt kút nagyjából azonos tengerszint feletti magasságban van, tehát a vízáadó réteg lokális dőlése kicsi. A tavakat nemcsak az Almás-patak, hanem források is táplálták.

II.6. A Mars Hungaricus szövegének és képeinek rövid vizsgálata

Kérdés, hogy vajon történhetett úgy, ahogyan – úgymond – tudjuk? Úgynevezett tudásunk mennyiben téves sztereotípiák gyűjteménye, mennyiben 20. századi elvárások és megszokások eredménye? Kiegészítésért kénytelenek voltam belemélyedni a történelmi események. Több furcsaság derült ki.

A szigetvári türbére vonatkozó, legtöbbször idézett, mondhatni közismert állítások a 19-20. század fordulójáról származnak Takáts Sándor⁽²³⁾ írásaiból, és Németh Béla⁽²⁴⁾ Szigetvár-monográfiájából. Az ő koruk sajátos "kegyelmi időszak" volt. Megtörtént a kiegyezés, csitultak a sértett hazafias érzelmek, és kialakultak működési szabályok. Például, magyar "levéltárosok" bemehettek a bécsi Kriegsarchiv / Hofarchiv-ba és hasonlókba. Ha ott, vagy másutt rábukkantak ismeretlen kéziratra, forrásra, az akár az akadémiai székig röpíthette őket. A levéltárost azért tettem idézőjelbe, mert abban ők autodidakták voltak. Bubics Zsigmond, aki a *Mars Hungaricus* kéziratát megtalálta, katolikus pap, Takáts bencés szerzetes. A szigetvári vonatkozásban jelentős Németh Béla papnak készült, jogász lett, de mindig a pécsi püspökség árnyékán belül élt. Képzettségüknek megfelelően a teológiai tudás szemüvegén keresztül néztek a történelemre. Mások voltak az értékelési kritériumok, mint ma. Igazából a kritériumok is a folyamattal alakultak ki. A 20. századot megelőző korban nem volt szokás a forrásmunkák idézése. Nem lehet elválasztani, hogy egy összetett mondatban meddig tart a latinból vagy németből fordított kézirat szövege, és hol csúszik át a közreadó saját narratívájába. Akkor kaphatunk választ, ha átrágjuk magunkat az eredetin és a fordításhoz hasonlító, közreadott szövegen egyaránt. Esterházy a *Mars Hungaricus* eredetijében azt írta, hogy „*Castellum hoc Szigetum ad occidentem habet*” azaz a türbe a *VÁRTÓL NYUGATRA* volt. Ám a szöveget magyarul elsőként közreadó Merényi Lajos⁽²⁵⁾ ezt úgy „ferdítette”, hogy a *VÁRTÓL KELETRE!* Nem tudhatjuk, milyen meggondolásból „javította” az eredeti szöveget. Mai mértékkel, ilyen „fordítás” elképzelhetetlen forráshamisítás. Viszont a 20. század második felének kutatói a saját, begyakorolt kritériumaik szerint olvasnak; a betű fétis, a szöveg nyomtatásban való megjelenése legalizál. Okkal tehetik, mert mai szaklap úgynevezett *peer review* rendszerben jelentet meg írásokat, a tartalomért nagymértékben felelősséget vállal a szerkesztőség. Ezen beidegződés miatt a mai írások szerzői gyakran úgy idézik Német Bélát vagy Merényi Lajost, sőt, Evlija Cselebit, mintha mózesi kőtáblák lennének. Pedig megbízhatóság szempontjából nem csak az számít, hogy egy történelmi dokumentumban mit olvasunk, hanem legalább ugyanannyit számít, hogy ki írta, kinek írta, mikor írta, milyen céllal írta. Ezen túlmenően, régen sem pihentek a technika ördögei, a sajtóhiba egyidős a nyomtatással (vagy már a kolostori másolással). Különösen érinti a hiba a számokat. Pl. az esztétikusan cirkalmas 2 és a 7 könnyen átalakulhat egymásba egy új szedésnél. Sőt, előfordulhat, hogy a számsor végéről elveszik egy nulla, és 1000-ból 100 lesz az új kiadásban. Többször kiadott könyvek esetében mindig ajánlatos az első kiadásig visszanyúlni, ha lehetséges.

A *Mars Hungaricus* megkerülhetetlen forrás, ha a „Turbék 1664” rajzot akarjuk értelmezni. A kerekítve 500 szöveges oldalhoz 10 rajz tartozik. Ugyan az ismert mondás szerint egy kép többet mond ezer szónál, de a fenti szöveg és kép arány esetén ez az állítás már kétséges. Egy közkedvelt tévedés, kutatói önámítás és ámitás, hogy a *Mars Hungaricus* Esterházy Pál naplója! Ahogyan Anguissolánál az *Abriss* nem térkép, hanem *Vázlat*, úgy a *Mars Hungaricus* sem napló, hanem 1663-1664 átfogó krónikája egy magyar főúr szemszögéből, amelybe beleszövi *saját élményeit*, és ettől lesz helyenként *naplószerű*. Azonban bőségesen vannak más forrásból átvett részletek. [Ennek bizonyításához elég elolvasni Esterházy Pál előszavát.] Az élmények és az átvett részletek néha nincsenek összehangolva. Alapos kutatás és véletlen szerencse együttesen képes felfedni, megkülönböztetni az összetevőket. Például G Etényi Nóra⁽²⁶⁾ vizsgálta a *Mars Hungaricus* első részében a személyes tapasztalat és a másoktól átvett hírek arányát Érsekújvár 1663-as ostromának híradásait elemezve. Megtalálta, azonosította a forrásokat, amelyekkel Esterházy kiegészítette a korrajzot olyan esetekben, ahol ő nem lehetett jelen.

Saját példám arra, hogyan kezeltem tartalmi, belső ellentmondásokat. A fent idézett résszel kapcsolatban annyit biztonsággal tudunk, hogy jóllehet, a türbe sokféle lehetett, de a *vártól nyugatra semmiképpen*. Nemcsak az irányok nem azonosíthatók, hanem a távolságadatok is zavarosak. Esterházy szerint a turbéki palánka felégetését megelőző éjszakát a rajnai, bajor, horvát és magyar szövetségesek Istvándi falunál, *Sziget váratól negyed mérföldre* töltötték. Istvándi hozzávetőleg 16 km-re volt és van Szigettől. A 17. századi írásokban a mérföld lehet közelítőleg 8 km vagy 16 km. A *Mars Hungaricus* más helyét figyelembe véve „Esterházy mérföldje” 8 km. Istvándi Szigettől elvileg lehet egy, lehet két mérföldre, de semmiképp sem egynegyedre. Még a távolságok zavarosságánál maradva, Esterházy szerint a türbe *fél mérföldre* volt a vártól. [*Est autem locus hic a Sigeto dimidio tantum milliari dissitus.*] Számtani alpműveletek szerint kétszer olyan messze, mint a falu, ahol tábor vertek, ráadásul attól nyugatra!

Nem az alapműveletekben van hiba, hanem a német források felhasználásában. Szerénytelenül bejelentetem, hogy találtam egy tudósítást⁽²⁷⁾, amelyből Esterházy a hibás adatot átvehette:

Den 26. 16. mit samt dem Tage wieder fort. Dies/wurde bey Feib- und Lebensstraff ausgeruffen / daß niemand von der Armee vorauslaufen sollte. Und campirt bey einem Dorff / ein viertel Meil von Sigeth.

...Und campirt bey einem Dorff / ein viertel Meil von Sigeth.

[Mellesleg az Istvándi táborozás Pál-fordulóra, Esterházy névnapjára esett. Az erőltetett menetben haladó seregben nagy mulatozás biztosan nem volt, de talán boroztak kicsit, és Pál gróf utóbb jobban bízott a német haditudósításban, mint a saját memóriájában.]

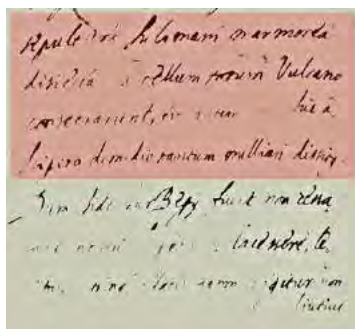
A **rajzokkal** kapcsolatos első kérdés, hogy azokat vajon Esterházy készítette, vagy valaki más.

A *Mars Hungaricus* 1989-es kritikai kiadása a latin szövegen és annak fordításán túl több kiegészítő anyagot tartalmaz. Ilyenek Esterházy Pál levelei feleségéhez, Orsolyához a hadjáratból. A levelekből kiderül, hogy Esterházy rendszeresen megvizsgálta az elhagyott harctereket, és hogy szívesen rajzolt.

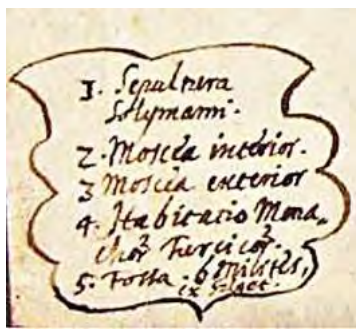
„Ím az **minapi harcnak delineatióját** [vázlatát] **megküldöttem, el köll tenni, mert képiróval akarom leírtni.** Isten megáldjon édessem... die 9 Augusti 1664.”⁽³⁰⁾

[a „vázlat” betoldása és a vastag betűs kiemelések tőlem]

Az idézet felveti annak a lehetőségét, hogy a rajzok esetleg „képiró” közreműködésével készültek.



A *Mars Hungaricus* 170. lapja *Sepultura Solimani marmorea disiecta...*



A Turbék 1664 című rajz jelemagyarázata.

1. *Sepultura Solymani...*

Ha összevetjük a *Sepultura Solimani / Solymani* írásképét, nem kell grafológusnak lenni, hogy lássuk: a két írás azonos kéztől származik.

A kézirat biztosan Esterházy Pálé, akkor viszont a rajz is saját keze munkája, és „képiró” nem működött közre.

A feleségéhez írt levélre való hivatkozás kiegészítésére rövid háttérvázlat Esterházy aktuális családi viszonyairól. Az életrajzi adatokból körvonalazódik, hogy Esterházy Pál 1663-1664-ben sajátos kényszerhelyzetben tanulta a hadviselést Zrínyi Miklóstól. Az Esterházy család folyamatosan harcban állt a török hódoltsággal határos birtokai miatt. Egy alkalommal a törökök csapdába csaltak és megölték öt Esterházyt. Az akkor 17 éves Pál lett a legidősebb férfi, egyben a nemzetségfő, egyik napról a másikra. Ott kellett hagynia az iskolát, és átvenni mindazt, amire az új helyzete kötelezte. Még iskolás fejjelel olyan döntéseket kellett hoznia, olyan eseményekben részt vennie, amikkel a megszokott esetben 20 évvel idősebben találkozott volna. A vagyon összetartásáért 17 évesen feleségül vette 11 éves unokahúgát, Orsolyát [a pápa engedélyével]. Tíz évvel később, 27 évesen először vezette háborúba az Esterházy-csapatokat. Kora és a harctéri tapasztalat teljes hiánya ellenére tábornoknak nevezték ki, hogy tulajdonosi befolyása a hadjáratban is érvényesüljön. Gróf Zrínyi Miklós horvát bán, rövid időre magyar főparancsnok, maga mellé osztotta be. [A jogrend szerint a nádor a főparancsnok, és akadályoztatása esetén a horvát bán helyettesíti; Wesselényi nádor beteg volt.] A maga mellé rendeléssel Zrínyi talán a hadviselésben „zöldfülü” fiatalember életét óvta. A téli hadjáratra indulva Esterházy végrendeletet⁽³¹⁾ készíttetett 1664 januárjában. Ebből tudjuk, hogy 28 évesen hat gyermek apja. Első felesége, Orsolya, 15 és 41 éves kora közt (26 év során) 19 gyereket szült, majd csendben elhunyt. Második feleségétől, Thököly Évától „csak” 7 gyereke született.

A lerajzolt öt török erődítményből *Berzence* és *Segesd* számított stratégiai értelemben fontos katonai létesítménynek, azokat a törökök szabad elvonulás fejében átadták. *Barcs*, *Turbék* és *Dárda* kis helyőrségek, amelyeket az előrenyomuló egyesült sereg üresen talált és felgyújtott. Nem tudhatjuk, hogy Esterházy miért találta megörökítésre inkább méltónak az utóbbiakat.

Kovács Gyöngyi régész vizsgálta Esterházy Pál 1664-es várrajzait, a felsorolt öthöz hozzávéve Kanizsa várát. Kiterjedt régészeti feltárás csak Barcson⁽²⁸⁾ volt, azzal foglalkozott részletesen, a többinél⁽²⁹⁾ irodalmi adatokra támaszkodott. Összefoglaló véleménye, hogy a rajzok keverten tartalmaznak valós elemeket, és olyanokat, amelyek sematikusak vagy nem illenek a korba.



Esterházy rajza Barcsról.

Dénes József régész véleménye nyersebb, mint Kovács Gyöngyié: A vár Barcsan van és valami négyszögletes forma, kb. ennyi a hasonlóság. Még az egyetlen biztosan megfigyelt sarokbástya alakja sem stimmel. Esterházy Pál talán már otthon, emlékezetből készíthette el a rajzait. Aligha lehet rájuk a részleteket illetően komoly feltételezéseket alapozni. (dj naplója, internetes blog).

A barcsi régészeti feltárás nem terjedt ki az erőd teljes területére. A közfelfogás szerint 1664 után a török erődöt nem építették újjá. Ennek elvileg ellentmond, hogy Barcs fontos átkelőhely volt a Dráván, és a Dráva akkor is határfolyó volt, a hódoltság határa. Gyakorlatban fontosabb, hogy az 1686-1689 közötti harcok leírásában említik a barcsi „török sáncot”. Amiről feltételezhetjük, hogy az 1664-ben felgyújtott „sánc” helyreállítása. Szinte bizonyos, hogy a megújított barcsi erőd eltért a korábbiótól. A régészeti kutatás már egy, az Esterházy-rajzhoz képest megváltozott állapotot tárt fel és hasonlíthatott össze.

Magam más módszerhez fordultam, mint a régészek. A korszak hivatalosnak tekintett dokumentációját, a Kriegsarchiv-ban Berzence és Segesd ostromáról megőrzött rajzokat hasonlítottam össze Esterházyéval, és Dárda alaprajzát az eszéki híd egyik részletes ábrázolásával. Berzence, Segesd, valamint Babócsa és Pécs (az utóbbi kettőről Esterházy nem hagyott hátra rajzot) ostromának ábráin számok vannak, jelezve, hogy valamikor tartozott hozzájuk jelmagyarázat. Markó Árpád⁽⁹⁾ 1939-ben kiadott Zrínyi-monográfiájában azt írta, hogy sajnos, a jelmagyarázatok már nem találhatóak a Kriegsarchiv-ban. Viszont véletlenül rájuk bukkantam az *Irenico Polemographiae...* vagy *Theatri Europaei...* több kötetes, több kiadást megért műben. Az első kiadás 1667-ben, három évvel a téli hadjárat után jelent meg. A szerzőnek volt lehetősége, hogy összegyűjtse, beépítse az 1664-es eseményekről készült, de később elkallódott tudósításokat. Emiatt nagy a jelentősége a részletek rekonstrukálásában.



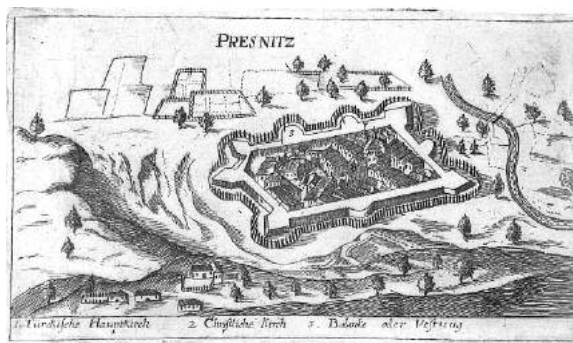
Rajz **Berezence** ostromáról⁽³⁴⁾, a fejlécben hibás dátummal. Az évszám helyesen 1664. január 22. Az év elírás, a hónap és nap annak felel meg, amikor Zrínyi állandó őrséget helyezett bele.

A jelmagyarázat:

- 1.) német tábor, 2.) magyar tábor, 3.) Hohenlohe lovassága, 4.) Batthyány-huszárok, [a fejléc jobboldala által takarva], 5.) bajor és császári csapatok, 3000 fő, 6.) Zrínyi horvát és magyar katonasága, 2000 fő, 7.) Spick bajor gyalogosai, készenlében, 8.) von Laye tábornok vezetésével 1000 ember, Hohenlohe parancsnoksága alatt, 9.) a Bucklein regiment, Hohenlohe parancsnoksága alatt, 10.) hajdúk. [A rajzok alapján ők rendszerint a többiektől gondosan elkülönítve kaptak táborhelyet.]



Lap a *Theatri Europaei*-ből. A számok jelentése a Berezence ostromáról készült képen.



A kép utóélete, mint 1687-ben kiadott földrajz-könyv⁽³⁵⁾ illusztrációja. Egyszerűen lehangyák a csapatokat az ostromról készített képről.



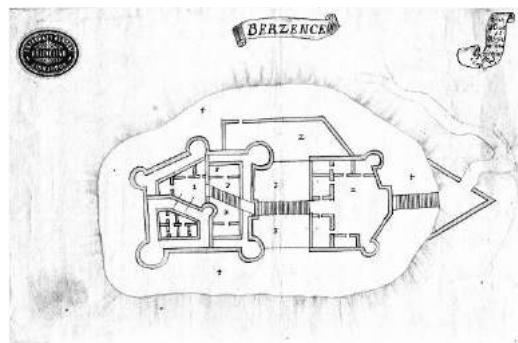
Berzence az első katonai felmérésen, száz évvel a török kivonulás után. A patak akkor még körbe vette a Várdombot.

Segesd várát rövidebben tárgyalhatjuk:



A Kriegersarchiv-ban őrzött „hivatalos” ábrázolás, amit az *Irenico Polemographiae...* is átvett, [és megtalálhatjuk benne az elveszett jelmagyarázatot].

A két rajz eltérő léptékben készült, de nem a lépték az oka, hogy csak a címsor miatt lehet tudni, hogy ugyanazt a várat ábrázolják. Nem csak a képek eltérőek, az *Irenico Polemographiae...* leírása Segesd ostromáról nagyon különbözik Esterházy visszaemlékezésétől. [A számokkal jelzett csapatok nevét itt nem tartottam szükségesnek betoldani, a várak összehasonlításában közömbös volt.]



Esterházy Pál rajza ugyanarról. Eltérő ábrázolás és látószög, de hasonló a szerkezet, és a tagolás a váron belül. Hangsúlyozott a vizes-árok, amit 1664 januárjában járható jég fedett.

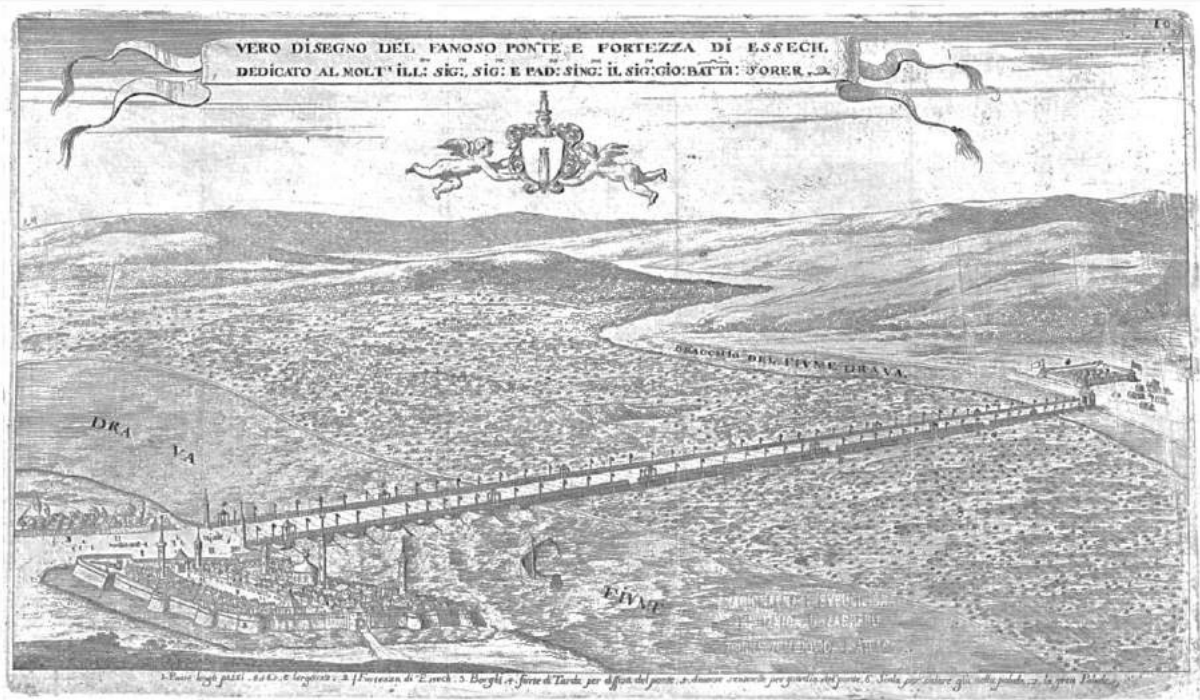


Topográfiai térkép és archív légikép egyesítése. Az egykori vártól délre lévő árok helye beépült, a régi patak völgyben utca van.



Esterházy rajza. Meglehetősen távoli rokonságot mutat a hivatalossal. De vegyük tekintetbe, hogy nem az ostromot ábrázolta, hanem a várat!

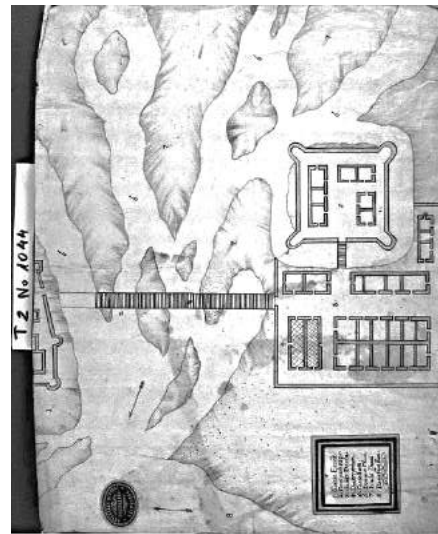
Dárda az észéki híd északi hídfőjét biztosító kis palánkerőd volt, amit a törökök kiürítettek Zrínyi hadainak érkezése előtt.



Az észéki híd, Rafaello Savonarola rajza. Baloldalon Eszék vára, a jobboldali hídfőnél Dárda palánka. (Bánlaky könyvében a nyomda számára újra rajzoltat másolat kontrasztosabb, kevésbé „maszatos”)



Dárda, nagyított részlet Savonarola metszetéről.



Esterházy rajza Dárda palánkáról.

Esterházy rajza gazdagabb a részletekben, ami természetes: Savonarola rajza a teljes hídról 18x13 cm, amelyen Dárda kisebb, mint 1 cm; Esterházy rajzán Dárda körülbelül tízszer nagyobb.

A mérleg: Esterházy öt képet készített az 1664. januári-februári hadjáratról.

Berzence és **Dárda** esetében a hasonlóság jó, **Segesd** rajzánál látszólag katasztrofális. Azért csak látszólag, mert Segesd ókori római táborra épült, és Esterházy rajzán jól felismerhető a római táborok szigorúan négyzetes kialakítása és szerkezete. **Barcs** palánkáról nem készült rajz a bécsi hadvezetésnek, de volt régészeti feltárás. Mivel a „barcsi török sáncot” átépítették, kérdéses és kétséges, hogy a régészek által feltárt részletek összehasonlíthatók Esterházy rajzával. Továbbá azt sem tudjuk, hogy Esterházy magát a várat látta, vagy a felgyújtott vár romjait. [A húszezres sereg elnyúlva, több seregtestben haladt, nem egy időben érkeztek ugyanoda.]

Az öt esetből két „IGEN”, két „BIZONYTALAN” – ettől még Turbék ábrája lehet jó, lehet hamis. Vissza kell menni a szöveges forrásokhoz, és megpróbálni mélyebbre ásni.

II.7. Gróf Zrínyi Miklós és az 1664-es téli hadjárat háromféle ábrázolása

A költő és hadvezér Zrínyi Miklós, akit általában *Gróf Zrínyinek* neveznek, hogy a szigeti dédapjától megkülönböztessék, megosztó személyiség volt már életében, de vadászbaleseti halála után még inkább. A magyar szerzők általában magasztalják. Esterházy Pál írásában ő a *Magyar Mars*. Esterházy büszke, hogy a korkülönbség ellenére bizalmi viszony alakult ki közöttük. Egyszer ugyan megvillan írásában a későbbi sikeres diplomata: megemlíti, hogy volt Zrínyinek egy olyan döntése, amivel ő nem értett egyet. Kéry János püspök a Zrínyi család bizalmasa, ő temette Zrínyit a tragikus baleset után. Olyan könyvet⁽³²⁾ írt, amit nyugodtan mondhatunk prózába öntött latin nyelvű Zrínyi-hőskölteménynek. [Mellesleg éppen a *Mars Hungaricus*-ból tudjuk, hogy Kéry János testvére, Ferenc részt vett a téli hadjáratban: Zrínyi engedélyével Esterházyval együtt indultak Babócsa várának kikémlelésére. Kéry Jánosnak tehát közvetlen, a családból vett értesülései is voltak a hadi eseményekről.] A Berkeszi István által 1886-ban ismertetett *Névtelen Írás*⁽³³⁾ jobban ismert, mint Kéry vaskos latin nyelvű könyve. A *Névtelen* az ókor kiemelkedő hőiséhez, Nagy Sándorhoz hasonlítja Zrínyit. Szerinte a katonák ki akarták ásni a szultán maradványait, de Zrínyi azt megtiltotta: *Nem holtak ellen vagyon hadakozásunk...* Szép barokk történet, kár, hogy senki nem erősítette meg; és a január 27-i események részletes leírása miatt sem hihető.

Velük szemben a bécsi udvar által sugallt ellenpropaganda igyekezett kisebbiteni Zrínyi nagyságát. A korszak „hivatalos történetírása” néha nagyon durván próbálta torzítani a magyarok között és Európában kialakult Zrínyi-képet. Az *Irenico Polemographiae...*-ben a túlbuzgóság karikatúra élességével rajzolódik ki. Az *Irenico...* olyanformán igyekszik fokozni Wolfgang Hohenlohe nagyságát, hogy úgy állítja szembe Zrínyivel, mint később a romantikus regényekben lett szokás pozitív hősokeket negatív párral kontúrozni. A makulátlan jellemű, vitéz Hohenlohe-nak nem csak a törököket kellett legyőzni, hanem ráadásul Zrínyi önző, kicsinyes ármánykodását, mi több, gyanús „török üzleteit”. Az író módszere a jól értesültséget mutató, de ellenőrizhetetlen részletek beszúrása. Például megjegyzi, hogy miközben Zrínyi magyar és horvát lovassága Pécsről vonult Eszékre, Siklós vára alatt éjszakáztak. Este török küldöttség jött a várból a magyar táborba. A leírásban eddig nincs rendkívüli; a siklói törököket okkal érdekelte, hogy mire számíthatnak reggel: ostromra, egyességre, esetleg a magyarok tovább vonulására. Ezután jön a szövegben Zrínyi leplezett hátba szúrása: *a megbeszélésen csak Zrínyi és Kis Farkas vett részt, senki sem tudhatja, hogy miről tárgyalt a törökökkel!* [Lám, régi szokás a karaktergyilkolás!]

[Kis Farkas nevét a német és olasz források változatos, de azonosítható átírásban hagyták ránk. Kéry János latin nyelvű könyvében „Kissium Lupum (Kis Farkas Hungaris)” tárgyeset formában írta (Új-Zrínyivárnál megölték Kis Farkast), és az egyértelműség kedvéért zárójelben magyarul is feltüntette. Kis a termete miatt kapott vezetéknév, Farkas alighanem a katonától kapott ragadvány-név. Keresztnévről nem beszélhetünk, mert töröknek született. Nem tudjuk, hogy mikor, miért állt át. Mivel ismerte a török harcmódot, jól tudta az ellenszerét is. Zrínyinek sikeres kapitánya, bizalmi embere lett. A hadjárat leírásában többször felbukkan, mert anyanyelve miatt minden esetben ő tolmácsolt a tárgyalásokon.]

Az „olimposzi istenekhez mérhető hős” és a „törökkel cimboráló pokolfajzat” ábrázolása között féltőn vannak az eseményeket röviden összefoglaló haditudósítások⁽³⁶⁾ és röplapok, amelyek tárgyilagosságra törekedtek. [Tekintsünk el attól, hogy a messzi német, esetleg holland városokból jött újságíróknak a Sziget, Szeged, Segesd helynevek megkülönböztetése néha kibogozhatatlan nyelvi rejtvényt jelentett, pláne, ha latinosították őket.] Valamint készültek olasz nyelvű, velencei érdeklődést, rálátást, és több objektivitásra törekvést tükröző írások⁽³⁷⁾. Sőt, található említés spanyol nyelvű krónikában is.

Turbék témájával a tudósítások alig foglalkoznak, ezáltal közvetve jelezzik a hely jelentéktelenségét a hadjárat egészében. A német összefoglalók szinte szó szerint azonosak (miként a mai hírügynökségek is átveszik egymás anyagát). Rövid mondanivalójuk négy fő eleme:

- (1) a kis erőd Szulejmán szultán emlékére épült, a halálának helyén,
- (2) *három épületből állt, melyek közül egyik a síremlék, másik a kolostor,*
- (3) a kis erőd üresen állt, a magyarok (egyes szövegváltozatokban: hajdúk) hatoltak be,
- (4) vigyázatlanul, túl hamar felgyújtották, és *nagyon gyorsan porig égett.*

Az olaszok kiegészítik a képet, hogy Kis Farkas, Zrínyi kapitánya [*Capitan Kisforgatz*] gyújtotta fel, a bán parancsára. [... *e l'altro luogo senz' abitanti gl' incendiarono per comando del Bano*].

Nem véletlenül emeltem ki a szövegben a HÁROM ÉPÜLETET, közöttük a turbét és tekkét.

Esterházy Turbék-rajza egybevág a szöveges leírásokkal, sőt kiegészíti azzal, hogy megnevezi a harmadik épületet: a szigeti várból kirendelt katonák szállása. De nincs szó kis városról (*oppidum*), két mahalle méretű kaszabáról.

II.8. Egy 17. századi villámháború első hete, Új-Zrinyivártól Pécsig

Bőségesen akad kérdés Turbék elpusztításának témájában. Zrínyi vajon személyesen vezette az akciót – amit egyedül Berkeszi Névtelenje állít – vagy ott sem volt? Esterházy rajzot készített Turbékról, de egyetlen egyszer sem írta, hogy ott járt volna! Turbék elpusztítása nála személytelen, nyelvtanilag általános alany, a latinban szenvedő ragozás: „*sepultura Solimani marmorea disiecta est = Szulejmán márvány síremléke széthányatott*”. A jobb megértés érdekében elővettem Zrínyi prózai munkái közül a *Tábori Kis Tractá-t* és a *Vitéz Hadnagy-ot*, hogy legalább részben értsem: miként működött egy hadsereg a 17. században. A két írás nem hadtudományi értekezés. A *Tábori Kis Tracta* gyakorlati útmutató, hogy miből mennyi kell. A *Vitéz Hadnagy* pedig töprengések gyűjteménye, elsősorban Tacitus *Annales-*iből vett idézetek, római hadjáratok tapasztalatai felett.

A hadjáratok leírása többnyire a „krónikások számháborújával” kezdődik. Esterházy szerint a keresztény csapatok összlétszáma huszonhatezer fő, amelyek megoszlása: Rajnai Szövetség tízezer, császári és bajor: háromezer, „Magyarok” (Batthyány, Esterházy és Nádasdy csapatok): nyolcezer, Zrínyi katonái és a horvátok: ötezer. Perjés Géza⁽³⁸⁾ kevesebbnek, 23 000-re becsülte a valós létszámot. A többször felhasznált *Irenico...* részletesen, vezető tisztekre és egységekre bontva írja le a sereget. Nála 18 000 a végösszeg, ami csúnya trükkel jön össze: Zrínyi 5 000-ét 500-ra csökkentette. [Nem sajtóhiba, hanem csalás. Ha visszacsináljuk, akkor kb. 23 000-et kapunk, akárcsak Perjés Géza.] A számadat érdekessége az, hogy Zrínyi *Tábori Kis Tractá-*ja szerint a dunántúli viszonyok között optimális méretű sereg létszáma 24 000 fő, 18 000 gyalogos, és 6 000 lovas megosztásban. Tehát azt mondhatjuk, hogy az *1664-es téli hadjáratra induló szövetséges sereg, létszámát tekintve, olyan volt, amit Zrínyi mindig szeretett volna*. A gyalogosok és lovasok aránya kissé eltért az általánosságban optimálistól, de jól illeszkedett az adott vállalkozáshoz, amelynek lényegi eleme volt a gyorsaság. Meglepő számunkra a lovak nagy száma. A 24 000 fős sereg mozgásához és ellátásához 18 000 ló tartozott! Az akkori útviszonyokat mai fogalmak szerint inkább nevezhetjük úttalanságnak. Emiatt egy élelmet vagy embert szállító kocsit legalább négy ló vontatott. Ágyút hat vagy nyolc ló. A sereghöz élelmiszer raktárak tartoztak, és a kocsik folyamatosan ingáztak a raktárak, sütőházak és a sereg között. Vonuláskor a gyalogság fele menetelt, másik felét kocsikon szállították, a szerepeket naponta cserélték. A történet árnyoldala hogy két vezér volt: Zrínyi és Hohenlohe. Nagyjából egyidősek, és mindkettőjük számára a hadviselés több volt, mint foglalkozás, sokkal inkább életmód. Zrínyi örökölte a török elleni folyamatos harcot. Hohenlohe pedig maga választotta a katonai életmódot. Arisztokrata származását letagadva, álneven állt közkatonának, és csak akkor fedte fel kilétét, amikor már a sikerei elismeréseként előléptették. Eltérő a két sereg: a rajnai muskétások és a magyar hajdúk fegyelmeztségét nem kell taglalni. Eltérő a vezérek tapasztalata: Zrínyié a török hadszíntérről, Hohenlohe-nak a francia-németről. Zrínyi ugyan előre látta, hogy a helyzet konfliktust gerjeszt: *nem ragyoghat két nap egy égen* – írta a *Vitéz Hadnagyban* – de nem volt képes megakadályozni. Az első héten (amelyet részletesen vizsgálunk) az ellentétek alig mutatkoztak meg. Akkor még volt egy sajátos kiegyenlítettség. Zrínyi tekintélyét növelte, hogy ismerte a török harcmodort és a helyszíneket. Ugyanakkor várostromra Hohenlohe gyalogsága volt alkalmas, az fogott hozzá, és valójában a német muskétások hozták a sikereket, egészen Pécs ostromáig.

Az események időrendje napi bontásban:

- Január 19. Hohenlohe serege elindul Pettau-ból (ma Ptuj, Szlovénia)
- Január 20. elvonulnak Csáktornya mellett, de nem állnak meg, mert Zrínyi már előrement,
- Január 21. estére Új-Zrinyivárhoz érnek (a mai Örtilos közelében volt); **3 nap, 89 km**
Zrínyi horvát csapatai és a magyar gyalogság korábban oda érkezett.
- Január 22. az egyesült sereg elindul, és estig **Berzencére ér** **1 nap, 28 km**
a magyar lovasság ugyanazon a napon Kis-Komáromból (ma Zalakomár) indul,
és estig Berzencére ér **1 nap, 48 km**
Hohenlohe felderítőket küldött előre, de nem volt elégedett a jelentésükkel.
- Január 23. reggel Hohenlohe maga kémleli ki a várat, és dönt az ostrom módjáról:
a várarak jegét a törökök előző nap feltörték, de újra összefagyott, rőzsét terítenek rá,
és levonulnak a muskétások. Délután a törökök kérik, hogy hívják oda Kis Farkast, mert rajta keresztül tudnak megegyezni a kapitulációról. A törökök elvonulásakor zendülés tör ki a hajdúk közt: a tatárookra támadnak, és egy „magyar cigány” karddal vág magához Zrínyihez, de Hohenlohe testőrei időben lelövik a merénylőt.

- Január 24. reggel táborbontás, délután **Babócsára** érnek. **1 nap, 29 km**
- Január 25. készülődés az ostromra, azonban amikor a törökök meglátják a sereg nagyságát, felajánlják a vár átadását szabad elvonulás fejében, a tatárokat a várba zárják, akik éjszaka megszöknek a befagyott vizesárok jégén át, az *Irenico*... leírása szerint kialakult az első nézeteltérés Hohenlohe és Zrínyi között.

Az Irenico Polemographiae... és a Zum Zweytenmale Contunirte Historische Chronica^(36.3) szerint Babócsa ostromát a német gyalogság kezdte előkészíteni, és a törökök délután egyességet kértek, akárcsak Berzencén. Hohenlohe oda kérette Zrínyit és Kis Farkast, de a megbeszélések hamar elakadtak. Zrínyi ugyanis felismerte a török parancsnokot, hogy korábban Kanizsa várában volt tiszt, és kegyetlenül bánt a keresztyénekkal. Emiatt nem akarta elengedni, viszont a törökök sem akartak a parancsnokuk mögül kihátrálni. Hohenlohe azzal zárta le a vitát, hogy ilyenféle „privát szenvedélyek” [a német eredetiben: Passion] nem veszélyeztethetik az előnyomulás sebességét. Erre az évrre Zrínyi engedett. Az egyesség estére jött létre, az elvonulás másnap reggelre maradt. Amikor a törökök felsorakoztak, indulás előtt a török parancsnok még meghívta egy kávéra a keresztyén tiszteket... [A német tudósító számára a gesztusnak volt hírértéke, a török parancsnok így mutatta ki háláját – Hohenlohe iránt.]

- Január 26. reggel indulás **Barcsra**, üresen találják, kirabolják, felgyújtják, **fél nap, 15 km**
tovább mennek és Istvádban éjszakáznak. **fél nap, 16 km**

- Január 27. elhaladás **Sziget mellett** – *Pass bey Sigeth*
az áthaladás útvonala az Újvárostól délre, kívül volt az ágyúk lőtávolán,
azokon az alacsony dombokon, ahol majd az 1688-as blokád 'R' sánca épül.

A sereg kettéválik:

Zrínyi a horvát és magyar lovassággal előre megy **Pellérdig** **1 nap, 48 km**
feladatuk megtisztítani és biztonságossá tenni az utat a gyalogság előtt;
az elővédet a Batthyány-huszárok adják, Batthyány Kristóf vezetésével.
Adódik rendkívüli esemény, ami igazolja a taktikát: tatárok törnek ki Sziget városából.
Zrínyi lovassainak kiegészítő feladata: Turbék felégetése (Kis Farkas kapitány).

Hohenlohe a gyalogsággal **Szentlőrincig** jut **1 nap, 31 km**
Sziget mellett a német lovasság, mint élő kerítés, fedezi a gyalogság áthaladását,
alkalmi párviadalok német és szigeti török lovasok között.

- Január 28. a magyar és horvát lovasság bekeríti Pécszet **kevesebb mint fél nap, 10-15 km**
aznap sűrű köd van, ami segíti, hogy a lovasság észrevétlenül zárja körbe Pécszet.
Viszont a ködben a gyalogság eltéved Szentlőrinc és Pécs között, emiatt késik,
a gyalogság és a kocsik megérkeznek Pécshez. **több mint fél nap, 16 km.**

A hadjáratot nem követjük tovább, mert számunkra Turbék sorsának beteljesedéséig volt fontos.

A soknemzetiségű szövetséges hadsereg rendkívüli teljesítményt nyújtott. A gyalogság átlagosan napi 30 kilométert haladt, rövid nappalokon, rendkívüli hidegben, befagyott mocsarak közt. Egy katonának legalább 20 kg súlyt kellett cipelni a 30 km-es úton, naponta. A lovasság napi 45-50 km-t tudott megtenni, amikor a gyalogságtól függetlenül mozgott. Az egyesült szövetséges sereg folyamatos mozgásban volt hét napig, amihez Hohenlohe serege esetében hozzájön még három nap. A több irányból érkező magyar gyalogságnak több mint három nap, mert meg kellett kerülnie a hódoltsági területet. Egyetlen napra szakították meg a vonulást, viszont aznap „lazításként” megostromolták Babócsa várát. Ha lelkiismeretesen végig követtük a napokat, kirajzolódik az emberi teherbírás határáig túlfeszített tempó. [Ki kellett hirdetni: egyéni lemaradás dezertálást jelent, és azonnali halálbüntetést!] A feszített tempón túl, Zrínyi felelt a Sziget melletti elhaladás biztonságáért, és az út nem volt mentes megjósolhatatlan eseménytől, lásd a tatárok kitörését. Mint az út átjárhatóságáért felelős parancsnok, nem hagyhatta ott a sereget, hogy „egy régi családi perpatvart lerendezzen”. [Pláne, a Babócsánál lezajlott konfliktus után!] A fiatal Esterházy tábornoki rangban is Zrínyitől függött. Ha a viszony olyan volt kettőjük között, mint azt Esterházy szerényen és visszafogottan, de határozottan érzékeltette, akkor Zrínyi leginkább maga mellett tudta biztonságban a tapasztalatlan ifjút. Nem küldte, sőt, inkább nem engedte volna olyan távoli térbe, amire ő maga nem lát rá. Végül, tulajdonképpen nem volt semmi szükség rá, hogy akár Zrínyi, akár Esterházy belekeveredjen a turbéki epizódba. Kis Farkas kipróbált kapitány volt. Ha Zrínyi őt küldte, akkor biztos lehetett abban, hogy a parancs teljesítése nélkül nem tér vissza, inkább meghal.

II.10. EGY SZEMLÉLTETŐ BETOLDÁS: FÖLDBŐL-FÁBÓL ÉPÜLT TIPIKUS ERŐDÍTMÉNY JELLEMZŐI⁽⁴⁰⁾

A 17. század végére az európai erődépítkezés lényegesen eltért a török palánképítéstől. Azt, hogy milyen lehetett Turbék palánkjának szerkezete, nem tudjuk az *Ars Militaris* segítségével rekonstruálni. Ezért egy távoli – szintén nyom nélkül eltűnt – magyar várról, Nagykállóról készített képek segítségével próbálom érzékeltetni. Kálló ugyan kétszer nagyobb volt Turbékénál, de egyidős vele, a rajz 1665-ben készült. Mint földből és fából készült erődítmény, építészetileg hasonló szerkezetű. Különleges szerencse, hogy Kálló rajza szokatlanul részletes.



Kálló vára 1665, színezett változat; aukciós hirdetésből letöltött kép.



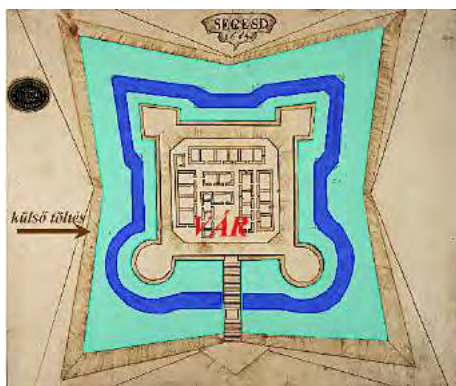
Nagyított részletek.

A baloldali képen figyeljünk fel a földhányásokból kimeredő karók folyamatos sorára, a jobboldalin a kerítésekre! A rengeteg fa évekig száradt a levegőn, tűző napon. Érthető, ha „gyorsan porig égett” mikor felgyújtották.



Az árok nagyított metszete. A lábban megadott skála alá méter osztását is rajzoltam. [A földművek méretének becslésénél nem követünk el hibát, ha a sokféle lábat egyformán 30 cm-re kerekítjük.] **Az árok nagyon széles**, aminek célja a terület elmocsarasítása volt. A 36 méter széles agyagos sár hatékonyabb akadály a támadás lefékezésére, mint az 5 méter széles árok, ami áthidalható.

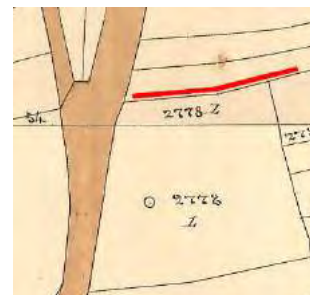
Turbékon a töltés és az árok mérete hozzávetőleg fele lehetett a fenti ábráról leolvashatónak.



Esterházy Segesd váráról készített vázlatán színezéssel hangsúlyoztam a kettős árkot.



A Török-temető régebbi kataszteri térképen.



A Török-temető újabb kataszteri térképen.

Segesd és Kálló várát konkáv nyolcszög alakú vizesárok veszi körül, amely széles, közepén mély, kétoldalt sekély. A *Török-temető* sokkal későbbi kataszteri ábráin szintén látszik a konkáv kialakítású oldal részlete.

II.11. A REKONSTRUKCIÓ KÍSÉRLETE, *ESERHÁZY PÁL RAJZÁRA FIGYELVE*

A modell lassan fejlődött, sok próbálkozás volt. A kiinduló leltár nagyjából az alábbiakat tartalmazza:

- (1) Van egy rajz 1664-1665-ből (Esterházy), egy másik 1689-ből (Anguissola), egy szöveg 1720 tájáról (Conscriptio...), ebből kettő közvetlenül, egy közvetve tudósít Szulejmán erődjéről.
- (2) A fenti három forrás egybevetésével megalapozott feltételezés, hogy az erőd, akárcsak a sírkert, a Török-temető területén belül volt.
- (3) A Török-temetőn belül volt egy halom, azon állhatott a türbe 1688-ig.
- (4) A radar által kimutatott, mintegy háromnegyed körív az erőd egyik rondellájának nyoma.
- (5) A déli oldalon 1994-ig megmaradt töltésszakasz két bástya közötti kötőgát maradványa.
- (6) Van egy súlyos probléma: szögletes bástyáknak egyáltalán nem található nyoma!!!

Van három rögzített elemünk: (a) egy sánc- vagy töltésdarab, (b) a türbe feltételezett helye a halmon, (c) egy rondella. Meglehetősen nagy bajban vagyunk, mert a szögletes bástyáknak semmi nyoma nincs. Eltérő rekonstrukciókhoz jutunk aszerint, hogy a rondella vagy a töltés helyéhez igazodunk.



Narancssárga a feltöltött rész határa. Kis fehér kereszt a képek szoros illesztését lehetővé tevő háromszögletes pont.



A Türkengrab 1889-es ábrája. A délen jelzett töltést/sáncot 1994-ben, a Barátság Park építésekor planírozták/dózerolták el.



A halom oldalát vonalak jelzik. A platón látható foltba sokféle szögben illeszthető a türbe alaprajza.

Három példa ráerőszakolt megoldásra,

amelyben ragaszkodunk az Esterházy-rajz főbb szerkezeti elemeihez és arányaihoz, amelyben a déli kötőgátat vettem figyelembe, és a radarral talált körívet nem.



Kisebb folthoz kisebb erőd.



Nagyobb folthoz nagyobb erőd.



Vizesárokkal kiegészítve.

Röviden összegezve:

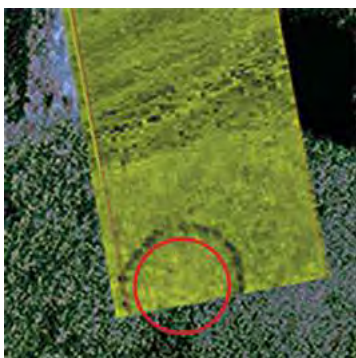
- (1) a kisebb folthoz igazított rekonstrukcióban nem lehet elhelyezni a derviskolostor és az őrőség épületét;
- (2) a nagyobb folthoz tartozóban a területi adottságnak megfelelően kell átrendezni az elhelyezést;
- (3) a vizesárok körbevette az erődöt (annak pontos alakjától függetlenül).

Két következtetés:

- (1) Turbék erődje nem ott volt, és elkövettem valami téves összekapcsolást;
- (2) ott volt, de más alakban – ezt még érdemes körbejárni [ha már ennyit kínlódtam].

II.12. A REKONSTRUKCIÓ KÍSÉRLETE, **ESERHÁZY PÁL RAJZÁT ELFELEDVE!**

Idős olvasók emlékezhetnek rá, hogy a '60-as években felbukkant a hazai könyvpiacra egy történelmi fikció: *Ha Bach naplót írt volna*. Sikeres könyv lett, divatirányzatot indított el. Annyira, hogy igényes kritikusok bevezették a „habach-irodalom” (nem kifejezetten elismerő) kifejezést. A modellezés szelíd változatánál igyekeztem úgy dolgozni, mint „*Ha Esterházy nem írt volna Mars Hungaricust*”. [Latin: *sicut delineatio TurBegi non daretur.*] Eltekintettem a szögletes sarkoktól. Ragaszkodtam ahhoz, hogy a halom tetején épület állt, de az alakjára nem tettem előzetes megköttést. A kiindulás a rondella, valamint a keleti és a déli sáncdarab *együttes figyelembevétele* volt. Új feltételként toldottam be, hogy összefüggésnek kellett lenni a felgyújtott erőd és a pótlására épített sírkert kialakítása között. Próbáltam szétválasztani az indikációkat, visszafelé haladva az időben: elsőként kivonni a Török-temetőt. Ez a feladat a légifényképekkel egyértelműen megoldható, a fotókon látható háromszögletesi pont biztosítja, hogy azok illesztésében az eltérés kisebb legyen 1 méternél. Az erőd alakja távolról sem egyértelmű, ott több modellt kellett kipróbálnom. Kisebbs nehézség a vonalas szerkezetek kiszűrése a fotókon. Nagyobb probléma a szerkezetek értelmezése: geofizikusként nincs semmi ismeretem a 16. századi török palánkákat építéséről, nem tudtam/tudom, hogy mit lehet/kell látnom a képeken.



Első lépés: a modell sarokköve a radar-kép és értelmezése: rondella.



A kör alakú rajzolat felismerhető 2005 körül készült légi-fotón is.



Lila és sárga a temető határa kataszteri térképről, kék az árok, vonalkázás a halom.



Vastag piros vonal a palánk-erőd. Benne a halmon 9x11 méteres négyszög, a türbe nyoma. Kis kék kör a kút. Esterházy rajzáról átvettem a kolostort és a hosszú épületet. Ez az elrendezés az életvitel és védelem szempontjából optimális. Lila a temető határa. A teljesség kedvéért adtam hozzá tájolást és léptéket.



A Park légiképe fölé másolva.



Semmi kétség, hogy Szulejmán szigetvári erődjének rekonstruált alaprajza a barcsi erőd rajzának tükörképe, a Dráva helyett mocsárral. Nos, végül **Esterházy mégsem felejtető!**

II. 13. VAJON HOGYAN ÉRTELMEZHETŐ, AMI HIHETETLEN?

A fizikus és geofizikus hallgatót az első laboratóriumi mérőgyakorlattól kezdve arra idomítják, hogy „Ne hidd el, amit látsz, amíg logikus gondolkodással nem igazoltad, hogy láthatod! Azt a szót, hogy evidens, tartogasd a filozófia szemináriumra!” [Fizikus szakon a filozófia a durva sértések egyike.] A mérőeszközök az érzékszerveink kiegészítői, és ahogyan van érzékszervi tévedés, úgy van a mérésben rendszeres és véletlen hiba. Azonban a barcsi palánka tükörképének megpillantása úgy, mint Turbék palánka – hát, az első laborgyakorlatot követő ötvenöt év tapasztalata után is enyhén sokkoló volt.

Turbék és Barcs palánkjának hasonlatosságát tekintve, a „rendszerben gyökerező hiba” lényege, hogy mindkettőt törökök építették, nagyjából azonos méretben, valamikor 1566-1574 között. Erődépítészet témában tanulságos olvasmány a horvát *Andrej Žmegač: Bastioni...* című könyve⁽⁴¹⁾, és amit a horvát terület török erődjeiről ír, egyáltalán nem hízelgő:

...nyilvánvaló, hogy a nyugati standardok szerint, az erődépítészetüket több mint szerénynek tekintették. Erről azonosan vélekedet Montecuccoli és Marsigli is, akik erről közvetlenül is meggyőződhetek. Tény az, hogy a törökök csak a fenntartásáról gondoskodtak az elfoglalt váraknak. Még, ha építettek is újat, ott is végletesen egyszerű megoldásokat alkalmaztak. Általánosságban, török módiként történő építkezésnek tudták be a palánknak nevezett erődítéseket, melyeknek két változata volt: vagy egyszerű palánksort alkalmaztak földhányással a gerendázat mögött, vagy párhuzamosan gerendasorokat vertek le, melyek között földdel tömedékelték.

... Amikor bástyás építészeiről esik szó, elmondható, hogy a törökök annak elveit nem vették át, így nem is fejleszthették tovább... Megítélésünk szerint, a törökök sokszögalaprajzú tornyai az építészetük egyik jellegzetessége. Hogy ezzel valójában az ötszögletű bástyákat kísérelték-e meg utánozni, az nem bizonyítható...

A „véletlen hiba” elsődleges forrása Esterházy Pál zaklatott ifjúkora. Ne marasztaljuk el, mert neki túlzottan eseménydús időszak volt 1663-1664. Köprülü Ahmed nagyvezér (a törökök szóhasználatában Fazil Ahmed pasa) 1663-ban ostrom alá vette Érsekújvárt. A császári és királyi csapatok gyülekeztek, de nem siettek a város felmentésére, Fazil Ahmed elfoglalta. Ezzel nemcsak a dunántúli erőegyensúlyt borította fel, hanem a harcterek közvetlenül az Esterházy-birtokokkal érintkeztek. A fiatal Esterházy Pál először 1663 őszén keveredett bele a háborúba, amikor Zrínyi vezetésével szétverték néhány elvonuló török utóvédet. Nagyon hamar következett az 1664-es téli hadjárat, ahova elment január elején, és hazament február végén. Alig ért haza, meghalt két gyereke a hatból. Nem sokat pihent otthon.

Áprilisban már gyülekeztek Kanizsa ostromára. Azonban a török védők kitartottak addig, míg ismételten megérkezett Fazil Ahmed pasa, és felmentette Kanizsát. Zrínyi, a magyarok és a császáriak Új-Zrínyi-várhoz vonultak vissza. A pasa követte őket, a nyár elején elfoglalta a várat, majd elindult Sopron irányába. A törökök behatoltak a Batthyány és Esterházy birtokokra. Montecuccoli főparancsnok Batthyány Ádámmal és Esterházy Pálra bízta, hogy a Rába vonalánál próbálják meg feltartóztatni a nagyvezért. Ami Körmendnél sikerült nekik. Ezután fordultak a szentgotthárdi átkelő felé, ahol bekövetkezett az ütközet. A törökök elvesztett csatáját nagyon gyorsan követte a nagyvezér által megnyert vasvári béke. A háború ugyan véget ért, de kezdődött a béke következményeinek a feldolgozása: találkozások Bécsben és Pozsonyban, helyzetelemzések; Esterházy még nem mehetett haza. Ne feledjük: hiába ő az ország egyik legnagyobb birtokosa, a maga 29 évével még csak tanuló a találkozásokon. Novemberben meghalt Zrínyi Miklós vadászbalesetben. Miután Zrínyi nem tudott visszaszólani, nagy fordulatszámmal kapcsolt a bécsi udvar Zrínyi-ellenes propagandája. Esterházy pedig ifjúi hevülettel elhatározta, hogy „megírja az igazságot” Zrínyi védelmében. Ebből a szándékból született a *Mars Hungaricus* ötszáz oldalas kézírata, és az annak illusztrálására szánt rajzok. Becslésem szerint a munkára ráment az 1665-ös év, vagy akár több idő. Kimutatható, hogy a kézírathoz német és latin nyelvű kiadványokat is felhasználott. Azok mindegyike szó szerint ugyanazt sulykolta: *az erődben három épület volt, egyik a mauzóleum, másik a kolostor.* Esterházy megrajzolta őket. Semmi kockázata nem volt, hogy kiderüljön, ha tévedett, mert az erőd porig égett, és a hamvai a Török Birodalomban maradtak.

A *Mars Hungaricus* szövegében bőven találunk pontatlanságokat, sőt, durva hibákat amelyek önmagukban elég alapot adnának arra, hogy Esterházy tudósítását kritikusan olvassuk. A téli hadjárat első hetének napokra lebontott krónikájából az körvonalazódik, hogy Esterházy nem láthatta Turbékot. A kettő együtt, már bizalmatlanság a négyzetben. Ha azt nézzük, hogy Esterházy min ment keresztül, és mi gázolt át rajta 1663 kora ősztől 1664 késő ősziig, akkor gyanítható, hogy mire a *Mars Hungaricus* írásához fogott, összekeverte a harctéri vázlatait. Turbék és Barcs rajzának felcserélése, mellesleg, magyarázatot adna arra is, hogy miért tér el a barcsi régészeti feltárás és a rajz. Sajnos, okkal-joggal kérdezhetjük, hogy Esterházy rajzait vajon ugyanarra a képzeletbeli polcra kell tennünk, ahol már az Evlija Cselebi által kitalált/kitalált aranyedényt is tárolják?

Érdeemes élnünk a digitális technikával, és közelebről megnéznünk az összehasonlítást.



A légifotók és a szerencsésen megválasztott talajradar-mérés alapján rekonstruált Turbék-palánka Barcs rajzára másolva.

Esterházy rajzát két figyelemfelhívó aprósággal módosítottam: a Dráva folyásirányát jelölő nyilat kék kerettel, a mecset körvonalát élénkzölddel tettem feltűnővé.

A rekonstruált alaprajzot tükröztem, felcseréltem a hosszú és a rövid oldalt, a hosszú oldalon hagyva a bejáratot.

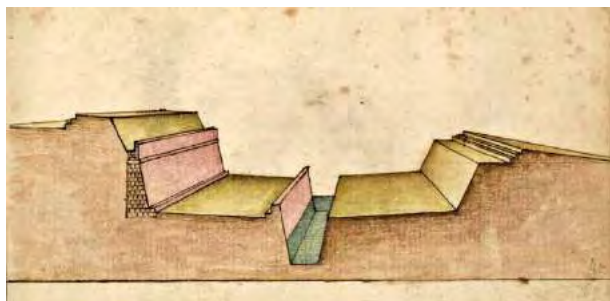
A hasonlóság evidens – akkor is, ha az evidens szót számúzték a fizikushallgatók szótárából.

Néhány kommentár az ábrához.

Barcs kis helyőrségének mecsetje összemérhető Szulejmán türbéjével. Nincs ebben semmi meglepő, hiszen a szultáni türbe egyik feladata, hogy a méretével lenyűgözze a zárandokot, ezért „XXL” kivitelben készült. Tartozunk annyival Esterházyinak, hogy elismerjük: a barcsi alaprajznak van nagyon reális részlete, ilyen az épületek elhelyezése. Montecuccoli azt írta: *A törökök erősségei, nincsenek olyan jól elhelyezve, mint a mieink. Az erődítések semmi új arculatot sem mutatnak, nincsenek egyenes oldalszárnyú bástyáik, a jobbra fából készült házaik pedig a nyitott váraljába tömörülnek, melyek teljesen a várfalakig nyúlnak.* Tegyük hozzá: a jobbra fából készült házak, faszindelyfedéssel, jól éghettek. Montecuccolinak a másik megállapítása pedig, hogy *nincsenek egyenes oldalszárnyú bástyáik*, engem igazol abban, hogy olyan bástyának semmi nyomát nem találtam a légifotókon.

[A Montecuccoli-idézetet Žmegač könyvéből vettem át.]

II.14. A VIZESÁROKRÓL



Az *Art Militaris* több változatot ajánl az erődítményeket körülvevő vizesárok kialakítására. Ha visszalapozunk, hasonló profilt látunk Kálló vára körül. A különbség nem a formában, hanem az építőanyagban van: Európában kő- vagy téglafalazat, magyar földön facölöp és karó.

Az erődítménytől távoli parton földhányás, töltés húzódik, amelynek célja az árok műszaki védelme.

A Barátság Park északi oldalán a szántóföldön megfigyelhető az egykori vizesárok nyoma a növények kelése előtt. A mintegy 40 cm mély, nagyon lapos V alak jól követhető az elsimított talajon.

A keleti oldalon látható volt az árok műszaki védelmére felhúzott külső töltés a Park 2016-os átépítéséig; akkor elegyengették a terepet.

A beágyazott radarkép közepén látható sáv tekinthető a széles védőárok közepén húzódó vizes bevágás (valódi árok) indikációjának. A folytatás megjelenik a légifotón a radarképen túl.

A déli oldalon fenntartott csapadékvíz elvezető árokról feltételezem, hogy az egykori széles védőmű közép-árkára osztották ki ezt az új feladatot.



II.15. NÉGYSZÖGLETŰ TÜRBE?

Szulejmán szultán Szigetvár melletti erődjének légiképekre alapozott rekonstrukcióját tekintve a négyszögletű türbe – gasztronómiai hasonlattal – nem a hab a tortán, hanem sokkal inkább a „feketeleves”. Esterházy Turbék-rajzán még a türbe sem stimmel!

A Magyarországon megmaradt két türbe [Gül Baba türbéje Budán, Idrisz Babáé Pécsett] nyolcszögletű. Ugyancsak nyolcszögletű Szulejmán szultánnak és a szeretett feleségének, Hüremnek a türbéje Isztambulban, tovább számos leszármazottjuk sírépülete. Találunk-e négyzetes vagy téglalap alakú türbékét? A válasz: igen, nagy bőségben. Az Oszmán-ház temetkezési helye⁽⁴²⁾ Bursa volt, amíg Bizáncot el nem foglalták. Bursában feltűnően sok a négyszögletű türbe. Az úgynevezett emlék-türbék, amelyekben nem temettek el testet, többnyire négyzet alapúak, és nincsenek körbefalazva, hanem tetővel védve – mint Szulejmán szultán jelenlegi emlék-türbéje a szigetvári Török Magyar Barátság Parkban.

Bár nagy szorgalommal igyekeztem [mint Leandro Anguissola császári százados, mikor Nagy-Sziget térképét készítette], hogy a lehető legjobban határozzam meg a türbe nyomát, de a szerencse nem játszott a kezemre, az eredmény csak méter pontosságú: *9x11 m, esetleg 10x12 m*. A befoglaló téglalap felbontható egy négyzetes belső térre, aminek a középpontjában van egy kis téglalap, és egy keskeny külső előtérre. Azonban a felbontás nagyon kétséges. Mert igaz ugyan a szigetváriak büszke állítása, hogy *a Török-temetőt mindig tiszteletben tartották, és soha nem parcellázták, nem törték fel!* [Előbb a plébánia, később a mezőváros osztatlan birtoka volt.] De bérbe adták kaszálónak, és mint ilyet, valahogyan meg kellett osztani. Megítélésem szerint a barázda, ami elválasztott két kaszálási bérletet, éppen ott húzódott, ahol a befoglaló téglalapot négyzetes belső térre és keskeny előtérre bonthatnánk. A halom már 1993 óta nincs, megásni nem lehet. Az elképzelhető, hogy a képfeldolgozás professzionális eszközeivel a kérdés megválaszolható. [A felszereltségem ehhez kevés volt – magyar kutató jól tudja, hogy a tudomány művelésében van olyan határ, amin túl szorgalom (vagy tehetség) nem ellensúlyozhatja a szegénységet.]

Nem merülünk bele a türbék összehasonlításának tengerébe, néhány internetről begyűjthető képet és adatot toldok be; ha vannak méretek, azokat méterre kerekítve. Gül Baba budai türbéjéről van felmérési rajz, belső mérete 6 m; 1 m-es falakkal számolva, a külső méret 8 m. A PTE kutatócsapata kiásott a Turbék-dombon két, a légifotókból kiszűrt ábrához nagyon hasonló, téglalap formájú alapot: osztatlan négyzet belső tér, keskeny és megosztott előtérrel. Az egyiket Szulejmán türbéjének minősítették. A szűkszavú ismertetés szerint hossza 7 m – valószínűleg külső méret. Az általam talált 9x11 vagy 10x12 m-es külső méretű nyom feltűnően nagyobb. Találunk pontosan 10x12 m-es türbét Bursában: I. Bajazid (Yıldırım Beyazıt) szultánét, négyzetes belső térrel és nyitott előtérrel. Ugyancsak négyzetes I. Murád szultán rigómezei (koszovói) emlék-türbéje, 10x10 m külső mérettel. Mindkettő szultáné, és mindkettő méretben „rendesen ráver” a PTE által Nagy Szulejmán szultánnak tulajdonított 7 méteres kis türbére.



I. Bajazid türbéje, Bursa.



I. Murád türbéje, Pristina.



I. Murád türbéje műholdról.

I. Murád emlék-türbéje távol van a várostól. Alakja 10x10 méteres négyzet, 30x30 méteres sírkert közepén, teljes a négyzetes szimmetria. A Google Earth 2010-es felvételen új elem az L alakú épület, amelyik a 2003-as felvételen még nem látható. Számunkra az Esterházy-rajzon látható tekke (kolostor) miatt érdekes: vajon I. Murád türbéje kapott egy új, ám talán tipikus, derviskolostort 2003 után?

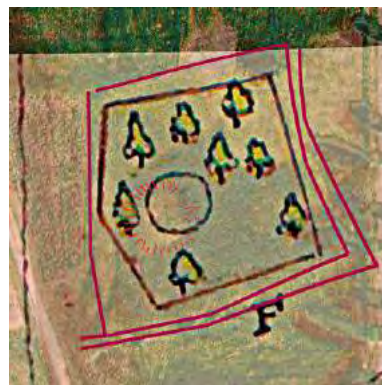
A zöld nyíl Mekka iránya. Az épületek tájolásának fontosságát eltérően ítélik meg a különböző szerzők. Ezért megvizsgáltam több épület tengelyének Mekka irányával bezárt szögét. [Összejönne belőle önálló tanulmány.] Az ottomán kor technikájával $\pm 5^\circ$ hibát megengedhetőnek gondolok. Isztambulban a Süleymaniye mecset és a hozzá igazított türbék ilyen határon belül jól tájoltak. A szigetvári és pécsi dzsámik tengelye 1° -on belül egybeesik Mekka irányával, ami kiemelkedő pontosság. Ezzel szemben a vizsgált türbék esetében nekem nem körvonalazódott egységes rendszer; sőt, semmiféle rendszer.

II.16. MEKKORA LEHETETT A SÍRKERT?

Anguissola Vázlatának vizsgálatát avval zártam, hogy az F-el jelzett sírkert a Török-temető területére esett. Mérete nem lehetett nagyobb a temetőnél. Ha kitöltötte az egészet, akkor viszont a temetőben egykor volt halom és a Vázlaton bejelölt halom nincs fedésben.

Erre lehet mondani, hogy de hát csak egy skicc! Miért várnánk mást? Azonban Anguissola rajzán éppen a részletek pontosak, és az objektumok közötti távolságok elnagyoltak.

Ha Esterházy Turbék-rajzát próbáljuk beilleszteni a temető területére, akkor Anguissola és Esterházy rajza között nem lehet sem alaki sem logikai kapcsolatot találni. Viszont rögtön megváltozik a helyzet, ha az Esterházy-rajz elvetésével készült rekonstrukciót tekintjük:



Az arányosan leképzett F sírkert úgy illik a rekonstruált palánka rajzába, mint kard a hüvelyébe! Két sarokban van minimális eltérés. Ha nem lenne, csalásra gyanakodhatna az Olvasó. A kör befoglalja a türbe négy-szögét, az út követi a vizesárkot.



A híd vonalában széles sáv látszik. A sírkert kialakításakor híd már nem kellett, a helyére, bejáratként, alacsony töltést építettek a lecsapolt vizesárrokba.

Nagy ugrásokban végig gondolva a 123 évet, a türbét az 1570-es évek első felében, talán 1574-ben emelték. A védelmére szükség volt, palánka épült köré, állandó (ott lakó) őrséggel. Az egykori zsoldjegyzék szerint tüzér is volt köztük. Az ágyú nem egy komoly támadás elhárításához kellett, hanem a durranással jelezheték a várnak: sürgős segítséget kérünk! A zsitvatoroki béke 1606-ban rögzítette a status quo-t, attól kezdve állandó őrségre nem volt szükség, elég volt a Szigetből naponta kijáró néhány katona. Az 1664 januári támadást sokszoros túlerő hajtotta végre, az egyetlen ésszerű magatartás az időben elmenekülés volt. Az augusztusban megkötött vasvári béke újra stabil életviszonyokat biztosított. A törökök talán Allah akartának minősítették, és megkönnyebbülve fogadták az egyébként is feleslegesé vált palánka felégetését. Beérték helyette egy kerttel, egészen az 1688-as blokádig/ostromzárig.

II. 17. AZ ELLOPOTT TÜRBE LEGENDÁJA, GALLO TESCH FELDERÍTETLEN AKCIÓJA

Az általam gondosan csiszolgatott modellnek van egy nyilvánvaló cáfolata, amit jobb, ha nem söprök a képzelet szőnyeg alá: *történelmi feljegyzés van* arról, hogy Szulejmán türbójét Gallo Tesch hadtápos tiszt lopta el 1692-ben! A kását sem eszik forrón, érdemes a történelmi feljegyzést is jobban átgondolni. Pláne, a *Mars Hungaricus*-szal szerzett tapasztalatok után!

Aki Nagy Szulejmán szigetvári türbéjének a sorsával foglalkozik vagy foglalkozott, ismeri az elmúlását: 1693-as vizsgálat szerint Gallo Tesch szigetvári hadi élelmezési és ellátási tiszt lebontatta, és anyagát eladta a feketepiacon. Büntetésként az érte kapott (általa bevallott?) összeget be kellett fizetnie a Hadi-pénztárba. Ezzel az eljárás lezárult. (Aligha tévedek, ha hozzáteszem: mindkét fél elégedettségre).

A történet talán legkorábbi, de mindenképpen legismertebb forrása Takáts Sándor írása a *Vasárnapi Újságban*. Jóllehet, a Vasárnapi Újság nem bulvárlap, inkább színvonalas ismeretterjesztő, attól még tudományos kutatásban kevés a forrásértéke. Takáts szövegét több helyen idézik, de sokáig nem találtam nyomát, hogy valaki ellenőrizte volna. Pedig Takáts felkínálta „a magas labdát”: nem hallgatta el, hogy a parasztok, hajdúk egymásnak ellentmondó vallomásokat tettek, és az egyetlen „értelmiségi” tanú, a területen dolgozó jezsuita páter, minden kérdésre a kiterő „Nem emlékszem!” választ adta – aminek van diagnosztikai értéke a helyzet elemzésénél. Később vettem észre, hogy Kitanics Máté kereste és megtalálta a dokumentumokat, amelyekből Takáts idézett. Mivel neki már megvolt a koncepciója (hogy Szulejmán türbéje a Turbék-hegyen volt), az arra vonatkozatható részleteket publikálta, és kimaradtak az évszámok. Már pedig azoknak lehetne tisztázó vagy bizonyító ereje. Azt Takástól is tudtuk, hogy a Haditanács 1693-ban marasztalta el Tesch-t, de mikor volt a feljelentés, ki írta, és mit tartalmazott? Nekem a történet több mint gyanús, és inkább nevezem legendának, mint a munkám cáfolatának, amíg valaki fel nem göngyöli. Maradva Németh Béla és Takáts Sándor írásainál, a legendának egy életszerű és egy roppant kevésbé életszerű oldala körvonalazódik.

Általánosságban életszerű a kerettörténet: a rablás és a korrupció ténye a háborús viszonyok közt és után. Azt tudjuk, hogy Baranyában katonai kormányzás volt 1689-ben, és utána több évig. Németh Béla csapongó, néha nehezen követhető leírásából kitűnik, hogy minden élőlény és a tárgyi javak korlátlan ura a pécsi katonai kormányzó, gróf Gabriele Vecchi ezredes volt, akinek nevét a Sziget körüli ostromzár leírásából korábban megismertük. A lelkek, már valamivel korlátozottabb ura Radanay Mátyás pécsi püspök. A két vezető néha összedolgozott, néha összekülönbözött. Annyira, hogy Vecchi egy vitás helyzetben Radanay püspököt elfogatta, és Szigetbe záratta. Aligha volt szívélyes a vendéglátás, a püspök Vecchiről azt írta, hogy *leopárd* (értsd: emberevő fenevad), aki „*úgy bánt vele, ahogy még ember ember-társával nem bánt*”. De eleve elbukott kísérlet lett volna Vecchi kormányzót kritizálni a Haditanácsnál, mert a katonai érdek felülírta a hatásköri túlkapasok vizsgálatát. A déli hadszíntér 1692-ben stabilizálódott annyira, hogy Vecchivel szemben már lehetett kellemetlenkedni. Első olvasásra azt gondolhatjuk, hogy az eredménnyel kecsegtető vád, amire a Haditanács mindenkor felfigyelt: a kincstár megrövidítése. Felmelegítették Szulejmán türbéjének ellopását. A kor közigazgatási rendje szerint a nyomozást Vecchi kormányzónak kellett vezetni. Ő, látva, hogy a vád közvetve ellene irányul, elegánsan kivágta magát: bűnbakot állított. Mintha egy jól megrendezett olasz tolvajkomédiát látnánk, ahol a záró jelenetben Gallo Tesch hadtápos tiszt bevallja a lopást, Vecchi pedig levélben siránkozik a beosztottja által okozott *helyrehozhatatlan kulturális kár* miatt. Második olvasásban észrevehetjük, hogy sokkal többről van szó, mint a Kincstár meglopásáról. **Van egy elhanyagolt, de nagyon lényeges részlete a Tesch ellen hozott 1693-as ítéletnek. Jelesül, hogy az épületet már felszentelték a Szűzanya tiszteletére! Azaz Tesch egy keresztyén templomot semmisített meg, aljas haszonszerzés céljából. Amiért a fejét vették volna, ha történetesen lutheránus. [Nagy szerezcsenmosdatás lehetett a színpalak mögött, Vecchinek alighanem sok pénzébe került, hogy Bécsben elgereblyézte az ügyet.]** A jó komédiarendezést az igazolja, hogy Tesch büntetést, lefokozást, át-helyezést nem kapott. Maradt a beosztásában, maradt az állomáshelyén, tovább lophatott, Vecchivel szövetségben. Vecchinek erős bécsi pártfogói (lekötelezettjei?) voltak, karrierjét a vizsgálat nem rendítette meg. Két évvel később honosították: *indigenatus*-t, magyar nemesi rangot és hozzá birtokot kapott. Az érem másik oldala, hogy a katolikus egyház (Radanay püspök?) szintén nagyot nyert az ügyön. **A Borovszky Samu által szerkesztett vármegye-sorozat Somogy kötetében olvashatjuk – szokás szerint forrás megjelölése nélkül – hogy a Helytartótanács 1693-ban hozott rendeletet a Turbéli kegytemplom felépítésére. Nem akármilyen templomra, hanem a Szűzanya tiszteletére felszentelt templomra. 1693 és Szűzanya tisztelete az egyik iratban is, a másik iratban is. Lehet, hogy a két történet összefügg? Hogy a császári udvar [ma úgy mondanánk: az állam] nagyvonalú eleganciával kárpótolta a katolikus egyházat egy korábbi templomának állami tisztviselő által elkövetett megsemmisítése miatt?**

Mivel Vecchi érintett volt a türbe ellopásában, az általa írt jelentést legalábbis gyanakvással kell kezelni. [Eddig nem tették!] Bizonyosra vehetjük, hogy saját érdekében meghamisította a történeteket. Aminek a leghatásosabb megoldása, hogy valós elemeket ügyesen keverjen valótlanul, de hihetővel.

A részletek távolról sem életszerűek. Sokkal valószínűbb, hogy a türbét már 1688-ban, az ostromzár idején ellopták. Németh Béla nagy csodálója volt Radanaynak, elképzelhető, hogy könnyen írt rosszat Vecchiről, de előítéletétől függetlenül, a következő története igaz lehet. Kiderítette, hogy Vecchi egy márvány szökőkutat, amelyik túlélte Pécs ostromát, lebontatott, szekerekre rakatta, és eladta Bécsben. Mint a szökőkutas esetből látszik, Vecchitől nem állt távol a „gazdátlanul maradt javak elbirtoklása”. Másrészt, a mondás szerint alkalom szüli a tolvajt, Vecchi és csapatai pedig Sziget és az elhagyott türbe között állomásoztak, miközben majd’ megették őket az unalom. Feltehető, hogy Vecchi azért ásatott

annyi árkot és sáncot (amelyek nyoma a műholdképeken látszik), hogy a katonákat foglalkoztassa, mert valós hadi szükség nem volt árkokra. A türbének ólom borítású kupolája, az ólomra viszont nagy igénye volt a hadseregnek. Nem életszerű, hogy a drága és mindig piacképes fémeket négy évig érintetlenül hagyják, majd egyszer csak arra ballag egy hadtápos, aki azonnal el is lopja; a faragott kővel együtt. Kitanics írásában felvillan a rendi rivalizálás a jezsuiták és ferencesek közt. (Nem egyedi történet; számos szerzetesrend utálta és utálja a jezsuitákat.) A jezsuiták már a török megszállás idején jelen voltak Pécs tágabb környezetében. Vecchi 1693-as jelentése szerint Szigetváron egy dzsámít és türbét Fränzel eszéki jezsuita vezető (superior) szentelt fel – nagy kár, hogy nem tudjuk: melyiket és hol. A ferencesek pedig akkor jelentek meg, amikor a törökök elhagyták Szigetet. Mindkét rend érdekelt volt abban, hogy a gazdátlan lett török egyházi javakból minél nagyobbat szakítson.

A jezsuitáknak helyzeti előnye volt, mert az ostromzár idején megjelenhettek Turbékon. Nem volt szükségük ármánykodásra, amit Takáts, a bencés szerzetes, sugallt róluk. A ferencesek a városban lévő három dzsámiból kettőt megkaptak (későbbi Szent Rókus és Szent Antal templom), nem jártak rosszul. Gondolom, Vecchi sem járt rosszul, amikor megvette tőlük az ólmot, amit előtte tető formában nekik adott. A jelentésében szó van még egy kb. 60 cm átmérőjű aranyozott gömbről a türbe kupoláján. Nos, az többszörösen életszerűtlen, hogy akkora aranyozott dísz érintetlenül a helyén maradjon martalóc katonák közt az ostromzár alatt, és még három évig, a hadsereg dülása után keselyűk módjára takarító ferencesek mellett. Nem beszélve arról, hogyan szentelték fel a Szűzanya nevére az épületet, és miséztek benne, ha a kupolán ragyogott az aranyozott gömb, felette pedig az aranyozott félhold?

Feltevésém szerint Anguissola azért nem tüntette fel a türbét a sírkertben, mert 1689 februárjában már nyoma sem volt, vagy a bontás nyomát éppen jótékonyan elfedte a hó. Hiszen Ali pasa türbéjét és márvány csorgókútját, amit a kapituláció utáni első héten még nem rombolhatott le senki, Anguissola bejelölte a *Város Térképén*. Közvetett bizonyítéknak tekintem még a Sziget kapitulációjával foglalkozó német nyelvű beszámoló⁽⁴³⁾ egy részletét, Hasszán aga beszédét. Hasszán aga, a várparancsnok helyettese, tárgyalt a szigeti törökök nevében a kapitulációról Bécsben. Az egység egy nap alatt megkötöttet! A gyors és sikeres tárgyalások megünneplésére *Rüdiger von Starhemberg* gróf fogadást adott 1689. január 29-én. A tudósító kiemeli – a bécsieknek feltűnő – gesztust, hogy amikor az aga kézbe kapta a császár oltalomlevelét, akkor letérdelt, és megcsókolta. Éppen úgy, ahogyan a szultán fermánjával tennie illett. Ott elmondott búcsúbeszédében Hasszán aga felsorolta a törököknek különösen kedves helyeket Szigetnél, amelyeket ők hoztak létre. Kiemelte Ali pasa dzsámiját és márvány kútját, valamint a fürdőt a városban. Beszélt a város határában lévő „Turbe-domb” [Hügel Turbe Daghi] szőlőskertjeiről, a gyümölcsösökről, messze földre szállított cseresznyéjéről. Beszélt zsákmányban gazdag vadászatokról a vár körüli erdőkben. Azonban egyetlen szóval sem említette Szulejmán szultán türbéjét. Nehéz elképzelni, hogy a felsorolásból éppen a türbét hagyta volna ki, ha még valahol állt volna.

II. 18. SZUBJEKTÍV ÖSSZEGEZÉS:

(1) Öniróniával:

Elkezdtem foglalkozni egy 17. századi térképészvázlattal, és hosszú munkával igazoltam, hogy Szulejmán szultán sírkertje nem a katolikus, nem a református, nem a zsidó, hanem a Török-temetőben volt. „Lett volna kevesebb tudásod, de több eszed!” – dicsérne meg apám, ha élne.

(2) Komolykodva:

Azt induláskor bizonyosra vettem, hogy Anguissola *Vázlata* a 21. század eszközeivel megfejthető. Azonban egyáltalán nem reméltem, hogy az Esterházy-rajznak megfelelő helyszín azonosítható lesz. És az lett. FONTOS TUDNI, hogy nem a rekonstrukció lezárt, hanem annak egy jelentős szakasza. Bár az elérhető képi források és szoftverek alapján, a képességeimhez mérhető legjobbat próbáltam adni, a modellt későbbi geofizikai térképezés még módosíthatja. Véglegesen hitelesíteni pedig csak régészeti feltárás tudja. A türbe helye után indított hajszában engem mindvégig kissé jobban érdekelt a szakmám határainak, az *ill-posed problem (problème mal posé)* megoldási lehetőségének a kitapogatása, mint magának a türbe helyének a megtalálása. Azt gondolom, emiatt nem lettem türbe-mániás. Simonyi Károly tanár úr hasonlatát idézem: voltak nagyobb fücsomók a problémák ingoványában, amelyeken biztonsággal állhattam, és logikus gondolkodással eljuthattam egyiktől a másikhoz. A *Signal Processing* és *Systems Engineering* átfogó kerettudományára támaszkodtam, hogy a logikus gondolkodástól ne szakadjak el. A *data driven* elv szerint sodródtam az adatokkal, míg eljutottam az Anguissola *Vázlat* megfejtéséig. Esterházy *Turbék rajza* nem szerepelt a kiindulási tervemben, hanem úgy esett be, mint mesében a jutalom. Ha a két rajz vizsgálatát, ókori példával, labirintusban bolyongáshoz hasonlítom, akkor a különbség köztük az, hogy Anguissola rejtélyéhez volt követhető Ariadné-fonal, Esterházy rejtélyéhez pedig szétmállott fonaldarabok itt-ott; amelyek többször vezettek félre, mint a jó irányba.

„A MAGAM MENTSÉGÉRE”

A HITELESÍTÉS LEHETŐSÉGEI ÉS AZ ELRABOLT HAPPY END

A különböző tudományterületeket más és más szabályok jellemzik. A természettudományoknál alapkövetelmény, hogy a kísérlet megismételhető legyen. A műszaki életben szigorúbb a helyzet: egy termék legyártása gyakran több milliószor ismétlődik; vagy a termék ugyan egyedi, de milliószor használják (pl. híd). Azonban régészetben a lelőhely feltárását nem lehet kétszer elvégezni. Kétharmad részben természettudományos kutatóként, egyharmad részben mérnökként éltem le szakmai életemet, nagyon odafigyeltem, hogy a bemutatott kutatás minden mozzanata megismételhető legyen.

A légi- és műholdképek újra elővehetőek, sőt, a számuk gyarapítható. A légiképek archívumait korántsem merítettem ki, pénz hiányában. Műholdképek igen nagy számban léteznek – de gyakran drágábbak, mint a légiképek, maradtam az ingyeneseknél. A feldolgozó szoftverek folyamatosan javulnak. Az írásomban vázolt munka minden részlete nemcsak reprodukálható, hanem magasabb szinten ismételhető meg.

Kis időt kell még vesztegetnünk a kifejezések pontosítására. *Bizonyítani* a matematikában szokás. Mivel a matematika mesterséges és *zárt rendszer* saját szabályokkal, a bizonyítás azt jelenti, hogy az állítás megfelel a szabályrendszernek. Ez teljes mértékben logikai vizsgálat, és nélkülöz minden „kézzel fogható” tárgyi tapasztalatot. A geofizika a természetben adott, *nyílt rendszerekkel* foglalkozik, amelyben nem bizonyítást, hanem *igazolást, validálást* végeznek. A bányászati kutatást a termelés, a régészeti feltárást a leletanyag igazolja (vagy cáfolja). A szigetvári türbe esetében alig maradt lehetőség *tárgyi igazolásra*, mert a Barátság Park megalkotása részben megsemmisítette a nyomokat, részben új építményekkel – „Prehisztorikus halomsír! Pfúj!” – fedte el.

Kizárólag olyan struktúra maradt még kutatható állapotban, ami legalább másfél méternél mélyebben rejtőzött a Park kialakítása előtt. Ebből kettő van:

- (1) a nagyobb méretű a vizesárok kb. 100 méter hosszú szakasza, beleértve a hídfőt;
- (2) sokkal kisebb, de izgalmasabb, a kút – mert az iszapban lehet a dervisek beejtett fogkefje.

A geofizikai próbamérés alapján a rondellák, árok és kút letapogatásának lett volna esélye, ezért lett volna értelme, és adottak voltak a kutatás műszaki feltételei 2016 tavaszán, a Barátság Park régi kerítésének elbontása után. Azonban a budapesti török nagykövetség megakadályozta. Ráadásul olyan bárdolatlan stílusban, ami falusi kocsmában vicces ugratásként még csak elmenne, de a diplomáciában „harsányan innovatív”.

2016-ban a régi park kerítésének elbontása után a terep ideális volt a talajradar mérésekhez. Az MTA CSFK megbízólevelével felkerestem a nagykövetséget: mérni szeretnénk a területen, a mérés az építkezést nem fogja hátráltatni. [Magyarországon az építkezések mindig késésben vannak.] Úgy gondoltam, ez egyszerű formalitás. Hát, tévedtem. Néhány nap elteltével válaszolt egy ügyintéző, hogy a kérést az illetékesek vizsgálják. Egy évvel később (!) telefonon érdeklődtem, hogy a diplomáciában szokatlanul nehéz kérésünkre megtalálták-e a választ? A segítőkész titkárnő egy hét múlva szabadkozva közölte, hogy a nagykövet [úr?] nem engedélyezi a mérést, és külön figyelmeztet: *nehogy megpróbáljunk az engedélye nélkül ott dolgozni, mert kamerákon figyelik a területet éjjel-nappal!*

Engem, ha a gutaütés nem is, de a hányinger környékezett. Álljon már meg a menet! Nem tolvajok vagyunk, akik majd műszertokban, a hónap alatt lopják ki a húsztonnás emlékművet! Hanem minősített tudományos kutatók, akadémiai levelező taggal járul a csapat felül. Azt próbáltuk adni, amink van: *a tudásukat*. Ajándékot akartunk adni, arculcsapást kaptunk. [Közvetve az MTA-nak is kijutott a nemzetközi megbecsülésből.] Nem melleleg, a Park magyar közterület, és magyar honpolgárok vagyunk. Van a megélt helyzetet jól jellemző, a történelmi tapasztalatban gyökerező, török eredetű szavunk: a történet a *basáskodás* minősített esete.

Olyan családban nőttem fel, ahol többen olvastak, beszéltek törökül (ha volt kivel; néha egymással). Hasonló barátai voltak. A társadalmi környezet ezt olyan mentális rendellenességnek tekintette, ami nem közveszélyes, inkább elnézően mosolyogtak rajta. Nekem a geofizika mellett elég volt öt európai nyelv, amit vagy kényszerből (pl. orosz) vagy kedvtelésből (latin) tanultam, a török nem fért bele a mozgalmas életembe. A családi szenvedély sem ragadott magával, de valamennyi nyomot hagyott rajtam. Megnyugtatóan elmondhatom: ha mentális rendellenesség volt, akkor nem öröklődő, gyorsan és hatékonyan gyógyítható, akár középkori módszerekkel is. Buda jelenkori pasája egyetlen ráolvasással kiüzte belőlem a török-magyar barátkozás családi illúziójának minden ördögét.

ZÁRÓ SOROK

Mi volt a nehéz vagy talán legnehezebb?

Lélektanilag, persze, nem volt szórakoztató a fentebb vázolt közjáték a török követséggel. Teljesen szokatlan volt a csapatmunka hiánya és a bizalmatlanság. [Az alkalmazott geofizika nem a magányos zsenik játszótér, a geofizikusra egyáltalán nem jellemző a „hosszútávfutó magányossága”.]

Meglepő élmény volt, hogy felfedeztem párhuzamot a fizikai örökmozgó és Szulejmán türbéje között! Amikor egyetemre jártunk, az ELTE TTK tanszékeinek többsége a Múzeum körúton volt. A „D” épület volt az elméleti és atomfizika fellegrája; amit még Eötvös Loránd munkássága idején építettek. A tanszéken laza rendszerességgel megjelentek „feltalálók” valami remek örökmozgó terveivel. Voltak közöttük egészen rafináltak, és a gonosz tanársegédek nem egyszer kiadták őket hallgatónak: ugyan, találják már meg a hibát a tervben – természetesen osztályzattal zárult a feladat. Változtak az idők, változott az egyetem. D épületi szentélyükből kipenderítették a fizikusokat, helyükön szlavisztikai és turkológiai intézmények vannak. Amikor meglátogattam Dávid Géza tanár urat, felismertem, hogy az ő szobája volt ötven évvel azelőtt a labor, ahol a triódák és pentódák karakterisztikáját kellett kimérnünk. [Mai kor gyermekének fogalma sincs már, hogy miféle izé volt a trióda, hát még a pentóda!] Távozásom megemlítettem neki, hogy hallgatóként ebben az épületben kellett szellemi tornát folytatnunk a leleményes örökmozgók megcáfolására. Most úgy tekint rám, mint egykor mi azokra? Az őszintesége legyőzte az egyébként lenyűgöző udvariasságát: „Hát, valahogy úgy!” – válaszolta.

A legnehezebb mindig a jól begyakorolt előítéleteink legyőzése. Hogy csak két markáns példát említsék: már a huszonötéves térkép *Türkengrab* ábrájának az értelmezése is megviselt, de a *Mars Hungaricus*-szal nyert tapasztalatot sokáig képtelen voltam elfogadni – talán a tanulmányból kiderült a kínlóadásom.

Ha visszanezék, nem hallgathatók a türbe helyének kutatását közvetve akadályozó három impostorról.

(1) A meghamisított adat, a *dezinformáció*, a kutatónak olyan, mint bibliai egyiptomiaknak a tíz csapás. Törvényadó Nagy Szulejmán szultán halála után a zseniális államférfi, *Szokollu Mehmed nagyvezér* azonnal dezinformációs háborút indított minden fronton. Olyan sikeres volt, hogy máig nem hevertük ki a következményeit. Még ma sem lehet eldönteni, hogy azért nincs megbízható adat a szultán halálát követő tíz évről (akkorépuhá a szigetvári türbe), mert a háborús dezinformáció vagy dezinformációs háború nem csengett le, vagy mert Szulejmán halála már senkit sem érdekelt. Aligha lesz kideríthető: Szokollu ötlete volt-e, vagy spontán alakult a **két türbe** története? Bárhogyan volt, **hatékonyabb álcázást** el sem lehet képzelni, mint két objektumnak azonos nevet adni. [A logika ilyen trükkötől megsemmisül!] Szulejmán csendes emléksírja elrejtve az Almás mocsaras tavánál, és másik türbe a domb tetején, zajos településen. Beszúrok egy vallási megjegyzést: ahogy nem tartom elképzelhetőnek, hogy a jezsuiták a félhold alatt miséztek, ugyanúgy nem tarom elképzelhetőnek, hogy Szulejmán türbéjénél hitetlenek lakhattak, a szigeti igazhívők pedig oda jártak mulatni, miként azt Evlija Cselebi mesélte.

(2) A másik nagy *dezinformátor* nem volt tudatos, de hatása a 19-20. században károsabb, mint a zseniális Szokollu volt. Megnevezem [bár ellenségeket szerzek vele]: *Evlíja Cselebi*. Nevének jelentése Istenfélő Írástudó, foglalkozása vándor mesemondó és Korán-énekes. Ha diplomás bölcsészek tudnának összeadni/kivonni, rájöhetnék volna, hogy az Istenfélő Mester Szulejmánról színes, ám hazug mesét rögtönzött a kortársai szórakoztatására. Amit ők bizonyosan tudtak, de élvezték a meséket.

(3) Hogy a magyaroknak se kelljen szégyenkezni a *dezinformációban való járatlanságuk* miatt, nagy elismeréssel kell megemlékezniem *Pap Norbertről* [megint ellenségeket szerzek], aki felépített egy „alternatív türbe-valóságot” vagy inkább „szelektív türbe-valóságot”. Mesteri módon használta a hazai és nemzetközi médiát, és társadalmunk korrupcióra hasonlító hagyományait, amelyek a törököknek sem teljesen idegenek. Hármuk között nagy különbség, hogy Mehmed Szokollu és Evlija Cselebi életműve lezárt, Pap Norbert még évtizedekig alkothat. Nálam fiatalabb Olvasók megláthatják, mit.

Végül, ha valaki megkérdezné tőlem: „*Ha visszamehetnél 2013-ba, vajon újra kezdenéd?*” Akkor alighanem mosolyogva, függőlegesen mozgatnám a fejem. Ahogy magyarok közt az **IGEN**-t, törökök (és bolgárok) közt a **NEM**-et szokták jelezni.

Lásd, Kedves Olvasó, nem hiába vesztegettem az időt Mehmed Szokollu vezír virtuális iskolájában; és lásd azt is, hogy a humor néha a reményt is túlélheti!

KÖSZÖNETEK

A köszöneteket, szakmai elfogultságból, a geofizikusokkal kezdem. **Sasvári Gábor** (Geo-S Bt, Pécs) vont be a témába. A multielektrodás fajlagos ellenállásmérést **Varga Mihály** geofizikus végezte. A talajradar térképezést a Mingeo Kft, **Törös Endre, Nagy Péter, Prónay Zsolt**, korábbi kollégáim, valamint **Bertók Gábor** pécsi régész ajánlotta fel. A digitális domborzati modell szűkebb változatát **Tóth Tamás** (Geomega Kft) adta. **Lipovics Tamás**nak köszönöm, hogy figyelmes szakmai beszélgetésekkel segített. **Szarka László**nak a konzultációk lehetőségét, és hogy visszarántott, amikor elkeseredetten abba akartam hagyni.

Hegedüs Ábel (Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtára) adta a régi légifotók másolatának többségét, és ő segített bejutni a bécsi Staatsarchiv-ba.

Nagy Zoltán, aki a RIEC Alapítvány keretében tett kísérletet a türbe helyének megtalálására, önzetlenül átadott minden korábbi kutatási anyagukat.

Szigetvárról **Horváth László** tiszteletbeli konzul több formában támogatta a kutatást: kitisztította a területet, megvásárolta a digitális geodéziai adatokat. **Hanczik Kornél, Dr Ujkéry Csaba és Bozsogi Tamás** adatokkal, szervezéssel, speciális helyi ismeretekkel segített.

Köszönöm a konzultációk lehetőségét **Hegyi Klárának, Sudár Balázsnak, Dávid Gézának, Fodor Pálnak, Dénes Józsefnek, Kitanics Máténak**.

Köszönöm régi évfolyamtársak, barátok, **Lehoczky Béla, Feid Szabolcs** változatos alkalmi segítségét.

Különösen köszönöm **TEREBESS GÁBOR**nak, osztálytársamnak és barátomnak a (folyamatosan fejlődő) kéziratok felvételét a Terebess Elektronikus Tudástárba.



Kúp alakra faragott, a kerítéssel elvágott, alig észrevehető halmocska a felkopasztott fa alatt. Ennyi maradt Törvényadó Nagy Szulejmán török császár erődjéből a 2016-os „nagy szépítés” után.

*Ha egyszer arra jársz, Kedves Olvasó,
miután végigtanulmányoztad a sok erkölcsnemesítő tablót a széles körsétányon,
ülj le a halmocskán, hátadat a fának vetve, és méld az olvasottak fölött!
A Genius Loci Veled lesz!*

JEGYZETEK

(1) Esterházy Pál

Mars Hungaricus, Zrínyi Kiadó 1989,

latin szövegét magyarra fordította Iványi Emma, szerkesztette Hausner Gábor (szövegkritikai kiadás tanulmányokkal kiegészítve).

A kézirathoz 11 darab rajz tartozik, másolatuk megjelent a könyvben. Egyik a turbéki palánkerődöt ábrázolja. Tanulságos még a Fazil Ahmed nagyvezér sátráról készített ábra, mert fogalmat alkothatunk arról, milyen lehetett Szulejmán szultán sátora.

(2) Anguissola, Leandro vagy Leander,

Abriss von der Stadt und Vestung Sigeth 1689 [Kriegsarchiv, Feldakten, Wien, 117 (fasc. 167)]

A Kriegsarchiv megszűnt, anyaga átkerült az új és modern Staatsarchiv-ba.

A Pécsi Tudományegyetem Szülejmán Kutatócsoportja állítja, hogy tud Anguissolának egy harmadik szigetvári térképéről, de minden információt titkolnak. Feltevésem szerint a rajz – ha egyáltalán létezik – a műkincshamisítással foglalkozó hatóságok illetékességi körébe tartozik.

(3) Az első, a második és a harmadik katonai felmérés térképei megtekinthetők a **mapire.eu** honlapon.

(4) A régi kataszteri térképek levéltárakból gyűjthetők össze.

Az Országos Levéltár (új neve Nemzeti) számos térképe megnézhető interneten. Szigetvár környékéről a legtöbb információt tartalmazó, legrészletesebb 1865-ös kataszteri térkép szintén a **mapire.eu** honlapon tanulmányozható.

(5) A polgári célú topográfiai térképeket és térképészeti légi-fotókat a Földmérési és Távérzékelési Intézet (FÖMI) őrzi, illetve forgalmazza.

*Az archív felvételeket digitalizálják és folyamatosan teszik közzé a **fentrol.hu** weboldalon.*

A 2000 előtt készült légi-fotók ingyenesek, az újabbak tarifája repülésenként eltérő.

(6) A Honvéd Térképészet Légi-filmtár gyűjteménye az 1950-es évektől tárol különböző felbontású negatívokat. A gyűjteményt a HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Non-profit Közhasznú Kft kezeli. *Rendelésre kapható fényképmásolat.*

(A non-profit nem azonos az ingyenessel!)

A negatívokról készült egykori papírképek többségét a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtára őrzi.

Javasolt (könnyebb és eredményesebb) először a papírképek között böngészni, és ha a kép sérült – pl. a feldolgozás során belerajzoltak – akkor kikereseteni a negatívot. A másolásért itt is fizetni kell, de kevesebbet, mint a negatívok esetében.

(7) Ingyenesen hozzáférhető, Magyarországot ábrázoló, nagy felbontású műholdképeket gyakorlatilag csak a **Google Earth** ad közre 2016 óta – korábban volt több lehetőség, amelyek vagy átalakultak, vagy megszűntek. A **Google Earth Pro** lehetővé teszi, hogy a képernyőn kiválasztott képeket jó minőségben töltsük le.

A Google Earth random választással vásárol képeket légi- és műholdképeket forgalmazó amerikai vagy francia cégektől; emiatt a képek használhatósága nagyon változó. Természetesen, több ezer számra tárolnak képeket a készítő és forgalmazó cégek, azonban az árak meglehetősen magas (nyugdíjas hobbi keretében említeni sem szabad).

(8) Zrínyi Miklós: Tábori Kis Tracta

Markó Árpád 1939-es Zrínyi-monográfiájában jelent meg első, nagy példányszámú kiadása.

(Markó Árpád: Gróf Zrínyi Miklós Prózai Munkái, A Magyar Szemle Társaság Kiadása, 1939)

Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy az 1939-es Markó Árpád könyvet apám valamikor az 1960-as években megvásárolta egy antikváriumtól böngészés alkalmával, emiatt nem igazán érdekeltek későbbi kiadások vagy rész-kiadások.

A Zrínyi Katonai Kiadó megjelentette 1973-ban 5x3 cm-es mini-könyv méretben.

Beválogatták a Szépirodalmi Kiadó 1983-as „Az török áfium ellen...” című kötetébe. Az előszó szerint Markó Árpád 1939-es szövegét hozzá igazították a nyelv és helyesírás fél évszázad alatt bekövetkezett változásaihoz, azaz a háború előtti kiadást nyelvileg lektorálták.

(9) Zrínyi Miklós: Vitéz Hadnagy

Markó Árpád 1939-es Zrínyi-monográfiájában jelent meg.

(Markó Árpád: Gróf Zrínyi Miklós Prózai Munkái, A Magyar Szemle Társaság Kiadása, 1939)

Markó Árpád könyvét azonnal „elkommunizáltam” apámtól. Mentálisan elhajlásaim közé tartozott / tartozik, hogy a *Vitéz Hadnagy* nemcsak porosodik a polcomon, hanem az évente hatszor-tízszer újra-felkeresett írások egyike lett, egyetemista korom óta, fél évszázada. Nem, soha nem készültem Zrínyi-kutatónak. Elsősorban a latin idézetek, másodsorban azok aktualizálása vonzott. Érdekelt, hogy mit talált Zrínyi „időtlennek” Tacitus *Annales*-eiben, és vajon mennyiben alkalmazhatók 1963 után? Az egyik az ókori római jellem, a nehéz helyzetekben mindenkor követendő katona-bajtársi magatartás. A másik, hogyan viselkedjünk az „állhatatos” [kiszámítható] és az „állhatatlan” [véletlenszerű] események és dolgok között. Végül pedig, a viszonyunk a halálhoz. Mert ugyan ma nem kell készülnünk török rajtaütésre, ha útra kelünk, de az autópályára felkanyarodás után szintén jöhetnek életveszélyes meglepetések [pl. török kamionok].

A Vitéz Hadnaggal ellentétben, a *Tábori Kis Tractát* mindössze egyszer futottam át ötven év alatt. De nagyon jól jött, hogy leemelhettem a polcra, amikor 2016-ban szükségem lett rá.

(10) Irenico Polemographiae Continuatio sive: Theatri Europaei Continuatio, Tomus IX.

Der Historisch forgeführten Friedens- Kriegs-Beschreibung..., Frankfurt am Main, Anno Christi M DC LXXII (1672), Matthae Merian Inventor

– a felkutatott másolatok között a Google Books példánya volt a legtisztább, legjobban olvasható.

A neten megtalálható, szkennelt pdf másolatok között vannak a kiadásokban különbségek, elsősorban tördelésben (oldalszámozásban), nem a tartalomban. A hivatkozott műben az 1664. évi un. „alsó-magyarországi” események leírása az 1143-as könyvoldalon kezdődik (a pdf másolatban 1202-es oldal, ui. az eredeti könyvben a képes oldalakat nem számozták); Turbékot a 1146-os oldalon találjuk.

(11) [Sketchbook on military art, including geometry, fortifications, artillery, mechanics, and pyrotechnics]. Library of Congress, Washington; Bibliográfia: <https://lccn.loc.gov/50032645>

(17. századi olasz hadmérnöki kézirat, aminek nincs címlapja; letölthető pdf, kb 110 MB.)

(12) Map Analyst, The Map Historian's Tool for the Analysis of Old Maps

szoftver, szabadon letölthető: <http://mapanalyst.org/>

(13) Hancz Erika – Bertók Gábor: A 2010-es szigetvári hódoltságkori régészeti kutatások, Várak, kastélyok, templomok 2010. aug.

(14) Bécs külvárosok nélkül 1683. A metszet szerzője *Mattheus Merian*.

Már a saját korában sok kiadvány, röpirat, könyv átvette. Az interneten számos másolat található.

(15) Kitanics Máté

Szigetvár-Turbék: a szultán temetkezési helye... (2014) Mediterrán és Balkán Fórum VIII. évfolyam, Különszám, 91-110 old.

(16.1) *Protocollum Parochiae Magnum Sigethana...*, kézzel írt, részben másolt latin nyelvű iratgyűjtemény, évszázadokat fog át. Oldalszámozás nélkül. – Szigetvári Róm. Kat. Plébánia.

(16.2) Van egy „ikertestvére”: *Historia Domus*, amelyik a ferences zárda ügyeivel foglalkozik részletesen. A két könyvet érdemes párhuzamosan böngészni, a *Historiát* utólag írták, kiegészíti és segít megérteni a *Protocollumot*.

(17) Országos Levéltár

A <https://maps.hungaricana.hu> honlapon Hobolt kell a kereső mezőbe beírni.

(18) Gyenizse Péter, Bognár Zita

Szigetvár és környéke 16-17. századi tájrekonstrukciója... (2014) Mediterrán és Balkán Fórum VIII. évfolyam, Különszám, 73-90 old.

(19) Kováts Valéria régész 1971 és 1973 között ásátásokat végzett Szigetvár négy területén, amelyek szorosan kapcsolódnak Nagy Szulejmánhoz. Elsőként a várban, majd a turbéki kápolna körül és az épületben, utána a Török-temetőben, végül a turbéki szőlőhegyen. Az 1970-es évek szabályai szerint az ásátásokról három (írógéppel írt) példányban kellett jelentést készíteni, az eredeti naplókat és rajzokat a régész munkahelyének irattárában megőrizni. A megkérdezett régészek szerint a Török-temetőre vonatkozó dokumentáció minden példánya elveszett. Ami furcsa, vagy akár hihetetlen.

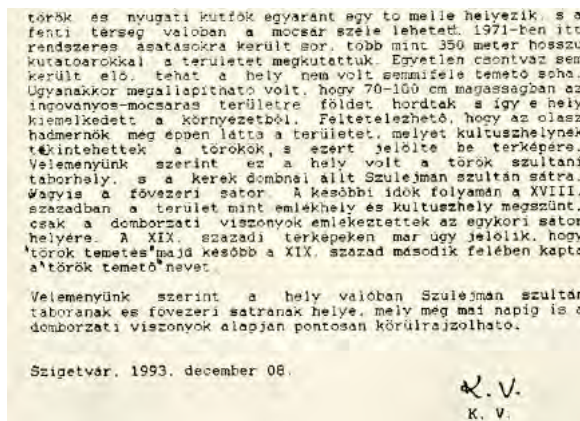
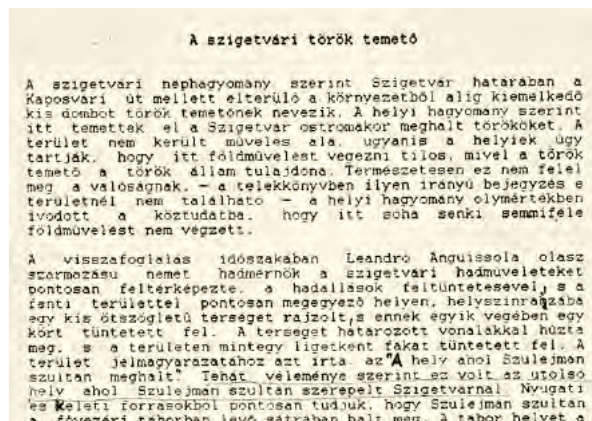
A Török-temetőben végzett ásátást kezdetektől szokatlan megnyilvánulások vették körül.

Dr Ujkéry Csaba így emlékezett vissza:

„Boldog szigetvári közjegyző koromban, emlékezetem szerint 1972-ben Kovács Valéria - akit én jól ismertem - akkori múzeumigazgató végzett ásátást az akkori műveletlen fákkal és bokrokkal benőtt török temető területén talán engedély nélkül, legalább is ez a hír járta. A lényeg, hogy felhívott telefonon és megkért, hogy menjek ki a helyszínre, és közjegyzőként hitelesítem, amit feltárt. Azt hiszem se az előtte, se azután közjegyző ilyen felkérést nem kapott, de mivel ez nem volt jogszabály ellenes, mármint a pecsét és az aláírás, hogy amit én láttam az megegyezik a rajzokkal, és a dolog érdekelt is, kimentem. Amire emlékszem negyvenhárom év távlatából, pár nem nagy kiterjedésű kutató árok volt, ami valóban megegyezett a rajzzal. Továbbá határozottan emlékszem két kiemelkedő púpszerű, tén 40 centi magasságú nem megbolygatott sánkra, amire a Vali azt mondta, hogy itt lehetett a szultáni tábor bejárata. Értékelhető tárgyi emléket nem találtak, és nem volt valami jókedvű.

Kérdésekre azt mondta, hogy az ásátást be kell temetnie, ezért kérte a rajz hitelesítését, hogy annak valóság tartalmát később ne vonhassák kétségbe. Ennek valahol meg kell lenni, és talán segítené.”

A Szigetvári Helytörténeti Fotógyűjteményben [gondozza Hanczik Kornél] található egy gépelt oldalnyi összefoglaló a Török-temetőről, amit Kováts Valéria 1993-ban írt:



(20) Geoelektromos szelvényezés, Varga Mihály, 2016

A geofizikai kutatást Sasvári Gábor, Geo-S Bt, Pécs kezdeményezte, a fajlagos elektromos ellenállás mérések egy részét ő végezte, másik részét Varga Mihály, nyugdíjas geofizikus.

Talajradarozást végzett a Mingeo Kft, Budapest, valamint Bertók Gábor, Janus Pannonius Múzeum, Pécs, mágneses térképezést magam végeztem.

A geofizikai mérések célja egy remélt, kiterjedt geofizikai térképezés előkészítése volt: a regionális fizikai paraméterek megismerése, hogy milyen eszközök és szoftverek alkalmazása lesz célszerű.

A kísérleti helyeket nem vaktában, hanem a légiképek alapján választottam ki, hátha támogatják vagy cáfolják az elképzelt modellt. Volt ilyen is, olyan is.

(21) Nell, Daniel: Methoden der Genauigkeitanalyse historischer Karten, 2009

Diplomamunka, Universität Wien; letölthető pdf

(22) Kitanics Máté, személyes közlés

(23) Takáts Sándor: Nagy Szolimán sírja (1911)

Vasárnapi Újság, 1911, 604-605. oldal

letölthető: Vasárnapi_Ujság_EPA00030_1911_30. pdf

(24) Németh Béla: Szigetvár története (1903), Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Rt.

Kiadta Bárány Biedermann Rezső.

Megkerülhetetlen írás, ha valaki Szigetvár történelmi emlékeivel foglalkozik.

Németh Béla elképesztően nagy munkát végzett, hiszen a felhasznált levéltári anyagokért neki utaznia kellett Bécsbe, Budapestre, Kismartonba, Körömdre; és akkor még jórészt rendezetlen levéltárakban „vaktában turkálni”. Sajnos, a hatalmas anyag ma homályos iránymutatásként értékelhető, mert a 19-20. század szokásai szerint, Németh Bélánál sem választható el az idézet a saját narratívától.

A tisztesség megkívánja, hogy Németh hosszú monográfiájával együtt említsünk egy rövidet:

Hal Pál: Szigetvár 1688 és 1689-ben, 1939;

Kiadta Gróf Andrassy Mihály

Hal Pál könyve már elmozdul a századforduló hagyományaitól, hivatkozik forrásokra.

(25) Merényi Lajos: Esterházy Pál 1635-1713.

<http://mek.oszk.hu/05600/05649/html/04.htm#110>

(26) G. Etényi Nóra:

A 17. századi közvélemény formálás és propaganda Érsekújvár 1663-as ostromának tükrében, 1995.

Aetas, 1995. 1-2. szám, 95-139 oldal

valamint ajánlom még:

G. Etényi Nóra: Hadszintér és nyilvánosság. A magyarországi török háború hírei a 17. századi német újságokban, 2003, Balassi Kiadó

(27) Feldzugs-Journal oder sondersausfürliche Erzählung was..., 1664

Bayerische Staatsbibliothek (BSB), Münchener Digitalisierungszentrum (MDZ)

**Den 26. 26. mit samt dem Tage wieder fort. Dito/wurde bey Leib
und lebensstraff ausgeruffen / daß niemand von der Armee vorauslaufen
solte. Und campirt bey einem Dorff/ein viertel Meil von Sighet.**

...Und campirt bey einem Dorff / ein viertel Meil von Sighet

[És tábor vertek egy falunál, Szigettől negyed mérföldre.]

(28) Kovács Gyöngyi – Rózsás Márton: A barcsi török palánkvár, 1996

Megjelent a Somogy-megyei Múzeumok Közleményeiben, 163-182 old

Internetről letölthető, ha a cím alapján keressük; ott a megjelenés ideje és helye nincs feltüntetve.

(29) Kovács Gyöngyi: Oszmán erődítmények a Dél-Dunántúlon. Gondolatok Szigetvár-Turbék régészeti kutatása előtt, 2015. Mediterrán és Balkán Fórum IX. évfolyam, 2. szám, 20-33 old.

(30) Esterházy Pál levelei feleségének, Esterházy Orsolyának

A *Mars Hungaricus* fentebb hivatkozott kiadásában,

326. oldal: „*Tegnap voltam benn az várban mind eljártam s ím, delineatioját elküldtem...*”

334. oldal: „*Ím az minapi harcnak delineatioját megküldöttem, el köll tenni, mert képiróval akarom leíratni...*”

(31) Merényi Lajos: Gróf Esterházy Pál végrendelete

Történelmi Tár, 1911-i évfolyam (Új évfolyam XII), 151-156 old.

(32) Kéry János: Martis Turcici Ferociae..., 1672, Pozsony

[internetről letölthető, de kissé macerás megtalálni]

(33) Berkeszi István: Gróf Zrínyi Miklós horvát bán téli hadjárata 1663-4-ben.

Századok, 1886. [Csak az idézeteket olvastam, nehéz és szükségtelen volt az eredetihez hozzáférni.]

(34) Berzence, Kriegsarchiv (Staatsarchiv), Bécs

A kép másolata megtalálható többek közt a *Theatri Europaei...* ben, de számos, jobb felbontású másolat kering a neten.

(35) Berzence képe,

Wagner, Johann Christoph:

Delineatio provinciarum Pannoniae et Imperii Turcici in Oriente... 1684

Babócsa, Sziget, Berzence és Szolnok képe a 82. oldal után található;

(csak a szöveges oldalakat számozták, az illusztrációkat nem).

(36) Német nyelvű leírások Turbék erődjéről

Az 1664-es törökellenes harcokban a legnagyobb kontingenst a Rajnai Szövetség csapatai adták, Wolfgang Hohenlohe vezetése alatt. Emiatt az eseményekről és helyszínekről rendszeresen jelentek meg német tudósítások. Ezek többsége szinte szóról szóra azonos (ahogyan a hírügynökségek ma is átveszik egymás anyagát). Az interneten a Torpech, Torpeck, Turbeck keresőszavakkal érdemes indulni. Mivel nagyon szorosán kapcsolódnak a „hogyan történhetett” kérdéshez, csatolok néhány példát, de koránt sem mindet, amire rábukkantam.

(36.1.) Városok, várak földrajzi leírásban:

Krekwitz, Georg: *Totius Regni Hungariae superioris et inferioris...*, 1685



Torpech liegt nahe bey Fünfkirchen / allwo Solymann der Türckische Kayser ehedessen Anno 1566 4 (14) dess Herbstmonats in der Belaegerung Sigeth gestorben / auch sein Eingeweyd und Herz dahin vergraben / und zum Gedächtniss ein Mönchs-Kloster aufgebauet worden. Anno 1664 haben die Türcken diesen Ort mit 3 Stücken verlassen / auss Unvorsichtigkeit zubald angezündet und die Stücke zu nichte gemachet.

Turbék Pécs közelében fekszik, ahol 1664. szeptember 4-én Szulejmán török császár Sziget ostrománál meghalt, a belső szerveit és szívét eltemették, majd emlékére kolostor épült. 1664-ben ezt, a három épületet magába foglaló helyet a törökök elhagyták. Vigyázatlanságból túl hamar felgyújtották, és az épületek megsemmisültek.

[A dátumokban azért van a napoknak megkettőzött sorszáma, pl. 4/14, mert a julián és gregorián naptárt még együtt használták – a protestánsok a gregorián naptárt sokáig „pápista ármánynak” tekintették.]

(36.2.) Magyarországi események leírásában:

Ortelius Continuatus: *Das ist der ungarische Kriegs-Empörungen...Zweiter Theil*, (Frankfurt, 1665), 300. old.

In solchem des Kriegs-Heers Durchzug / wurde Torpech (allwo Solymann der Türckische Kayser vor 98. Jahren am 4. 14. des Herbstmonats in der Belägerung Sigeth gestorben / auch sein Herz und Eingewaid dahin vergraben / und zum Gedächtnus ein Mönchs-Kloster auffgebauet worden) mit 3. Stücken verlassen / auß Unvorsichtigkeit aber zu bald angezündet / und die Stücke zugleich mit zu nichte gemacht.

Eltelintve a bekezdést bevezető félmondattól, szó szerint egyezik az előző szöveggel.

(36.3) Világtörténeti leírásban:

Schultzens, Gottfried: *Zum Zweytenmale Contunirte Historische Chronica, Aller an der ganzen Welt...*, von Anfang des 1662 biss zum Ausssgange des 1670...
Im Jahr M DC LXXI

(Turbeck wird in Brand gesteckt.) Auff diesem Marsche ward den 17/27. die Palancka Turbeck (wo desß Türckischen Kaysers Solymanns / der vor 98. Jahren / den 4/ 14. Septembr. vor Sigeth gestorben/sein Herz und Eingeweyde begraben ligt / und zum Gedächtnuß ein Türckisches Mönchs-Kloster auffgebauet worden) welche die Türcken mit drey Stücken verlassen/ auß allzu geschwinder Begierde der Heyducken angesteckt / und sammt den Stücken zu nichte gemacht.

(Turbeck wird in Brand gesteckt.) Auff diesem Marsche ward den 17/27 die Palancka Turbek (wo dess Türkischen Kaysers Solymanns / der vor 98 Jahren / den 4/14 Septembr. Sigeth gestorben sein Herz und Eingeweyde begraben ligt und zum Gedachtnuss ein Türkisches Mönch-Kloster aufgebauet werden) welche die Türcken mit drey Stücken verlassen / auss allzu geschwinder Begierde der Heyducken angesteckt / und sammt den Stücken zu nichte gemacht.

[A szöveg a hajdúkra terheli a felgyújtást, de a hajdúk, mint gyalogos katonák, nem lehettek ott. Talán a német tudósítónak magyar katona = hajdú.]

Szó szerint ez a leírás olvasható az *Irenico Polemographiae*...-ben is.

(37) Latin és olasz nyelvű említés:

(37.1.) Cellarius, Christoph: *Geographia Antiqua*..., 1692,
a korszak legelterjedtebb földrajzi összefoglalása;
ami nem került bele, arról egy művelt embernek nem is kellett tudni.

E-KÖNYV – INGYENES

511 0

0 Ismertelők
Ismerető írása

Christophori Cellarii Nucleus Geographiae Antiquae Et Novae szerző: Christoph Cellarius

"1664" "Turbeck" Ugraa

Információ erről a könyvről

- ▶ Saját könyvtáram
- ▶ Saját előzmények
- ▶ Könyvek a Google Playen
- ▶ Felhasználási feltételek

peratum a Christianis. Adiacent minoris quamquam nominis, tum oppida, tum arces, *Salawar* ad Salam amnem, *Comora* minore, *Kesbeli*: vlterior *Preffnicia* inter quam & *Sigethum Babocza*: ipsum autem *Sigeth*, munitio-nibus validum, Turcis nuper ereptum fuit, cui *Turbeck* propinquum est. Quae vero hinc ad pontem vsque *Essekianum* sequuntur supra *Drauum* posita, vt *Quinque Ecclesiae*, *Sünffirchen*

„...Turbék Sziget erős várának a tulajdona” vagy Sziget erős várához tartozik

(37.2) *Historia di Leopoldo Cesare*...Parte Seconda (olvashatatlan dátum, talán 1669), 370. old.

Lasciatosi poi dal Conte di Zringuarnigione, e gli am-mallati nelle sudette Terre di Berzenza, e Babozza, spinse il Capitn Kisforcaz con parte della caualleria à Turbeck. Lo trouò abbandonato da Turchi, lo diede alle fiamme, & al fauore di questi fortunati successi deliberò di far l'impresa della

[Kis Farkas kapitány a lovasság egy részével Turbékra sietett. Amit a törökök által kiürítve talált, és teljes egészében a lángoknak adta.]

(38) Perjés Géza: *Zrínyi és az 1663-1664-es nagy török háború*, 1989
Kisebb könyvnek beillő méretű tanulmány Esterházy Pál *Mars Hungaricus*-a elé,
a fentebb hivatkozott kiadásban, 25-99 oldal

(39) „Landtaffel darin der Auszug...”

Cennerné Wilhelmb Gizella: *Zrínyi Miklós, a költő, hadjáratainak grafikus ábrázolása* tanulmányának irodalomjegyzéke szerint a rajz a „*Schauplatz Serinischer Helden Thaten...*, 1664” tudósítás végére van beragasztva, lelőhelye Magyar Történelmi Képcsarnok.

A „*Schauplatz Serinischer...*” szövege több német könyvtár digitalizált anyagaként olvasható a neten / letölthető a netről, azonban a rajz egyikben sem szerepel.

(40) Nagykálló vára

A metszet fekete-fehér változata megtalálható az OSZK honlapján (is).

Azonban jobb felbontású képeket találunk a várról képaukción, antikváriumok, és az ebay hirdetésein; a „Kalo in Ober Ungarn” és „Merian” (ő a képmetsző) keresőszavak együttes alkalmazása ajánlott. A legjobb színes képet / képsorozatot az ebay-ról töltöttem le.

(41) Andrej Žmegač: Bastioni Kontinentalne Hrvatske, Golden Marketing, 2000, Zagreb
Valaki (szatanek.jozsef@chello.hu ?) magyarul is feltette az internetre, az alábbi megjegyzéssel:
Figyelem! A fordítás, szabadfordítás. Minden jog a kiadónál!

(42) Fatih Demirhan: *Osmanli Padisah Türbeleri / Ottoman Rulers' Tombs*.
Internetről letölthető, 7.5 MB pdf

Szép, képes könyv az összes török szultán sírjáról, és – ami nagyon fontos! – kétnyelvű.

(43) Relation Dessen Was bishero wegen Ubergab der Nieder-Ungarischen unter Türkischen Joch gestandenenen Hautb Vestung Sighet Neues vorgefallen ist, Im Jahr 1689.

Bayerische Staatsbibliothek (BSB), Münchener Digitalisierungszentrum (MDZ),

A német szövegben Assanbey a név, amit Hasszán agára módosítottam. Bégnék vagy basának a várkapitányokat nevezték, de a várat a parancsnok nem hagyhatta el, hogy hetekre elutazzon tárgyalásokat folytatni.

Wagner, Johann Christoforus „Christlich und Türkischer Staedt und Geschicht-Spiegel...”, Augsburg, 1687-es (?) kiadású könyvében úgy írja le a történetet, hogy Szigetről két aga ment ki tárgyalni. [Szép példa régi sajtóhibára: 1689-es események leírását nem lehetett 1687-ben kinyomtatni – vagy Wagner különleges látnok volt.]

A cédulakészletem ennyivel nem merült ki, de a tanulmányban nem hivatkoztam többre.

Természetesen, nem hagytam ki az olvasmányok közül Evlija Cselebi útleírásait, valamint róla írt tanulmányokat. Ő maga sem tagadta, hogy szórakoztató történetek elmondásából élt. Véleményem szerint a padisah haláláról ránk hagyott leírásainak méltó helye az Ezeregyéjszaka gyűjteményében lenne. Amit a szigetvári türbéről írt, abból nekem egyértelmű, hogy soha nem látta; talán valaki mesélt neki a Turbékombon épült településről, kaszabáról.

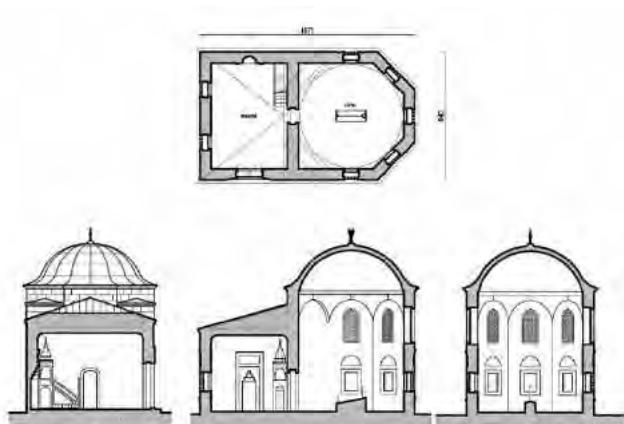
Végül az Olvasó figyelmébe ajánlok egy török nyelvű könyvet:

Yilmaz, Mehmet Emin, 2015:

Sigetvar'da Türk Mimarisi, Türbe Palankasi: Kanuni Sultan Süleyman'in Makam Türbesi
ISBN 978-975-7618-59-1.

Sajnálatosan sem angol, sem francia összefoglalást nem tett bele, de a rajzok többsége szöveg nélkül is érthető. Esterházy alaprajzából indult ki, hiszen más ábrázolást nem ismert, és számos hasonló épületet vizsgált, mielőtt a rekonstrukcióhoz fogott.

Kedvcsinálónak két részlet:



Emin Yilmaznak a türbéről készített ábrája a könyvében függőleges elrendezésű, amit vízszintesre fordítottam el.

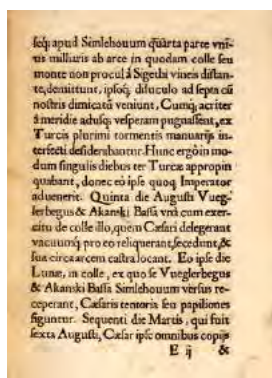
*A palánk-erőd Yilmaz által rekonstruált képe Esterházy vázlatára alapján.
Összhatásában túl idillikus, ám a részletekben (pl. híd, őrtornyok, karók) nagyon korhű.*



A SZIGETVÁRI TÜRBE TÖRTÉNETÉNEK KEZDETE: HOL ÁLLT A SZULTÁN SÁTORPALOTÁJA?

AZ ELFELEJTETT SZEMTANÚ ÉS AZ ELHANYAGOLT KORTÁRS KRÓNIKAÍRÓ

Ritkán adódó szerencse, ha 450 éves történetnek közeli szemtanúja volt, és írásba foglalták, amit látott. **Csrenkó Ferenc** [*Feranac / Franjo Črnko*] és **Geréczy B(?)** [*a Szigeti Veszedelemben Berta(lan), a latin szövegben Battolus, ami talán Bartolus*] a belső toronyban szolgáló négy-öt ember egyike, aki túlélte az ostromot. A két fiú a latin szöveg szerint *cubicularis*, magyar fordításban *kamarás*. A *kamara* akkor a lakó- vagy hálószobát jelentette, és a kamarás személyi szolgálatokat végzett. Bár a janicsárokból forrott a düh, hogy minden fegyverest megöljenek a végső harcban, de tudták, hogy a fegyvertelen fiúkért tekintélyes váltságdíjat kaphatnak. Kaptak is, Zrínyi György a lehető leghamarabb kiváltotta őket. Csrenkó rögtön a kiváltása után leírta az ostrom történetét horvát nyelven, amely Budina Sámuel^(K1) latin átírásában 1568-ban (már másfél évvel az ostrom után!) nyomtatott könyvként megjelent. Az irodalomtörténet és a történettudomány többnyire Budina néven hivatkozik a műre. Több latin nyelvű 1568-as példány letölthető a netről. Bármilyen furcsa, magyar nyelven gyakorlatilag beszerezhetetlen, a Szigetvári Várbarátok Köre adta ki 1978-ban.



Budina könyvében van egy mondat a szultán sátorának helyéről:

a császár sátora és pavilonjai a vártól negyed mérföldre a Semlék domb vagy hegy mögött a szigeti szőlőktől nem messze álltak

[... *apud Simlehouum quarta parte unius milliaris ab arce in quodam colle seu monte non procul a Sigethi vineis distante ... Caesaris tentoria seu papilones figuntur...*]

Budina könyvének címlapja, és az idézett oldal

Mivel a könyv más helyén olvasható, hogy Szentlőrinc Szigettől egy mérföldre van, tudhatjuk, hogy itt 1 mérföld = 16 km. Ne feledjük el, hogy Csrenkót, miközben égett mögötte a vár, és rabszíjon hajszolták kihallgatásra a nagyvezérhez, valószínűleg az a kérdés foglalkoztatta, hogy vajon karóba húzzák-e, vagy kegyelemből csak a fejét veszik. A negyed mérföld durva becslés, nem mérnöki adat. Viszont van egy jó irányadatunk: a *vártól keletre*, ami a korabeli nyelven *Napkeletet* jelentett.

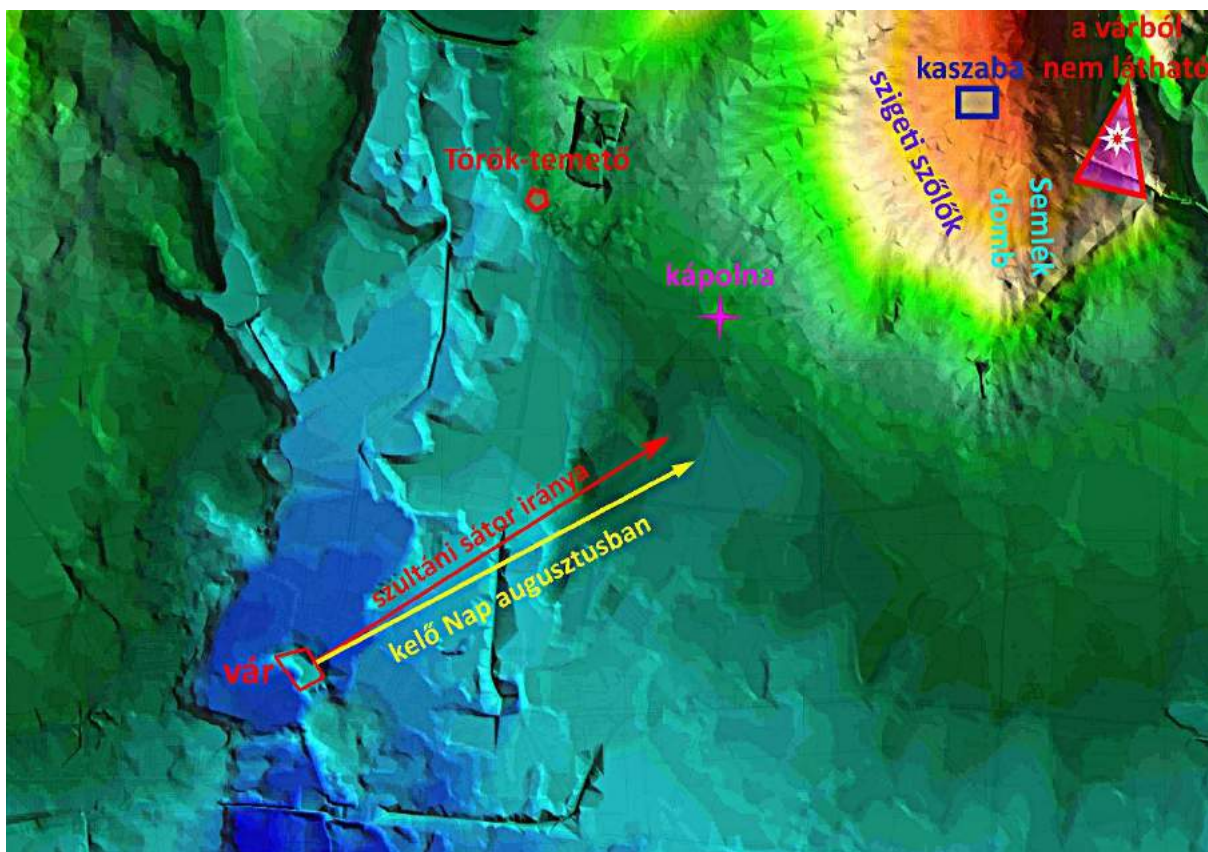
Másik, szintén ritkán adódó szerencse, hogy kortárs „profí” történetíró leírja a történetet néhány évtizeddel később, mikor már a személyes élményt meghaladja az objektivitásra törekvés. **Istvánffy Miklós**, a bécsi udvar magyar kancellárja, megpróbálta kitölteni azt az űrt, ami Bonfini krónikája óta létezett Mátyás királytól 1600-ig, és megírta a *Magyar Királyság Históriaját*^(K2). Mint a kancellária vezetője, hozzáfért minden katonai és diplomáciai irathoz; ma úgy mondanánk, hogy óriási méretű, hiteles és naprakész adatbázisa volt. További szerencse, hogy Istvánffy pontosan ismerte Sziget várát. 1562 és 1564 között ott kapott katonai kiképzést, valamint Sziget városában lakott testvére, Pál, aki meghalt az ostrom során. A História öt latin nyelvű kiadást ért meg, ma már mind az öt letölthető a netről. Teljes, és valóban olvasható magyar nyelvű kiadása jelenleg nincs. A Balassi Kiadó által megjelentetett „ómagyar” változatot nem tartom olvashatónak, lehet nagyokat bosszankodni, másutt nagyokat kacagni némely részletén. Válogatás jelent meg 1962-ben Juhász László fordításában.

Istvánffy a História 23. fejezetében hosszan és részletesen foglalkozik Sziget 1556-os és 1566-os ostromával. Felhasználta Budina könyvét, de – mint említettem – több forrásból dolgozhatott. Ő is feljegyezte, hol volt Szulejmán szultán sátorának, udvartartásának a helye:

Szolimán ... Sziget közelébe érkezett, s zöld színű hatalmas és terjedelmes sátrát Zsibótnál, a szőlőhegyek és a hosszúkás Semlék domb között, az ügyük lőtávolán kívül, feszítették ki, úgyhogy azt a közből lévő dombtól nem lehetett a várból látni. [Juhász László fordítása]

Ennyi adatból a hely meglepő pontossággal rekonstruálható, és szemléltethető a DTM segítségével:

[ábra a következő oldalon]



Piros háromszög jelöli azt a helyet, ami a vártól Napkeletre, a Semlék-dombtól takarva, a szigeti szőlők mellett volt, a mai zsbóti várhegyen. Csrenkó és Istvánffy leírása szerint a szultán udvartartásának a helye. A távolsága a vártól kb. öt és fél km, a legenda szerint a sátor helyén épült a türbe.

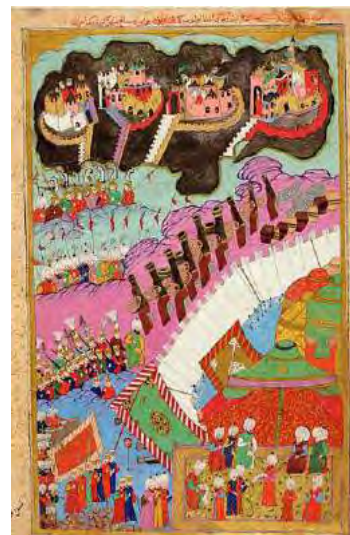
A szemtanút és a kortárs történetírót eddig senki sem vette komolyan!

A kép mutatja még, hogy hol folyt vagy folyik kutatás a türbe után: (1) a kápolnánál, (2) a kaszaba területén, (3) a Török-temetőben.

Közbeszúrászként megjegyzem, hogy Istvánffy leírásában van zavaró adat: **az ágyúk lőtávólán kívül**. – Hát, jócskán kívül volt, 5 km-en is túl! Viszont van egy, a hitelességet növelő félmondat a Históriaiban:

...zöld színű hatalmas és terjedelmes sátrát – A hadvezéri sátor, jelen esetben a szultán sátora, rendszerint **piros** volt. Szulejmán sátora piros a Bécs 1529-es ostromát ábrázoló török miniatúrán. Viszont a szigeti ostromról készített miniatúrán zöld a sátor teteje és az előtte lévő napellenző, piros az oldala. Istvánffy, bármilyen jó adatbázisa volt, a török miniatúrát biztosan nem ismerhette. **A török festmény térben és időben független alkotásként hitelesíti a latin leírást!**

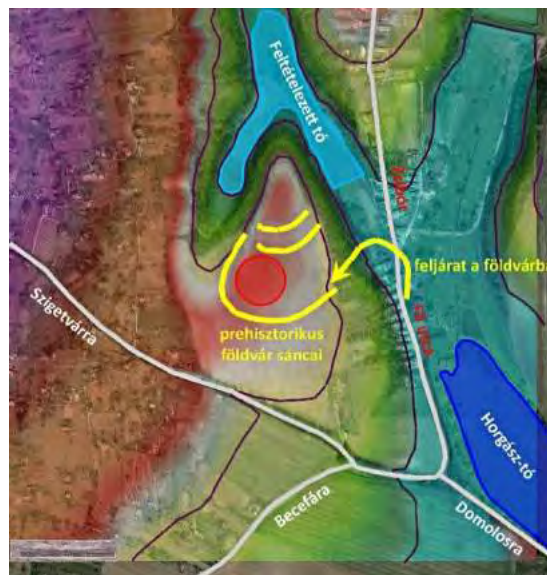
Vannak még egyéb feljegyzések, amelyek közvetve szintén erősítik a fenti modellt. Vatin^(K3) által összegyűjtött dokumentumok szerint a sátor helyén néhány évvel később gyümölcsös volt. A zsbóti várhegy jelölése az 1865-ös térképen *Sereg diófa dűlő*. A sereg diófa is gyümölcsös. Az 1950-es évek térképén *Rozsföldek*. Utóbbi megjelölés egyértelművé teszi, hogy az a föld gyenge termőerejű, szőlő- vagy kukoricatermelésre alkalmatlan, de gyümölcsösnek jó volt. [A kollektivizálás, a műtrágyák és az iparszerű termelés megjelenése hozott változást.] Ibrahim Pecsevi leírásában nem gyümölcsös, hanem tölgyes szerepel. Egy közép-ázsiai nyelvész jót nevetett, mikor a gyümölcsöst és tölgyest szembe állítottam. Megmutatta a *gyümölcs* és a *tölgy* szóképét régi török-arab írásmódban. Hát, talán egy légy-piszoknyi eltérés volt közöttük, ha úgy formálta. Ekkor tudatosult bennem, hogy mennyivel megbízhatóbb szürrealista geofizikai térképeket értelmezni, mint ótörökből fordítani.



Mivel engem Anguissola rajzai a Török-temetőhöz vezettek, a Zsibóti-várhegy részletes vizsgálatába nem merültem bele. Éppen csak megkarcoltam a felszín, hogy volna-e értelme megkutatni.



Az elemzés alapja a műholdképre illesztett DTM.



Az előző kép értelmezése. A piros kör a szultán udvartartásának feltételezett helye.

A terület az ún. *zsibóti várhegy*, a régi kataszteri térképeken *Rozsföldek* illetve *Sereg diófa dűlő*. A domb meredek fallal emelkedik a völgy fölé, a szintkülönbség közelítőleg 20 méter. A déli oldalán keskeny bevágásban fut ma a szigetvári vagy turbéki út, ami az ottomán korban aligha létezett. A falutól délkeletre horgász- és üdülő-tó van. Halastó volt Zsibótnál az ottomán korban is, azonban kissé délebbre, a domolosi út másik oldalán. [A kincskeresők elég jól behatárolták.] A területen bőségesen volt víz, Zsibót neve az ottomán korban *Csesme = Forrás* volt; a szomszédos településeken „cseszmei”-nek csúfolták a zsibótiakat, még a 20. század első felében. A lapos völgyben, ahova a feltételezett tavat rajzoltam, az első katonai felmérés szerint patak folyt a 18. század végén. A műholdképek és a DTM alapján egy „küszöb” feltételezhető, ezért rajzoltam be a tavat. A domb neve nem véletlenül várhegy, prehisztórikus sáncárcok nyoma látszik a műholdképeken, és határozottan kirajzolódik az ívelt feljárt. A hely stratégiai szempontból ideális a szultáni udvarnak. Az északra hosszan elnyúló keskeny völgyből nem jöhetett váratlan támadás, különösen akkor, ha ott tó volt. A kb. 20 méter magas meredek domboldal felér egy várfallal. Keletről, délről és nyugatról pedig körbe ölelte a török tábor. Még friss forrásvízzel is el lehetett látni: feljebb vannak az ún. Szent-kút források, a víz gravitációs ráfolyással lehozható.

Itt minden részlet együtt van, ami a legendákban szétszórva található:

a szigeti szőlők mellett, tó partján, a vártól Napkeletre, kissé több mint negyed mérföldre, a hosszúkás Semlék-domb által eltakarva, hogy a várból nem látszott. Miután a török sereg elvonult, lehetett ott gyümölcsös, a domb földje másra nem volt jó. Végül, Ibrahim Pecsevi a gyümölcsöst olvashatta tölgyesnek, mikor száz évvel az események után megpróbálta összeszedni és könyvbe foglalni a részleteket.

Két rövid és fontos kiegészítés, amit szintén Istvánffynak köszönhetünk.

(1) Amikor a török sereg elvonult 1566 októberében.

A 23. fejezet végén találunk egy utalást építkezésre, amit sokan a türbére vonatkoztatnak, bár kevésbé valószínű. Szokollu nagyvezér (akit Istvánffy Mehemet néven emleget) a haddal visszaindult, azonban „nem sokkal korábban, különleges pompával eltemette Szulejmán belső szerveit azon a helyen, ahol meghalt, Zsibót falunál; és alapítványt hozott létre, amelyből ott templom épült...”.

A körmondat többféle értelmezésére van lehetőségünk, mert egymásra csúszik négy esemény, melyeket Istvánffy összekombinál, amikor három-négy évtized távlatából visszatekint. Egyik pár a szultán belső szerveinek titkolt eltemetése, és a negyven nappal később nagy pompával megrendezett katonai díszszemle, ami a sereg hazaindulását megelőzte. A katonai szemlére szükség volt, hogy a hadak legalább félig rendezetten induljanak útnak. [Európai leírások szerint a török seregére nem volt jellemző az alakulatokban vonulás.] Istvánffy utólagos összemosása, hogy a díszszemlét temetéssé változtatta, hiszen a katonák a szultán haláláról sem tudtak. Másik pár a templom és az alapítvány. Sajnos nem tudjuk, Istvánffy mit érthetett a *templum* szón. Az ókorban a *templum* természetes magaslatot jelentett, melynek tetejéről pogány papok (*augurok*) kémlték a látóhatárt. Alapjelentése miatt érthető, hogy

később a katonai megfigyelő magaslatokra is alkalmazták. A keresztyénné lett római birodalomban *templum*-nak nevezték a sírkápolnákat. A reneszánsz és barokk latinban a mai templommal azonos. Szótár szerint egyformán jó fordítások: Szokollu (1) katonai megfigyelő pontot, (2) türbét, (3) dzsámít építtetett. Amikor Istvánffy a krónikát írta, a *templum* állt, egyértelmű volt, hogy miről van szó, csak az utókornak nem az. Az alapítvány miatt kizárhatjuk a katonai megfigyelőpontot az értelmezésekből. Ugyancsak kizárhatjuk a türbét, mert az elhunyt szultán türbéjéről kizárólag az új szultán dönthetett, a nagyvezér nem. A *templum* egyedül logikus értelmezése Szokollu dzsámija.

(2) Három évtizeddel később.

A 29. fejezetben találjuk Turbék első írásos említését, az 1595. év eseményeihez kapcsolva.

**ideoque nemine, qui refisteret, obuiro, procliuia omnia futura differrebat. Qui-
busdam maiorem terrorem circumferendum videbatur, locus ille penes Sibotum oppidum, ultra Sighetum situs, quem Turbitum Turcae vocant, in quo
viscera Sulimani ih delubro Talismanorum sacerdotum condita sunt, igne &
ferro, funditus excindendus. Sed vicit sententia Zriniani Comitis, vt Rei-**

[Azt a helyet, amely Zsibót mezőváros mellett, Szigeten túl van, és a törökök Turbitnak neveznek, ahol a talizmánok papjainak szentélyében Szulejmán belső szervei vannak elhelyezve, tűzzel és vassal az alapokig le kell rombolni.]

... *locum ille penes Sibotum oppidum, ultra Sighetum situm quem Turbitum turcae vocant*... Istvánffy latinósító technikáját jól látjuk: Sziget=Sighetum, Zsibót=Sibotum, Semlyék=Semlecum. A sorozatban *Turbitum* egy anomália. Hogy miért nem *Turbecum*, nem fogjuk megtudni. Lehet egyszerű sajtóhiba, a *t* és *c* felcserélése a nyomdai szedésnél. [Kézirat nincs.] Mellesleg, Esterházy a „TurBegum” latinósított alakot használta, így, középen nagy B-vel. Akár *Turbitum*, akár *Turbicum*, bizonyos, hogy **ez Turbék első írásos említése**, 1595-ös haditervezetével kapcsolva. Sajnos, térben azonosíthatatlan: *Szigeten túl*, függ attól, merről jövünk. *Zsibót mellett* lehet 50 méter és 5 kilométer, a viszonyítás az írás mellé odagondolt térképtől függ. Fél évszázaddal Istvánffy Históriajának kiadása után Augsburgban nyomtatott térképen *Turbék Pécs mellett* van – Augsburg messze volt, onnan nézve Pécs látszott jó viszonyítási pontnak.

... *in delubro Talismanorum sacerdotum*... Az épület megnevezése itt nem *templum*, mint a 23. fejezetben. A *delubrum* esetében nincs többféle értelmezés, egyetlen jelentése van: *épület, ahol a bálványt* [ebben a mondatban a „Talisma”-t] *imádták*. Szerintem a *templum* és a *delubrum* megkülönböztetése szándékos Istvánffy részéről; két különböző épület, ami könnyen lehetett egymástól távoli helyen.

Fontosnak tartom a *locus = hely* szó használatát. Feltűnő, hogy Esterházy-nál 1664-ben Turbék megnevezése ugyanúgy *locus = hely*, mint 1595-ben Istvánffynál. Nem kerítés nélküli falu (*pagus*), nem bekerített mezőváros (*oppidum*). Mivel mindketten latinul írtak, félrefordításról nem beszélhetünk. Végül, a *hely* visszajön még egyszer Anguissola *Vázlatán*, de akkor már németül: **Orth wo...**

Természettudományos kutató nem tarthatja véletlennek, ha három író három eltérő évtizedben ugyanarra az objektumra ugyanazt a szót használja. **TURBÉK, amelyet Szulejmán tiszteletére építettek, nem település, hanem csupán egy HELY, ami „Sziget erős várának tulajdona”**. Másik Turbék az, amely törökül kaszaba, latinul oppidum.

Nagy kár, mi több, beteg csőlátás, hogy a zsibóti várhegy kívül esett minden Szulejmán-kutató látóterén! A PTE modern geográfusai mire használták a GIS-t, a DTM-et? A PTE és az MTA BTK régészei vajon elfelejtettek latinul olvasni? [Na, jó; a turkológusokon sem a GIS, sem a latin nem kérhető számon.]

Az előző dolgozatban bemutattam, hogy a távérzékelés, a terepi vizsgálat, felszíni geofizika, a digitális modellezés ma képes megoldani olyan *ill-posed* problémákat, amelyeket korábbi technológiával nem lehetett. Az állítás, hogy **„itt minden részlet együtt van**, ami a legendákban szétszórva található” azt jelenti, hogy már az induláskor jól **működik a data driven elv**. A kutatáshoz kedvező körülmény, hogy a zsibóti várhegyen az írott történelem idején település nem volt, vízrendezés nem volt, **a talaj a mélyszántás szintje alatt érintetlen**. Légifényképezés és felszíni geofizika ki tudná mutatni a szultán táborhelyét, ha ott volt. Vagy igazolná, ha nem volt ott semmi. Ám, ha ott egy türbe nyoma is előkerülne, az új korszakot nyitna az 1566 utáni szigetvári történések értelmezésében. Egy év alatt lefuttatható „hálás” projekt lehetne. Drón-felvételeket kell készíteni lombtalan állapotban, tavasszal és ősszel. Felszíni geofizikai térképezést, közvetlenül vetés vagy/és betakarítás után. És, persze, alapos terepbejárásokra kell menni minden évszakban. Közben lehet „kotlani” az archív képeken, mert azokhoz sok idő kell. Mindez a kaszaba régészeti kutatásához képest pottom pénzért, játszva megoldható.

DIGITÁLIS CÉDULÁK A KITEKINTÉSHEZ

(K1) Budina, Samuel: *Historia Sigheti totius Sclavoniae...*(1568)

Internetről letölthető.

Kis füzet formájában kiadta a Szigetvári Várbarátok Köre 1978-ban, nagyon kevés példányban. Az első fele tartalmazza a magyar fordítást, a második a latin szöveg másolatát. Érdemes időnként szűrőpróbát tenni: hátha egy lelkes amatőr feltette már a netre.

[Nagyon tanulságos, szemléletformáló olvasmány! Beszkenneltem, kérésre elküldöm.]

(K2) Istvánffy Miklós:

Regni Hungarici Historia..., öt latin nyelvű kiadása ismert, az első 1622-es

Mind az öt letölthető a netről [a németek szorgalmasan digitalizálnak!]

A Balassi Kiadó kiadta „ómagyar” nyelven, Tállyay Pál 17. századi fordításában.

Magánvéleményem: bárcsak ne tette volna!

Időnként híre jár (*fama est*), hogy hamarosan lesz szövegkritikai kiadás.

Sziget ostromával, azt megelőzően a szultáni sátor helyével a 23. fejezet foglalkozik.

Turbék elpusztítására a 29. fejezetben van utalás. A kiadásokban vannak sajtóhibák (eltérések), de az általunk vizsgált latin szövegrészlet mindegyikben azonos.

Istvánffyról érdemes tudni, hogy a Szigettől légvonalban 16 km-re lévő Kisasszonyfalván született, a család a birtokot Szulejmán 1541-es hadjárata során elvesztette. Oláh Miklós egri érsek apródja lett, aki Padovába küldte tanulni. Onnan húsz évesen visszatérve két évig katonai kiképzésen volt Sziget várában. (Sokkal később, 56 évesen még lóra szállt, kardot fogott és csatlakozott Zrínyi György seregéhez. Úgymond „testközelben volt” mikor Turbék elpusztítása szóba került.) Karrierje folyamatosan emelkedett, a bécsi udvar magyar kancelláriájának vezetője lett. Hivatalból az ő kezén mentek keresztül a diplomáciai és katonai levelek, jelentések. Ma úgy mondanánk, hogy óriási és naprakész adatbázisból meríthetett. Ugyanakkor személyes élmények és helyismeret kötötte Szigethez. Krónikáját, közléseit érdemes komolyan venni.

(K3) Vatin Nicolas

Un türbe sans maître. Note sur la fondation de la destination du türbe de Soliman le Magnifique à Szigetvár (2005) *Turcica*, Vol. 37 p. 9-42

A tanulmány megjelent magyar fordításban: *Egy türbe, amelyben nem nyugszik senki. Megjegyzések Nagy Szulejmán szigetvári sírkápolnájának alapításához és rendeltetéséhez.* Keletkutatás 2008, tavasz-ősz, pp. 53–72.

Vatin számos írást adott közre Szulejmám koráról folyóiratokban, és fejezeteket írt több szerző műveiből összeállított tanulmánykötetekben. Szigetvárral kapcsolatban különös jelentősége van annak, hogy feldolgozta és franciára fordította Mehmed Szokollu nagyvezér titkárának, Ahmed Feridun bejnek a szigetvári ostromról írt naplóját; címe: *Nüz-hetü-l-esrari-l ahbar der sefer-i Sigetvar*. A naplóból nem tudunk meg semmit a szultán sátorhelyéről: *a padisah sátora akkora volt, mint az ég kupolája, és melléje állították Szokollu Mehmed nagyvezér sátrát.* Továbbá nincs szó a szultán szent holttestének kezeléséről (értsd: kibevezéséről).

A PTE KUTATÁSÁRÓL, ÉS TANMESE A LEGJOBB MESTERLÖVÉSZRŐL

Van egy sikeresnek mondott, ünnepezt társaság: a Pécsi Tudományegyetem (PTE) Szülejmán kutató-csapat, akikről Szigetvártól Brazílián át Új-Zélandig tudják, hogy megtalálták Nagy Szulejmán sírját. Kétségei bárkinek lehetnek. Nekem is vannak. Megpróbálok felvillantani egy-két objektív kifogást, mint természettudományos kutató. Majd elmondani a szubjektív oldalát: miért nem próbáltam csatlakozni a csapatukhoz, holott a geofizika tipikusan csapatsport.

Tacitus óta illik igazodni a „*sine ira et studio*” magatartáshoz, amit angolra szoktak úgy fordítani, hogy „*without hate and zealousness*”. Azért fordultam az angolhoz, mert a hozzáállásom jellemzéséhez angol szófordulatot idézek: „*rather sorrow than anger*” [Bunyan: *The Pilgrim's Progress*] vagy *rather distress than anger*. Ami érzelmileg pozitívabb, mint Tacitus követelménye: nem csak *valami nélkül* (harag és részrehajlás), hanem *valamivel* (szomorúsággal, aggodalommal).

OBJEKTÍV RÉSZLETEK TUDOMÁNYOS PUBLIKÁCIÓK ALAPJÁN

Tudományos publikációnak azt tekintem, amely az un. *peer review* folyamat után, nyomtatott folyóiratban jelent meg. Ez a kritérium egyszerre teszi könnyűvé és látszólag igazságtalanná a helyzetet. Ugyanis a PTE csapata *összességében* sokat publikált saját kiadású periodikában [Mediterrán Balkán Fórum], amely betűtömeget átejteti a rostán, látszólag igazságtalan. *Peer review* szűrőn átment cikküket alig találni, és ami van, abból viszont kevés információt lehet megtudni.



A „Szulejmán szultán emlékezete Szigetváron” (Mediterrán Balkán Fórum, VIII. évfolyam, Különszám, 2014.) magyar és török szerzői gárdát vonultat fel. Csak a magyar szerzők írásairól alkottam véleményt. A tematikus különszám meglehetősen belterjes, és ennek megfelelően igénytelen. Jól kirajzolódik az egyetemek nem mindig szerencsés gyakorlata: a doktoranduszok dolgoznak, ők hozzák az újat; a docensek és profok pedig „forgatják az imamalmot” már régen beletett szövegekkel. A nyolc dolgozattól három doktoranduszoké (Bognár Zita, Hancz Erika és Kitanics Máté), és a türbe helyével mindössze ketten foglalkoztak. Kitanics Máté kiemelkedő szintű kutatást mutat be, aminek értékéből nem von le, hogy a következtetéseiben egyetlen modellhez ragaszkodik. Sok cikket láttam ötven év során, a magánvéleményem, hogy Hancz Erika írásának jót tett volna több szerkesztői szigor. Bognár Zita éppen csak elkezdte a doktori iskolát, társszerző, akinek

Gyenyize Péter irányította a munkáját. Újabb tematikus szám nem volt, a Mediterrán Balkán Fórumban időről időre megjelenő újabb írások helyett áttérek az (eddig egyetlen) angol nyelvű publikációra.



[Megjelent 2015. december 17-én. A címsor ismeretében a cikk az interneten megkereshető, letölthető.]

A cikket nagy titkolózás és nagy várakozás előzte meg. Mint nagy várakozásoknál lenni szokott, okozott némi csalódást. A szöveges rész jó összefoglalása annak, amit a fenti „Különszám”-ban hosszan ismertettek. Azokhoz képest új elem a geofizikai mérés, amire geofizikusként különösen kíváncsi voltam. A mérések ismertetése rövid, az kiderül, hogy két helyszínen és három féle műszerrel dolgoztak. Viszont azt nem lehet megtudni, hogy melyik helyszínen melyik módszert alkalmazták, és milyen eredménnyel.

Általánosságban elmondható, hogy kevés részletbe mentek bele, ami részben érthető, hiszen a terjedelm limitált. A 15 oldalas cikk természettudományos folyóiratban nagyon hosszúnak számít, azonban indokolatlanul nagyméretű ábrák emésztik fel többször az értékes helyet. Bemutatják Anguissola térkép-vázlatát (az elején) és Esterházy alaprajzát (végén). Egy elnagyolt vízrajzi rekonstrukcióra hivatkozva hamar félretolják Anguissoláét. Ezt követően kifejtik, hogy korábbi régészeti vizsgálatok alapján a türbe nem lehetett a kápolna helyén vagy annak közelében. Kizárásos alapon marad a Turbék-domb teteje, mint vizsgálandó terület. Ettől a döntésüktől kezdve durva szűrés lép be: azokat az adatokat válogatják össze, amelyek a kiválasztott modellt igazolják, vagy részben alátámasztják. Utóbbira példa az Esterházy rajz, amiről megállapítják, hogy a megtalált alapok és a rajz *szerkezeti elemei hasonlóak*. [Kétségtelen, mindegyiken van épületalap, ennyi a hasonlóság.] Fontos kritériumnak veszik, hogy bizonyos alapok Mekka irányába tájoltak. Sajnos, ezeket a cikkben nem láthatjuk a gyenge grafika miatt. Hogy ne talányokban beszéljek, bemásolom ide az összefoglaló ábrájukat:

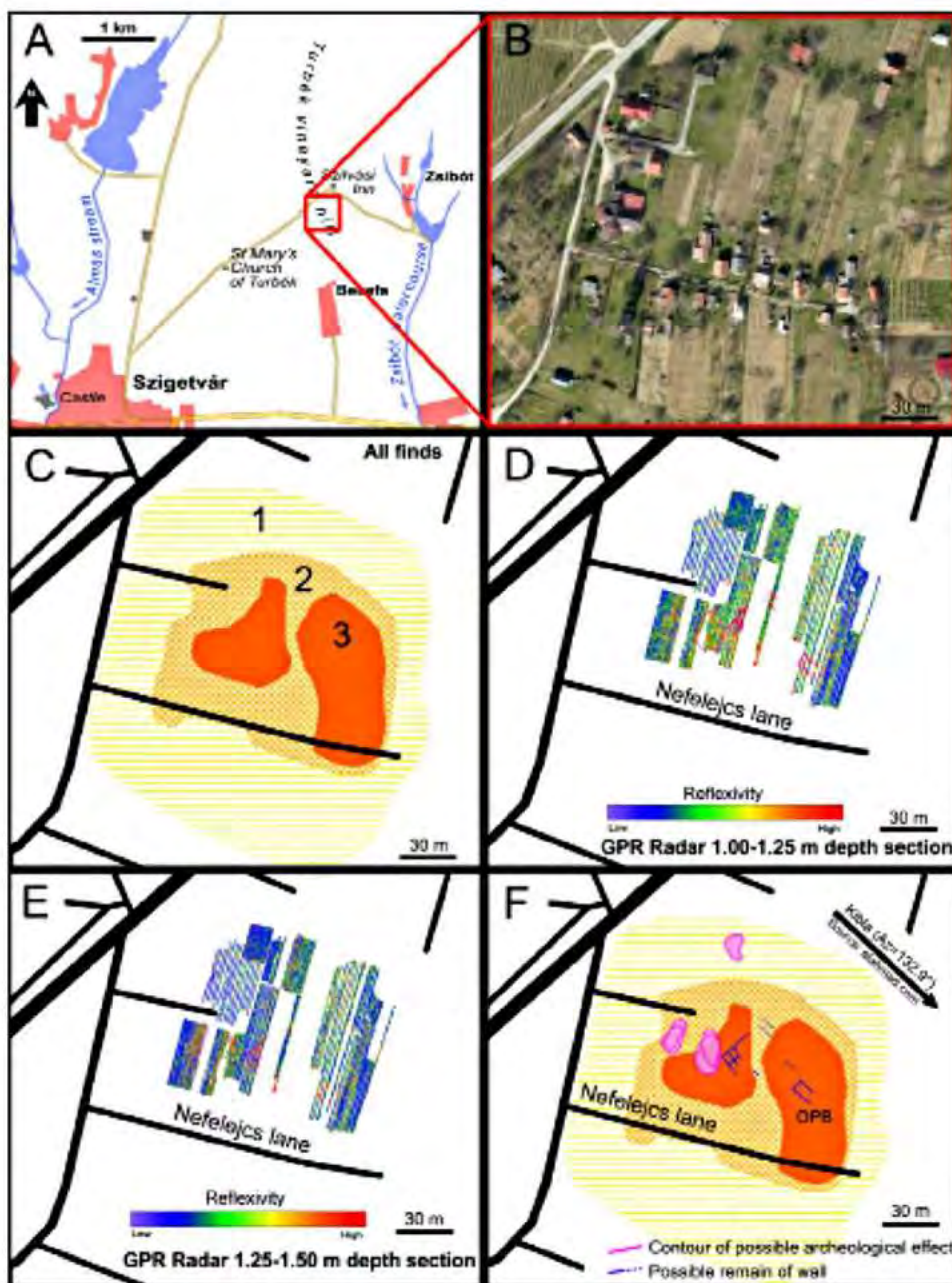
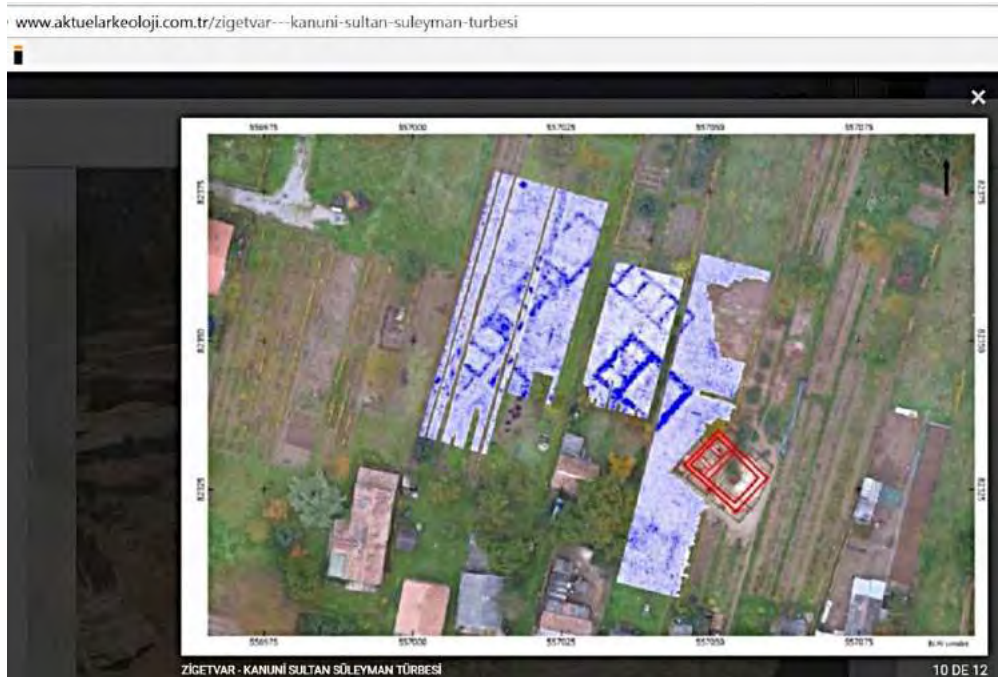


Fig. 9 The results of the fieldwork examinations in the Turbék study area (edited by P. Gyenizse). A: The study area in the surroundings of Szigetvár; B: The study area on an aerial photo; C: Density of archeological finds on the surface (1: low, 2: medium, 3: high); D and E: Results of GPR radar; F: Wall reconstruction based on fieldwork examinations (OPB – Ottoman Public Building suspected by Kovács 1971)

Mátyás király és a molnárlány meséje 2015-re aktualizálva: hoztam is, nem is – mutattam is, nem is. Aki sok kis ábrát zsúfol egy folyóiratoldalra, az nem mutat semmi értelmezhető. [Ilyen ábrát geofizikai folyóirat szerkesztőse soha nem fogadna be.]

Viszont egészen részletes ábrázolásra bukkanhatunk egészen nehezen felfedezhető helyeken:



[A print-screen képen meghagytam a fejléceket, hogy az Olvasó könnyebben megtalálja, mint jómagam.]

Mivel a távoli törököknek szánt ábrán az EOY (Egységes Országos Vetület) koordinátákat rajta felejtették, fél méter pontossággal megmondható az objektumok helye, mérete.

Látható egy L alakú alaprajz, a magyarázat szerint az lenne a dervis-kolostor (tekke)

– jóval nagyobb, mint Esterházy rajzán,

és az L alak vitatható: összeépült, vagy két külön épület, egymásra merőlegesen?

Előtte van két, nagyon hasonló, akár egyformának is mondható téglalap

– a szövegekből kikövetkeztethető, hogy a kék a dzsámi, a piros a türbe.

Ha egyformák, akkor vajon miért nem kettő darab dzsámi vagy kettő darab türbe?

– Ennek a megválaszolása ma még alighanem inkább a hit, mint a tudomány területe.

Tényleg, Mekka irányába vannak tájolva, mérésem szerint 3 fok hibával, ami nem rossz.

Térjünk vissza a publikációhoz. Számos részlete megkérdőjelezhető, és esetleg könnyen cáfolható. Mutatok egy szokatlan, ám látványos, „bizonyítékot” a cikkből, hogy utána rögvest megcáfoljam.

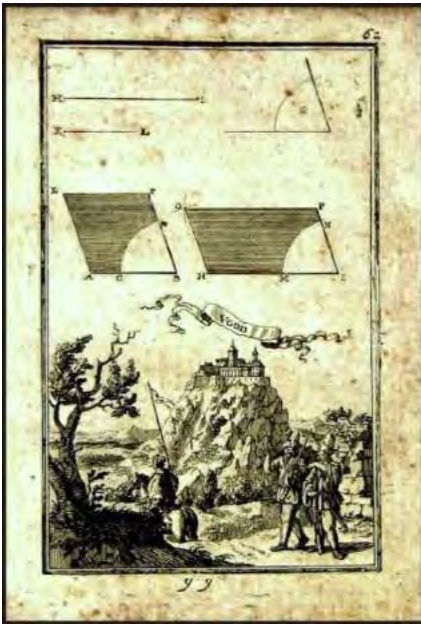


Fig. 7 Pál Esterházy at the age of 30 in front of the table of winter operations: copperplate engraving on paper by unknown artist (photo: Stiller, edited by P. Gyentese). Source: Hungarian National Museum, Historical Gallery, Inv. No.: 55.1341

Turbék erődítménye egy hegytetőn, a harci-paci két hátsó lába közt elrejtve látható.

A szerzők szerint ez a rajz bizonyíték arra, hogy az erőd a hegyen volt!

Minden kornak volt divatja, a 17. században illet a várat hegytetőre rajzolni. Mert a birodalmi olvasóközönség a lakókörnyezetében többnyire hegyen épült várakat látott, a képeken olyat kellett mutatni neki. Síkvidéki váraink, pl. Szolnok, Kálló, képein a háttérben gyakran vannak hegyek, néha a valóságtól messze elrugaszkodott magassággal. A régi metszeteken Sziget vára és városa mintha egy alpesi tóban lenne. Az ábrázolás és a valóság viszonyára mutatok szemléletes példát.



Ugod vára, amint Anton Ernst Burckhardt von Birckenstein a „Trónörökös mértankönyvé”-ben megrajzolta.

Ugod a Bakony lábánál fekszik, és a Bakonyban ilyen bérc nincs. A „bérc” valós magassága kb. három méter. Kicsit lekophatott, de a török időkben sem lehetett magasabb három és fél méternél.



Ugod vára az alaprajz szerint

Jó művészi rekonstrukció a régészeti kutatások alapján. A háttér a Kőrös-heggyel valószerű. De hová lett a sziklabérc?

Hagyjuk el Ugod bércét, mert van másik metszetünk Zrínyiről, az 1664-es hadjáratról és Turbékra.



Ismeretlen olasz mester metszete Zrínyiről és a téli hadjáratról (OSZK). Az Esterházyról készült metszettől eltérően, felül van a térkép. Zászló jelzi azokat a várakat, amiket elfoglaltak, lángok és füst, amiket felgyújtottak.

A harci-paci feje felett a rossz felbontás ellenére kibetűzhető, hogy „Turbék, ahol Szolimán török császár szívét eltemették”. Egy szigeten füstölög, jól illik Esterházy rajzának erődjéhez, amit az Almásba bekötött árok vett körül!

Van egy képünk, amelyiken Turbék erődje hegytetőn van, és másikon az Almás-patak szigetén. Melyik igaz? Amelyik a pillanatnyi érdekünket szolgálja? Veszélyes ötlet tudományos bizonyíték után kotorászni egy harci ló két hátsó lába közt! Megeshet, hogy ott valami egészen más található/fityeg.

A kiválasztott helyszínt támogató szelektálás észrevehető a publikált régi térképrészletek esetében is. Nem vették figyelembe, hogy a várakat ábrázoló régi metszetek és térképek között sok a minimális eltérést mutató másolat. Viszont a kissé módosított másolat ugyanazt az információt tartalmazza, mint az eredeti, irreleváns, hogy hányszor, hány év késéssel másolták.

Két törekvés jól körvonalazódik a dolgozatban, és általánosságban a PTE kutatócsoport kommunikációjában. Az egyik, a témának a divatos áramlatokhoz kapcsolása. Ilyen a kis-jégkorszak, általánosságban a klímaváltozás, emlegetése. Az alapötlet jó, de a kivétel elnagyolt: hiányzanak az adatok, amelyek az állításokat igazolnák. Pedig néhány éve éppen a PTE egyik munkatársa írt színvonalas összeállítást a kis-jégkorszak hazai megfigyeléseiről. A másik a korszerűség és komplexitás bizonygatása. A két varázsszó a számítógépes modellezés és GIS (Geographic Information System). A számítógépes modellezés már-már függőség jellegű: olyankor is alkalmazták, amikor belső ütközésre vezetett. Mivel az egyik szoftver ki tudja számolni, hogy két terepi pont összelátható-e, készült térkép: **mi látható** a várból? De Csrenkó és Istvánffy szerint **a szultán sátora** éppen ellenkezőleg: **nem volt látható** a várból. Ha a türbe a sátor helyén állt, akkor miért annak van bizonyító ereje, hogy a turbéki kaszaba látható volt a várból? Miért éppen a GIS-re legyünk büszkéek egy történelmi kutatásban, ha ütközik a szemtanú feljegyzésével?

SZUBJEKTÍV ÉLMÉNYEK, TALÁLKOZÁSOK ÉS TÁVOLODÁSOK.

A GEOFIZIKAI KUTATÁSRÓL ÉS MAGAMRÓL

A geofizika inkább félreismert, mint ismert a társadalomban. Ha rákérdeznek a végzettségemre, és megmondom, akkor kétféle reakciót szoktam kiváltani. Az illedelmes: „Ó, az nagyon érdekes!” Az őszinte: „Nahát, magáról ezt nem gondoltam volna!” [Értsd: megint egy szélhámós!] A geofizikának két nagy ágát szokták megkülönböztetni. Az *alkalmazott* általában valamilyen nyersanyag (pl. olaj, szén, érc, víz) lelőhelyének detektálását, vagy valamilyen szerkezet (pl. árvédelmi gát, régészeti lelőhely) vizsgálatát szolgálja. A *földfizika* (amit régen elméleti geofizikának neveztek) a Föld mint égitest fizikai folyamatait próbálja leírni és megfejteni. Mindkét főágon belül további szempontok alapján lehet osztályozni. Egyik a vizsgált fizikai jelenség (paraméter): gravitáció, rugalmasság, elektromágnesség, nukleáris. Másik, az alkalmazott geofizikában a mélység (sekély, közepes, nagy), a földfizikában a magasság (ionoszféra, magnetoszféra, bolygóközi térség). A módszerek és eszközök nagyon eltérőek, emiatt a költségek nagyon különbözőek. Általában egy módszerrel nem oldható meg a feladat, emiatt a kutatás rendszerint komplex. Matematikai nyelven kifejezve, a geofizikai módszerek halmazainak közös metszete a mérés-technika és az adatfeldolgozás. A komplex kutatás csapatmunka, a geofizikusra nem jellemző a „hosszútávú magányossága”. Továbbá, arra szocializálódott, hogy kiszolgál, és a háttérben marad. Ha egy fűrészből feltör az olaj, akkor már a kutyát sem érdekli, hogy ki adott javaslatot a fűrés helyére. [Kudarcs esetén, persze első helyre kerül a bűnbakok között.] Magyar geofizikusnak kevés álláslehetősége volt, szerencsének tartom, hogy több területen dolgozhattam, a bányageofizikától az üridőjárásig. A proton-precessziós magnetométerek különösen érdekelték, emiatt kerültem a szigetvári türbe-projekt közelébe. Ugyanis a régészeti geofizikai térképezés általában gazdaságos (és szokásos) sorrendje: mágneses, elektromos ellenállás, földradar térképezés. Ezek annyira különbözőek, mint, mondjuk, orvostudományban a szülész és fülész. 2013 elején Sasvári Gábor pécsi kollégám hívott fel, hogy indul a türbe-projekt, első körben mágnességben jártas ember kellene, vállalnám-e? [A geofizikai módszerek közül neki ellenállás-mérésekben van nagy gyakorlata.] Érzelmileg semmi nem kötött engem Szigetvárhoz, 2013-at megelőzően 1961-ben jártam arra, könnyen felejthető középiskolás kirándulás keretében. A türbe helyének kutatása a geofizika teljesítőképességének a határa körül van: az eszközök fejlettsége 2010-re elérte azt a szintet, hogy talán megoldható, az emberi tényező miatt kétséges. De nem lesz könnyű galopp, a siker és kudarc várható aránya 52:48. [Ma már tudjuk: ekkora különbséggel egy királyság sorsát is el lehet dönteni.] Ilyen szakmai kihívást nem lehet elszalasztani, mondtam, hogy társulok.

2013 áprilisának első felében volt egy terepbejárás Szigetváron. A PTE részéről Pap Norbert, Gyenizse Péter, Bognár Zita, Kitanics Máté, és kültagként Szabó Géza szekszárdi régész. Szigetvári önkormányzattól Lebedy János várkapitány, a Mecsekérc Zrt geodétái, Sasvári Gábor, jómagam. Ők ismerték egymást, egyedül voltam „új fiú”. Pap Norbert köszöntötte az érkezetteket, elnézést kért, hogy rögtön el kell mennie, jó munkát kívánt, és hozzátette, hogy a témában adatot közölni, nyilatkozni csak neki van joga. Ez a bevezetés okozott némi csodálkozást; Sasvári Gáborral egymásra néztünk: a mi szakmánkban a felhasználói jogokról a megbízási szerződésben szokás megegyezni. Bejártunk öt helyszínt. Kezdtük a turbéki kápolnával, felmentünk a Turbék-hegy szőlői közé, onnét tovább nyugatra, szántóföldekre. Folytattuk a Török Magyar Barátság Parkkal, leánykori nevén Török-temetővel. Végül Lebedy János kérésére megnéztünk két halmot, ami nem része a tervezett projektnek.

Nekem, messziről jött idegennek, úgy tűnt, hogy Szabó Géza a szellemi vezető, egyben rangidős. Ő és Kitanics Máté a fontossági sorrendet úgy állapította meg: 1. szőlők, 2. szántóföld, 3. kápolna. A Török-temetőt helyből elvetették. Az elsődlegesnek ítélt célterület kordonos szőlő magánkertekben. A kordonos szőlők általános sémája a fa oszlopok közé feszített acélhuzal. Ott azonban az oszlopok feldarabolt vasúti sínek voltak. Mágneses mérés szóba sem jöhetett. [A magnetométer olyan érzékeny, hogy reagál szemüvegkeretre vagy egy amalgám fogtömésre. A vas tartóoszlopok és huzalok hatása több milliószor meghaladja a műszer érzékenységet.] Elektromos mérés szintén azonnal elvethető, mert a földbe vezetett áram kijön a vas oszlopokon, és az áramkör záródik a huzalokon keresztül. A kápolna környezetében volt mágneses térképezés [Bertók Gábor régész, JPM, 2009]. Maradt a szántóföld. Vártam az írásos megbízást, de a terepi mérés idejét meghatározza a mezőgazdasági művelés. Ha az adminisztrációra várunk, szállba szökken a gabona vagy kukorica, a mérés lehetősége egy évre elszáll. A közös projekt a mi szakmánkban bizalomra épül, hát mértem Szabó Géza kérésére. A távolodás szeptemberben kezdődött, amikor nem kaptam meghívót a témában szervezett workshop-ra, Pap Norbert részéről megfejlve egy teljesen átlátszó hazugsággal. Ami akkor rosszul esett; hiszen több százezer Ft értékű munkát adtam előlegként, amit a workshop belépőjegyére sem tartottak elégségesnek. [És szerződés sem lett végül.]

Közben a PTE részéről nagy internetes hírverés folyt. A viszonyunk egy késő őszi internetes cikk után ment át eleinte zavarba, később rideg távolságtartásba, mert a PTE inspirációjában megjelent egy kép:



„*az ásatások megkezdődtek 2013 szeptemberében*” magyarázattal. Ha valaki ismeri a Nap járását, látja, hogy a kép nem szeptemberi, hanem nyári. Ha bánni tud az internettel, kiderítheti, hogy *a kép 2009 júliusában készült!* [Kálmándy Ferenc (MTI) szigetvári fotósorozatából.] Jól dokumentált **tudatos hamisítás** történt, amely a tudományban a legnagyobb vétkeknek számít. Amit, ráadásul, könnyebb volt utolérni, mint a közmondásbeli sánta kutyát. Bárkié volt az ötlet, nagy kockázatot vállalt, aki megtette. Akire rábizonyítható a vétkek, annak kevésbé korrump társadalmakban legalábbis felfüggesztik a tagságát „a tudósok kamarájában”. Az eltitkolt erkölcsi vétkekkel az a nagy baj, hogy nem évülnek el soha. Aki elkövette, annak a feje fölött ott lebeg a leleplezés vagy lelepleződés lehetősége, mint Damoklesz kardja. Nem igazán kívánatos jövőkép 30-40-es éveikben járó kutatóknak.

Aktív koromban sem vágtam hasra magam oktatói címeiktől, az önbecsülésem volt fontos, egyre jobban örültem, hogy a nevem nem került fel olyan lapra, amin a PTE Szülejmán Kutatócsoporté már ott volt.

Majd 2014 tavaszán megjelent a már hivatkozott „Különszám”. Amelyben Szabó Gézáról és elvégzett munkájáról hallgattak. A pletykák szerint [nem voltam ott] Szabó Géza elment a kiadvány ünnepélyes bemutatására, és fennhangon plágiummal vádolta meg munkatársait. Nem tudom, hogy akkor, vagy már előtte dobták ki a csapatból, nekem a folytatás szempontjából mindegy volt. Sasvári Gábor kollégámmal egyre inkább úgy láttuk, hogy a PTE sokra hivatott csapata valamiféle tudományos ámokfutásba kezdett. Kitanics Máté és köztem maradt időszakos levélváltás. Részemről volt egy nosztalgikus etnikai vonzata a kapcsolat őrzésének. Ő Kitanics, egyik nagyanyám Krizanich, mindketten horvátok. A nagyanyám a születésem előtt meghalt, bennem pedig kialakult valami kíváncsi hiányérzet, hogy ő horvátként vajon milyen lehetett, milyenek a horvátok? Azonban az etnikai száltól függetlenül, Kitanics Mátét szorgalmas és tehetséges kutatónak tartom. A véleményünk sokszor eltért, ami részben nemzedéki eredetű; ő talán feleannyi idős, mint magam; kevesebb kudarcélmény van mögötte. [A kudarc emlékezetes nevelő!]

A PTE kutatócsapat hozzáállásából olyasmi rajzolódott ki, hogy „Mi vagyunk az egyetemi szakértők! Velünk még a tudományos eredmények se merjenek vitára kelni! Mi mondjuk meg, hogy mi igaz!” Világos volt, hogy ezt a sajátos ámokfutást csak hasonló tömegű vagy nagyobb „ütkező test” állíthatja meg: másik egyetem, vagy akadémiai intézet. Ilyen ütközés létre jött, de, a fizikai hasonlatot folytatva, teljesen rugalmatlan volt, és az ütköző testek összeolvadtak. A cikkben röviden említett geofizikai méréseket olyan cég végezte, amely alapítói/tulajdonosi szálakon kötődik az ELTE geofizikai oktatói köréhez – egy lehetséges kritika kilöve, sőt, támogatásra változtatva. Majd 2016 tavaszán nagy nyilvánosság előtt, Fodor Pálnak az MTA nagytermében tartott előadásán kiderült, hogy az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontjával is létrejött a szellemi fúzió; rossz nyelvek szerint anyagi érdekházasság. Szomorú fordulat, hogy Fodor Pál főigazgató akadémikust azonnal befröcskölték a hamisítás sarával, kapcsolták az említett 2009-es fotó-sorozat egyik képéhez úgy, mintha 2016-ban vették volna fel. Bárki bármit mond, a Pap Norbert márkanévvel jelzett taktika eredményes. Nagy kár, hogy a velejéig romlott, latin eredetű szóval: korrump. Az, hogy stratégiának milyen lesz? Talán majd eldönti az idő. A tudományban a nagy tévedések és a nagy csalások egyaránt ki szoktak derülni.

Naiv értetlenségemnek hangot adtam 2016 májusában. Nem követek el indiszkréciót, ha ide másolom azt a levelet, amit akkor Fodor tanár úrnak írtam. [A válaszát nem mutathatom be.]

Tisztelt Tanár Úr!

Olyan családban nőttem fel, ahol ketten is beszéltek (inkább csak olvastak) törökül, és hasonló barátaik voltak. Nekem a „Fodor Pál” név nem Szigetvárral kapcsolatban lett ismeretes, hanem jóval korábbról. Mikor Szarka László segítségével találkozhattam Önnel, egyaránt bennem volt a kíváncsiság, hogy mit mond a témáról, és hogy milyen, akit névről-hírből már otthonról ismertem. Mindezeket röviden vázolván, most elmozdulok az etikettől az őszinteség felé.

Az Ön belépését a szigetvári türbe ügyébe többen vártuk, mert úgy gondoltuk, hogy a szaktudása oszlathatja a ködöt, amit a PTE lendületes ifjai teli tüdővel fújnak. [A munkájuk lépten-nyomon felvillantja azokat a hibákat, amelyeket az emberek többsége fiatal kutatóként elkövet; és amelyekhez ők a tapasztalatlanok makacsságával ragaszkodnak.] Meghallgatva a múlt szerdai előadást, utána elolvastva a csütörtöki cikket az origo.hu-n (Elter Tamás), a várakozás távolról sem teljesült, sőt, az ellenkezője kezd kirajzolódni.

Őn utalt rá, de aki olvasta a Pap-Kitanics-Hancz trió megnyilatkozásait, az magától is látta, hogy az előadás a PTE munkája, amit Ön felolvasott. Így a trió büszkén sttkérezhetett abban a fényben, amit Fodor Pál áraszt. Azonban a történet úgy fordult, hogy a másik oldalon rávetődnek Önre a trió ányékai.

(1) Az előadás mintegy döntő dokumentumként hivatkozott egy rajzra, amely Anguissola állítólagos térképének magánygyűjtő kezében lévő eredetijéből vett kicsiny minta másolata. Nos, ezt az „eredeti” térképet még soha senki nem látta, aki beszél vagy ír róla. Természettudományban (fizika, kémia, biológia – a földrajz inkább művészet) az ilyen jellegű „bizonyítás” elővezetése olyan hangos kacajt váltana ki, amit nyugodtan nevezhetünk röhögésnek. Azt hiszem, ha egy bírósági tárgyaláson akár a vád, akár a védelem hivatkozna egy olyan „bizonyítékra” ami valakinél megvan, de senki nem látta, akkor a bírő alighanem felszólítaná őket az ügy és a testület komolyabban vételére. Ezzel szemben a Tudományos Akadémián (!) a szakterület egyik legismertebb tudósától a bemutatónak ez, a tudományos módszereket megcsúfoló, része ügy hangzott el, mint valami győzelmi dal futamai.

Hivatkozva a régi virtuális ismeretségre, faragatlanul teszem fel a kérdést: Tanár úrnak miért jó, ha szerepet vállal egy komédiában, aminek természetes műfaji velejárója lesz, ha kinevetik?

[Mellékesen, mivel kézbe vehettem és hosszasan forgathattam Anguissola két hiteles rajzát, határozottan merem állítani, hogy a „mintákon” lévő betűk NEM Anguissola írásképet tükrözik.]

(2) Az Origo esete még az előbbinél is durvább. Hogy ne lehessen félreértés, beteszem ide a képet.



A kép kétségtelenül Kálmándy sorozatából van, éppen ezért nagyon könnyen megállapítható, hogy **2009-ben készült!** Ilyenformán csupán vérmérséklet kérdése, hogy etikai vétségéről, vagy szándékos hamisításról beszéljünk.

Nem az első eset, hogy a PTE az eredményeinek „bizonyító illusztrálására” beveti a 2009-es képeket későbbi, dátummal. Mikor szóvá tettem Kitanics Máténak, ő azt válaszolta, hogy szegény Erika nem tehet arról, hogy az újságírók összekeverik a dolgokat. Vele ellentétben úgy gondolom, hogy Szegény Erika már az első alkalommal kérhette volna, hogy a kéziratot egyeztessék a megjelenés előtt, vagy utólag kérhetett volna helyreigazítást. Ehelyett a történet évente-két évente ismétlődik; csak az újságíró személye változik. Furcsa, nagyon furcsa.

Most éppen Szegény Erika kimaradt, viszont helyette Fodor Pál professzor neve is benne van egy olyan csalásban, amit az internet korában játszi könnyedséggel lehet leleplezni.

Ismét megkérdem: mitől jó ez Önnek? Ez egy csúnya sárfolt, ami ráadásul nem a lovak véletlen tapicskolásától fröccsent az Ön professzori talárára.

– Ez nem Yavuz Selim kaftánjának az esete. Nem is lesz hasonló a megbecsültsége.

Kedves Tanár Úr!

Aligha tévedek, hogy a mi rövid ismeretségünk ezzel a levéllel véget is ér. Sajnálom, hogy együttműködés helyett mindössze ennyi lett. Önteltségemben azt hiszem, hogy sokkal többet tudtam volna adni, mint amennyit kértem.

Kívánom, legyenek sikeresek!

És vigyázzon jobban arra a régi Fodor Pál képre!

TANMESE A LEGJOBB MESTERLÖVÉSZRŐL

A legjobb mesterlövész tanmeséjét többen közreadták már, az eredete éppen úgy homályba vész, mint a népmeséknek. A történet, rövidre fogva, a következő. Van egy király, aki sorba látogatja országának tartományait. Az egyik városban sok falra, fára rajzolt kört lát, amelynek a középpontjába egy nyíl fúródott. „Erre csak országom legjobb mesterlövésze képes!” – gondolja, és megparancsolja, hogy hozzák elé. Kérdeztetés, kutakodás után eléje vezetnek egy 12 év körüli vézna fiút. „Hogyan vagy erre képes?” – kérdi a király. „Ó, nagyon könnyű! Előbb kilövöm a nyilat, utána rajzolom a kört.” – hangzott a válasz.

Most érkezünk ahhoz a részhez, amelyet a Függelék bevezetőjében a „...rather sorrow” kifejezéssel jellemeztem. A PTE Szülejmán Kutatócsoport munkáját a legjobb mesterlövészhez tudom hasonlítani. A „nyilat” ugyan Kováts Valéria régész „lőtte ki” 1971-ben vagy 1972-ben. Ami feledésbe ment, míg nem Dénes József, talán 2000-ben, megtalálta a Kováts Valéria által megásott helyet, és megmutatta Lebedy Jánosnak. Ő pedig a PTE munkatársainak. Mintha 2013 óta nem történe más, mint hogy a PTE csapata egyre cicomásabb és egyre tágabb köröket rajzol a régi nyíl köré: eldöntötték, hogy Szulejmán türbéje a Turbék-hegyen volt, ahhoz válogatják a „bizonyítékokat”. Összeesküvés-elméletekre hajlamos szigetváriak szerint Kováts Valéria anyaga nem elkallódott, hanem ellopták, és abból dolgoznak. [Nem én találtam ki, ennél gyengébb a fantáziám.]

Egyszerre elszomorító és aggasztó a média-kampány olyan fordulata, mint a 2009-es fényképek elővezetése egyszer 2013-as, máskor 2016-os képként. Nagyon kontra-produktív lehet. Ha egyszer valaki ugyanúgy a média tamtamdobjára viszi a hamisítás ismertetését, mint ahogyan a hamis képeket szét-hintették, akkor a nem szakmai alapon mérlegelő olvasóközönség egyszerre fogja „en bloc” pocskondiázni a tudományt, az akadémiát, az egyetemeket. A szakmai közösség pedig lármá nélkül becsukja a kaput; nem lesz tudományos folyóirat szerkesztő, aki fogadna tőlük kéziratot. A Szulejmán Kutatócsoport nem csupán a saját hitelességét ássa alá, hanem sok más kutatóét. Ha Pap Norbert a projekt egyetlen, nyilatkozatra jogosult vezetője, akkor a doktoranduszok jövőjét tette kockára olyan kétes értékű pillanatnyi hírért, hogy – mondjuk – a connecticut-i magyar közösség időszakos lapja írt róluk. A tudományos eredményeket nem az internetes megjelenések és lájkok számával mérik!

Aggasztó, hogy az előbb-utóbb elkerülhetetlen bedőléshez nem kell „külső izgágaság”, nem kell sem erkölcsi igazságtévő szándék, sem rosszindulat. Mert kódolva van magában a taktikában. A helyzet nem lett volna ennyire veszélyes, ha megmaradnak a turkológia és a régészet mezsgyéi közt. De modernnek akartak lenni, kelendőbbek a híripiacra. Hát lett környezet- és klímarekonstrukció, számítógépes modellezés, GIS, geofizika, stb. Talán csak a Mars-járával kombinált mélytengeri bűvárrobot maradt ki. Nem számoltak azzal, hogy olyan tudományokhoz fordultak, amelyeknek egészen mások a szabályai, mint a régészetnek vagy ótörök szövegek vizsgálatának. Továbbá, titkolózásukkal kikapcsolták a vita és visszacsatolás lehetőségét, és a belterjesség miatt igénytelen szintre vitték le a programjukat.

A tudományos ámokfutást lehet bővíteni résztvevőkkel. Lehet szövetkezni, de a nem kompatibilis módszerek miatt megjósolható belső feszültség attól nem oldódik meg. Lehet diplomáciai kapcsolatrendszerrel támogatott gyomorforgató szappanoperát rendezni: idehívni Kenize Murad hercegnőt, hogy „Nézzé, Fenséges Asszony, ebbe a gödörbe temették el leghíresebb őse szívé!” Holott senki nem tudja, hol temették el. Lehet kormány-hátszéllel UNESCO védettséget kérni a Turbéli rommezőre. [Mire meglesz, legfeljebb kilépünk az UNESCO-ból.] Vagy akár fel lehet építeni türbét, dzsámít és karavánszerájt, izniki csempével, villanyvilágítással, légkondicionálással. Láttuk, hogy lehet világpolitikát formálni hamis hírekkel és úgynevezett „alternatív igazsággal”. Azonban „ALTERNATÍV TERMÉSZETTUDOMÁNY” és „ALTERNATÍV GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEM (GIS)” NEM LÉTEZIK! Még a mindenre képes politikusok sem tudják megszűlni. Bölcsészek közé pedig bármikor beeshet francia vagy belga (mint Vatin és Veinstein) vagy akár japán kutató, aki nincs benne az erkölcstelen magyar és török, magán és állami összefonódásokban, és ártatlan értetlenséggel vagy értetlen ártatlansággal dönti össze az ámitások kártyavárát. Ha majd lesznek Magyarországon a tudományszociológia mélységeivel foglalkozó kutatók, nekik vizsgálati aranybánya lesz a Szulejmán Kutatócsoport működése, már eddigi teljesítményük alapján is.

Addig is, maradok a Zarándokkal, és részemről „*Rather sorrow than anger!*”

Körmendi Alpár
alpar. georef925@gmail.com